

**TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING
IN NEDERLAND (V.G.N.)**

UIT DE INHOUD:

- JAN SCHIPPER, VAN SHAKA TOT SHARPEVILLE
- DRS J.G. TOEBES, DOCENTENBOEKEN
- DR P.F.M. FONTAINE, GOED GELEERDE EERDE
GESCHIEDENIS
- AANTEKENINGEN
- MEDEDELINGEN
- BOEKBESPREKINGEN
- ADVERTENTIES

KLEIO

VERSCHIJNT MAANDELIJKS

16e JAARGANG - AUGUSTUS - 8 - 1975

VERENIGING VAN LERAREN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN NEDERLAND (V.G.N.)

BESTUUR

K. VAN DIJK, *voorzitter*, Hoghe Weijdt 13, Heiloo, tel. 072 - 33570.
F. NIJHUIS, *vice-voorzitter*, Lindenlaan 12, Bergen (N.H.), tel. 02208-3821.
MEJ. DRS. E.J. KARREMAN, *1e secretaresse*, Van Limburg Stirumstraat 13, Utrecht, tel. 030-514052
MEJ. DRS. R.E. NOORDIJK, *2e secretaresse*, Allard Piersonstraat 11 D, Rotterdam, tel. 010-763074
DRS. C.P.W.F. HERZBERG, *penningmeester*, Paulus Potterstraat 26, Lisse, tel. 02521-15648, postrekening 128701, t.n.v. penningmeester van de VGN, Vreeswijkstraat 329, Den Haag.
DRS. G.J. SLOOTWEG, *redactie Kleio*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.
DRS. H.W. TIMMER, *P.A.-commissie*, Rinze Koopmansstraat 83, Rotterdam, tel. 010-216004
DRS. J. BAALBERGEN, *Didaktiekcommissie*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
P.G. RUYLS, *Mavocommissie*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
DR. F.G.G. GOVERS, *Pedakcommissie*, Elzenstr. 12, Uden (N.Br.), 04132-64117
DRS. H. ULRICH, Karel Doormanlaan 15, Oegstgeest, tel. 071-150214 (tot 1/9-50214)
M.J. VAN VELZEN, *Onderwijscommissie*, Mgr. van Gilsstraat 6, Kerkrade, tel. 04445-5941.
A.L. VERHOOG, Drakestein 8, Leiderdorp, tel. 071-91003.

LEDENADMINISTRATIE

Aangifte en afschrijvingen van leden en informatie over contributiebetaling zenden aan: **Administratie V.G.N., mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, rel. 070-465973.** Bij aangifte wordt verzocht mee te delen: naam, voorletters, eventueel titel, bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnummer, adres van de school waar men de hoofdbetrekking heeft.

CONTRIBUTIES

Contributies vanaf 1 januari 1971.

Gewone leden: a. docenten havo, v.w.o. en h.b.o.

f 45,-

b. docenten mavo

f 30,-

Buitengewone leden: a. gepensioneerden en b. zij die wel geschiedenisbevoegdheid bezitten, maar geen les geven op scholen voor mavo, v.w.o. en h.b.o.

f 25,-

Aspirantleden:

f 25,-

Echtparen:

f 50,-

KLEIO

Tijdschrift van de Vereniging van leraren Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (V.G.N.), verschijnt tien maal per jaar.

REDACTIE

DRS. G.J. SLOOTWEG, *voorzitter*, Van Kinsbergenlaan 21, Baarn, tel. 02154-5047.
DRS. P. VAN HEES, *secretaris*, tel. privé: 030-882365, correspondentie: p/a Instituut voor Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht 20, Utrecht.
C.M.H. BOSCH, Bloemendaal.
DR. P.C. EMMER, Haarlem.
DRS. C.P.W.F. HERZBERG, Lisse.
DR. P. VAN DER MEULEN, Bilthoven.
DR. S.Y.A. VELLENGA, Utrecht
F. VISSER, Den Haag.

Abonnementen: voor leden gratis, voor niet-leden f 40,- per kalenderjaar.

Actieve leraren/leraressen kunnen alleen met goedvinden van het bestuur van de V.G.N. in aanmerking komen voor een abonnement.

Abonnementen, opgeven aan: **Administratie V.G.N. mevr. N. Top-Andringa, Obrechtstraat 44, 's-Gravenhage, tel. 070-465973.**

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen uit dit nummer is slechts toegestaan na onze schriftelijke goedkeuring.

De redactie.

Jan Schipper
VAN SHAKA TOT SHARPEVILLE

TER INLEIDING

Voor de VGN Pietersbergconferentie (1974) over de "bijzondere onderwerpen", bewerkte ik een stukje Zuid-Afrikaanse geschiedenis voor gebruik in het mavo. Hoewel Shaka noch Sharpeville een overheersende rol spelen in het aangeboden materiaal, geven deze namen toch weer waar het om gaat: de ontwikkeling van zwart, prekoloniaal zuidelijk Afrika tot de apartheidsstaat Zuid-Afrika, dat in het bloedbad van Sharpeville zijn spanningen wel uitte, maar niet oploste.

Naar mijn mening zal de explosieve situatie in Zuid-Afrika de wereld de komende jaren voor een aantal — te vrezen valt: onaangename — verrassingen plaatsen. Ik meen dan ook dat het gerechtvaardigd is toekomstige wereldburgers al in hun schooltijd meer informatie te verschaffen over de groei van de apartheid dan nu over het algemeen in schoolboeken te vinden is.

Het spreekt vanzelf, dat de behandeling van een politiek zo geladen probleem niet objectief kan zijn. Ik heb geprobeerd enkele historische gegevens uit de Zuid-Afrikaanse ontwikkeling zoveel mogelijk te laten bekijken vanuit het standpunt van de zwarte Zuid-Afrikaan. Vooral omdat het heersende beeld dat wij in Nederland hebben van Zuid-Afrika het beeld is van een blank land, een vrij rustig en welvarend hoekje in een verder woelig en onderontwikkeld werelddeel. Of dat beeld nu geïnspireerd wordt door de lectuur van Penning of van de Telegraaf, wij zullen er rekening mee moeten houden, dat binnen afzienbare tijd Zuid-Afrika ook officieel een zwart land wordt, onafhankelijk en met een overwegend zwart verleden. Vandaar deze, hachelijke, onderneming die geschiedenis ook in de school eens van de andere kant te benaderen.

Aan de bijgevoegde "Aanwijzingen voor de leraar" heb ik weinig toe te voegen. Bespreking van de eerste versie van het project (op de Pietersberg) leidde tot enige wijzigingen in de opzet, die grotere duidelijkheid en bruikbaarheid beoogden. Een achttal scholen heeft in de loop van dit jaar gewerkt met de bijgewerkte map, maar reacties op grond van de opgedane ervaringen zijn op dit moment nog niet binnen.

De "Annexen" zijn bedoeld als een beknopte extra-documentatie, vooral te gebruiken bij het bewerken van de slotopdracht. Niet iedere schoolbibliotheek zal over voldoende literatuur over het onderwerp beschikken. In dat gedeelte geven enkele statistieken, kranteberichten, gedichten samen een beeld van de gevolgen van de apartheid voor de zwarte bevolking.

De leerkracht die dit werkstuk wil gebruiken zal er goed aan doen het aan te passen aan de mogelijkheden van zijn klas. Met name het uitvoeren van de grotere opdrachten zal soepel begeleid moeten worden: niet iedere leerling of klas hoeft hetzelfde te presteren of werkt even makkelijk zelfstandig. Te sterk ingrijpen in de teksten en kleinere opdrachten echter zal de opbouw niet ten goede komen, hoezeer ik mij ook bewust ben van de nog onvolkomen "geprogrammeerdheid" van het aangeboden materiaal.

*) Binnenkomen van die reacties is erg nodig voor evaluatie van het project. Ook van toekomstige gebruikers hoor ik graag hoe het liep.

The following is a list of the names of the persons who have been
 named in the above mentioned cases, and who have been named in the
 above mentioned cases, and who have been named in the above mentioned cases.
 The names of the persons who have been named in the above mentioned cases
 are as follows:

The names of the persons who have been named in the above mentioned cases
 are as follows:

The names of the persons who have been named in the above mentioned cases
 are as follows:

The names of the persons who have been named in the above mentioned cases
 are as follows:

VAN SHAKA TOT SHARPEVILLE — aspecten van de apartheid.

Inleiding

Zuid-Afrika is een groot land (bijna 30 keer zo groot als Nederland) aan de Zuidpunt van het Afrikaanse kontinent. Al ligt het ver bij ons vandaan, toch horen we er geregeld van, bijvoorbeeld door wat de kranten erover schrijven. Meestal gaat het daarbij om de zogenaamde "apartheidspolitiek" en ook over de grote rijkdom en de strategische ligging van dat land.

Over hoe de toestand nu is in Zuid-Afrika, gaan vooral de laatste onderdelen van deze werkmap en de "annexen" die je daarnaast kunt gebruiken. Toch willen we ook iets uit de vroegere tijd bekijken om de gebeurtenissen die de kranten vermelden beter te begrijpen. Dat willen we dus in de eerste plaats bereiken:

- het heden beter begrijpen door het verleden te bestuderen.

Daarnaast heeft de opzet van deze werkmap nog een andere bedoeling: hulp geven bij het

- zelfstandig werken en zoeken naar informatie. Je zult zelf van tijd tot tijd iets moeten opzoeken, zelf controleren of je voldoende hebt opgestoken en vooral ook je eigen fantasie gebruiken bij het uitwerken van enkele opdrachten.

Als het moet kun je dit werkstuk helemaal zelfstandig maken. Het is wel fijner werken als twee of drie anderen uit de klas ook aan dit onderwerp bezig zijn en je de resultaten met elkaar kunt bespreken. Misschien ook besluit de hele klas er met zijn allen aan te werken.

Als de hele map is bewerkt heb je voldoende kennis van een

- bijzonder onderwerp voor het examen.

Let goed op de volgende richtlijnen:

- houd de volgorde aan die in het mapje is aangegeven;
- raadpleeg je leraar waar dat staat aangegeven en ook op andere momenten als je hulp nodig hebt;
- koop wat multo-papier om op te werken (geliniëerd en ongeliniëerd) en een map om alles in op te bergen.

Veel plezier ermee.

Om te beginnen

een paar vragen om te zien hoeveel je al weet van de geschiedenis van Zuid-Afrika en of je er al over hebt nagedacht:

1. Welke verschillende volken bewonen Zuid-Afrika?
2. Wie was van Riebeeck?
Waar ligt: Botswana, Durban, Zoeloeland, Johannesburg?
3. Lees je wel eens iets in de krant over Zuid-Afrika? Wat heb je er het laatst over gehoord of gelezen?
4. In de 19e eeuw zijn er in Zuid-Afrika belangrijke oorlogen gevoerd. Tussen wie ging dat en hoe was de afloop?
5. Ken je de naam Vorster? En Boethelezi? Wie zijn dat?
6. Denk je dat de politiek van de apartheid de laatste jaren is verminderd of sterker geworden?

Schrijf je antwoorden kort op een blad en controleer later of je ontbrekende kennis inmiddels hebt aangevuld.

Lees dit krantenartikel goed door.

DE ZWARTE ZUIDAFRIKAAN IN DUBIO

Deze week spreekt de gereformeerde synode opnieuw over het rassenvraagstuk. De aanleiding daarvoor is de oproep van de wereldraad aan alle leden-kerken druk op het bedrijfsleven uit te oefenen, de investeringen in Zuidelijk Afrika terug te trekken. Bij de stemming over deze oecumenische oproep werd met grote ogen gekeken naar het enige Zuidafrikaanse lid van het centraal comité, de anglicaanse bisschop Zulu. Bij de stemming over de financiële steun aan bevrijdingsbewegingen stemde de bisschop tegen. Toen het jaar daarop over de terugtrekking van de beleggingen werd gestemd, verliet bisschop Zulu vooraf de zaal van het Utrechtse Jaarbeurscongrescentrum. Aan dit stemgedrag van bisschop Zulu is door sommigen een argument ontleend bij het bepalen van een reactie op de oproep van de wereldraad. Het lijkt daarom dienstig om nog eens te luisteren naar wat de bisschop te zeggen heeft. Het zijn fragmenten uit een rede, die hij heeft gehouden aan de universiteit van Kaapstad.

Wij troffen deze rede aan in het laatste nummer van het Zuidafrikaanse maandblad *Pro Veritate*.

In deze religieuze literatuur geldt het dat mensen vrij bevrijd worden, als ze de waarheid weten — dat wil zeggen: de hele waarheid betreffende het verleden en de toekomst.

De blanke Zuidafrikanen denken dat zij vrij zijn, maar in feite leven zij in slavernij, doordat zij het mens-zijn van de zwarte man en de daarbij behorende rechten niet erkennen. Dat de blanken daar blind voor zijn, is een bron van veel leed, pijn en zelfs dood in Zuid-Afrika.

Deze blindheid is de bron van wrijving en oorlog tussen de blanke immigranten en de hier wonende Afrikanen vanaf de tijd van Jan van Riebeeck tot heden. In de ogen van de blanke landverhuizer was de hottentot, de bosjesman, de xhosa of de zoeloe een soort dier, dat op een irriterende manier op een mens leek, waardoor het geweten bleef knagen, als hij werd gedood.

Er is tussen de blanken en zwarten nimmer een menselijke relatie geweest. Het zal velen dwaas in de oren klinken, maar daardoor verloor de hottentot bij de Tafelbaai zijn vee en zijn land. Shaka, de zoeloekoning ontving de Britse landverhuizers in 1824 en gaf hun land op de plaats waar nu Durban ligt. Nog geen dertig jaar later bepaalde sir Theophilus Shepstone inboorlingenreservaten waar zwarten konden wonen op land dat niet geschikt was voor landbouw, zodat zij door de honger gedwongen zouden worden om op de blanke boerderijen te gaan werken.

Het land ten zuiden van de Tugela werd Natal en werd blank, in tegenstelling tot Zoeloeland. Later bereide dezelfde Shepstone een aanslag op de Zoeloe-koning voor. Na de nederlaag van de Zoeloe-oorlog verschenen de Hollandse landverhuizers om hun deel van de buit op te eisen. De herinnering aan deze gebeurtenissen blijft voor mij steeds helder voor ogen staan, want ik werd met deze dingen opgevoed. Ik hoorde hoe mijn familie haar landerijen verloor, toen op een zekere morgen een Hollandse boer te paard in onze achtertuin aankwam. Met een handgebaar verklaarde hij de omliggende heuvels tot zijn gebied en verlangde dat de jonge mensen van onze familie op zijn boerderij kwamen werken. Dat gebeurde, totdat mijn vader naar een reservaat vluchtte.

Onnodig te beschrijven hoe deze dingen zich herhaalden bij de aankomst van elke nieuwe groep landverhuizers en met de Grote Trek. Dit proces gaat door met de zogenaamde verwijdering van zwarte pachters op blanke boerderijen. Het opruimen van zwarte vlekken, het verwijderen van weerspannige inboorlingen en, sinds kort, de ontworpen vaststelling van reservaten. Dit is driehonderd jaar zo het gebeuren tussen de Tafelbaai en de Zambesi.

WRAAK?

Toch zijn er nog zwarte mensen die de kracht vinden om de blanke als mens te beschouwen. Zij weigeren bewust en met volle overtuiging terug te slaan, door de blanke een beest te noemen omdat hij

de zwarte zo ziet. Maar aan dit geduld komt een eind. De maatregelen van de blanke leiders brengen haat en wrok in het hart van elke zwarte man die zichzelf respecteert.

De blanken melden trots dat de zwarte het recht krijgt om enkele wetten te maken in een aantal reservaten. De blanke regeerder beschrijft deze reservaten als Bantoe-thuislanden. Veel blanken zien niet in dat zo'n beschrijving een belediging is voor een intelligente zwarte man, die zichzelf respecteert, zijn geschiedenis kent en van zijn volk houdt. Tenzij de blanken vertrekken uit Natal en Zoeloeland, kan onmogelijk gesproken worden van een Zoeloe-thuisland.

Overal in de wereld ontwaakt het zwarte bewustzijn. Alle zwarten ontdoen zich snel van de blanke boeien. Hierbij is de guerrilla een veel gebruikte strijdwijze geworden. Ook aan onze grenzen wordt gevochten door zwarte guerrilla-strijders. Ook al zouden dit communistisch geïnspireerde guerrilla-strijders zijn, het doel van hun strijd is aan de zwarte Zuidafrikanen een vrijheid te schenken, die zij nu niet genieten.

Er zijn in dit land maar heel weinig blanken voor geweldloosheid. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat het percentage geweldlozen onder de zwarten groter zou zijn. Sinds de mislukking van de geweldloze acties van de jaren vijftig wordt het onredelijk om te trachten steun te vinden voor een geweldloze oplossing. De hardheid waarmee de discriminatie aan de zwarte wordt opgelegd maakt het naïef om te geloven in geweldloosheid.

Vragen:

1. Wat verwijt bisschop Zulu de blanken in Zuid-Afrika?
2. Wat gebeurt er volgens hem al 300 jaar in zijn land? waardoor kent hij die feiten?
3. Omschrijf de betekenis van "Bantoe-thuislanden". Hoe denkt Z. daarover?
4. Waarom staat boven dit artikel "in dubio"?

Na deze beschouwing uit 1972 gaan we terug in de tijd: hoe ontstond de situatie waarover de bisschop schrijft?

Begin nu met pag. 4 (blz. 320): "Terug naar de 17e eeuw".

Verslag van de eerste conflicten tussen de Hollanders en de oudste levende bewoners van Zuid-Afrika, de Khoikhoi (meestal beter bekend onder de naam: Hottentotten)

"Des jaers zestien hondert en negen-en-vijftigh, ontstont tusschen de volken Goringhaiquas of Kaepmans (een Hottentotten-stam), en d'onzen daer te lande een heftigh oorlogh, over de bezitting en toe-eigeningh van het lant ontrent de kaep, daer de Kaepmans d'onzen trachten uit te stoten; met voorwenden van aller eeuwen her dat bezeten te hebben (. .) t'effens beroofden zy den onzen ook van beesten, (die zy) gerechtelijk voor koopmanschappen aen hen geruult (hadden), dat zy niet te beschieten waren; nemende al meest hun slaegh waer, by ongestuimigh en regenachtigh weder; wel bewust dat dan met het geweer zeer weinigh konde uitgerecht worden. (. .)"

(tijdens de gevechten raakt de Hottentot Eykamma ernstig gewond)

"De gewonde Eykamma in 't Fort gebraght, en gevraeght, uit wat oorzake zy luiden den onzen den oorlog hadden aengedaen, en met moorden, roven en branden trachten overal afbreuk te doen, gaf, by na door de pijn der grote en zware wonden overwonnen, tot antwoord: waerom zy Neerlanders hun lant¹ om ploegden en koorn op hun land zaiden, daer zy hun beesten moesten ter weide drijven, en hen daer door het broot uit den mont zochten t'onttrekken? met byvoegen, van noit, andere nochte beter weyde gehad te hebben. Weshalve geschiede zulx², voeghde hy daerop, uit geen anderen inzichte³, als zich over het leet en ongelijk, hen aengedaen, te wreken: naerdien zy niet alleen verbodt kregen zich t'onthouden van deze en gene wey-plaetzen voor hun vee, daer ze die van alle eeuwen her onbemoeit bezeten, en ons in den beginnen maer toegelaten hadden, de landen te gebruiken tot een verversch-plaetse; maer zagen ook hun landeryen, zonder hen te kenne, onder d'onzen door d'opperhoofden wierden uitgedeelt, en hen palen gestelt, binnen de welke zy niet mogten weiden; vragende eindelijk of (indien) ons zulx geschiede, hoe wy ons in dat stuk zouden (ge)dragen? vernamen daer en boven, hoe wy ons dagelix van vest en bolwerken versterkten, het welk, huns bedunkens, tot geen ander einde te zullen strekken, dan om hen en 't hunne allengs onder gebiet, en de voet op den nek te krijgen.

Zij hadden, gaven d'onzen weer tot antwoord, dit lant ontrent de kaep, door den oorlogh nu t'eenemaal verloren, en noit derhalve hunne gedachten daer over te laten gaen het zelve by vrede of oorlog te zullen weder krijgen. (. .)

(een tijdlang mislukken vredespogingen)

Ten lange leste komt de voorzeide Herry of Kamcemoea, des jaers zestien hondert en zestigh, in Sprockelmaent, aen het Fort, met den oversten van de negerye⁴, genaemt Chore, verzelt met een getal van dertien schone vette beesten, en ruim hondert andere wilden, doch alle wapenloos, met verzoek van de vette beesten tot een erkentenis van vriendschap te willen aenvaerden, en hun het komen en gaen tot d'onzen, gelijk te vore, weer vergunnen. Daer en boven stonden zy den onzen toe, 't lant drie uren gaens in de ronde, met koren en ander zaet te mogen bezaien, doch met dien besprek⁵ van geen meer lant om te ploegen, als 'er alree was omgeploeght. (. .)

1 Hun lant = het land van de Hottentotten

2 Weshalve geschiede zulx = En daarom gebeurde dit (nl. de oorlog)

3 inzichte = bedoeling

4 negerye = negerdorp (hier: dorp van de Hottentotten)

5 met dien besprek = met die afspraak (waarbij afgesproken werd)

De zelve Herry spreekt mede een weinigh Engelsch, geleert door het verkeren met d'Engelschen in Bantam in Indiën, daer d'Engelschen een vastigheid⁶ hebben, derwaerts hy van de kaep met een Engelsch schip over gevaren was; maer komende naderhant met een schip weer aan de kaep, begaf hy zich weder onder zijn volk".

6) vastigheid = vesting

(bron: KAFFRAIRE of LANT der KAFFERS' Anders Hottentots genaemt — door Dr. O. Dapper,
't Amsterdam, By Jacob van Meur, op de Keyzersgracht, in de Stadt Meurs, Anno
M DC LXVIII)

Vragen (te beantwoorden op een apart blad)

1. Door wie en wanneer werd dit blad geschreven?
2. Zou een boek met deze titel nog kunnen verschijnen? Waarom niet?
3. Waarom vechten de "Kaepmans" tegen de Hollanders?
4. Op wat voor moment vallen de Hottentotten aan en waarom? Hebben ze succes?
5. Hottentotten en Hollanders houden er kennelijk verschillende middelen van bestaan op na — welke?
6. Waarom lieten de bewoners van het land de Hollanders aanvankelijk toe. Waarom later niet meer?
7. Eykamma vraagt de Hollanders "hoe wy ons in dat stuk zouden gedragen". Begrijp je die vraag? Verzin er eens een antwoord op.
8. Hoe luidt het Hollandse antwoord op Eykamma's klachten? (samenvatten).
9. Wat vragen Herry en Chore? Waarop zou dat kunnen wijzen? Wat houdt het verdrag in?

Opdrachten: deze opdrachten vereisen enig zoekwerk, de antwoorden kun je niet uit de tekst halen. Geef bij beantwoording van deze vragen aan, waar je je antwoorden gevonden hebt. Vraag eventueel advies aan je leraar.

- a. Waarom vestigden de Hollanders zich eigenlijk aan de Kaap? Wie had er in het begin de leiding?
- b. Zoek eens op waar Bantam lag — was dat geen Nederlands gebied?
- c. Wie was dr. O. Dapper?

Het is goed bij het werken aan teksten en opdrachten steeds een *atlas* bij de hand te hebben. We hebben het nu namelijk gehad over twee groepen bewoners van Zuid-Afrika, maar wie woonden er nog meer? Waar kwamen ze vandaan? Daarover gaat de volgende tekst.

Op enkele plaatsen in Zuid-Afrika zijn zeer oude resten gevonden van een vroege mensensoort (o.a. bij *Sterkfontein* en *Swartkrans* in *Transvaal*). Van de nu nog daar levende volken zijn de Bosjesmannen en Hottentotten de oudste. Hun eigenlijke naam is: de Khoi-san volken (Khoi = Hottentotten; San = Bosjesmannen); in vroeger tijd woonden zij verspreid over heel Zuidelijk Afrika.

Bij het begin van de jaartelling werden deze oudere volken, en ook de *Pygmeeën*, verdreven naar de minder vruchtbare gebieden. Oorzaak daarvan waren de uit het Noorden komende negervolken, onderling verschillend, maar verwant door de talen die zij spraken (de zgn. bantoe-talen). Deze volken verlieten al voor het begin van onze jaartelling hun gebieden net ten Zuiden van de *Sahara (Oost-Nigeria)* en vestigden zich in de vruchtbaarste gebieden van Centraal-, Oost- en Zuidelijk Afrika, bijv. in de vlakten van *Natal*.

De eerste groepen landbouwende of veehoudende zwarte Afrikanen vestigden zich in Zuid-Afrika in de eerste eeuwen na Christus. De eerste beschrijvingen van een dan al dichte bevolking in Natal dateren van het midden van de 16e eeuw.

Zo woonden ten Noorden van de *Toegela* de Zoeloes, meer naar het Zuiden de Xhosaas, in het gebied dat nu *Transkei* wordt genoemd. Samen worden deze veehoudende volken Ngoeni's genoemd; zij tellen nu ongeveer 7 miljoen mensen.

Belangrijk voor het verdere verloop van de geschiedenis, al zag niemand dat toen nog aankomen, werd de vestiging van een groepje Hollanders op de uiterste de zuidpunt van het kontinent, *de Kaap*.

Vraag: Waarmee hielden de "Bushmen" zich kennelijk bezig?

Opdracht:

Teken met behulp van de atlas een kaart van Afrika.

Geef de hierboven onderstreepte namen op de juiste plaats aan op je kaart.

Zoek op, waar nu nog Pygmeeën en Khoisan leven en geef ook dat aan op de kaart.

Vermeld daarbij, hoe je aan die gegevens kwam.

A. "Aengaende de trouwhertigheit en liefde tusschen getrouwde en ongetrouwde, die is, gelijk hier te lande, verscheide. Men vint er mannen, die naulix hun vrouwen een half jaer gehad hebben, of ze zien niet eens meer daer na om: zulx (zodat) de onderlinge genegenheit daer door t'eenemaal komt af te sterven.

Anderen in tegendeel (daarentegen) dragen zulk een grote liefde tot de vrouwen, als by eenigen Neerlander gevonden kan worden, van gelijken (en zo ook) de vrouwen weer tot hare mannen. Tot bewijs van onderlinge trouwhertige minneliefde onder deze wilde menschen, dienen twee merkwaardige stukken, gebeurt aldaer voor eenige weinigh jaren; het een van een weduwe, die door droefheit en rouwe over de doodt van haren man, in een kuil vol hout (en in brant gestoken) sprong en haer zelve verbrande; het ander van een jonge dochter, die haer uit mistroostigheit van eenen steenrots te bersten liet vallen, ter oorzake de ouders haren vryer, over (vanwege) het beslapen van deze dochter, tegen hun wil, strengelijk met doornen doen geselen hadden"

(DAPPER' Kaffrarie, "Echt")

Wat denkt Dapper van de liefde en het huwelijk bij de Hottentotten? Staan ze er slechter of beter voor dan de Nederlanders?

In 1686 verbleef VOC-arts ten Rhyne een tijdje aan de Kaap. Hij schreef o.a.:

B. Onder deze wilde, ontaarde mensen munten sommige uit in verstandig en gevoelig begrip. Zo heb ik bijv. met drie Hottentotten vrouwen gesproken: de eerste, *Eva*, was een beschaafd, bescheiden iemand, die verstandig kon praten en die mij, omdat ze tamelijk goed Nederlands en Portugees kende, menig geheim van haar volk onthulde; de tweede, *Cornelia*, verruilde haar goddeloze onwetendheid van godsdienst voor het Christendom, trouwde met een Hollandse dokter en leeft nu een leven vol schandalen, waarom ze al vaak van het Fort (= de Kaap) verbannen is: de derde, heette *Sara* — zij hing zich uit wanhoop op omdat een Hollandse nietsnut, om wat met haar te spelen, beloofde met haar te zullen trouwen, maar het niet deed".

(Wilh. ten Rhyne, Schediasma de Promontorio, Bonae Spei, MDCLXXXVI.)

Ten Rhyne was niet helemaal goed ingelicht.

Uit andere bronnen (bijv. het Dagboek dat in het Fort werd bijgehouden) weten we meer: (samenvatting)

1. Eva was familie van enkele Hottentot-hoofdliden; ze kwam in dienst bij de fam. van Riebeeck. In 1657 was ze ongeveer 15 jaar oud. Ze leerde goed Nederlands, diende als tolk, werd in 1622 gedoopt en trouwde in 1664 met ontdekkingsreiziger Pieter van de Meerhoff, die daarop door van Riebeeck tot arts werd benoemd. Bij haar dood, in 1687, had zij voor heel wat opschudding gezorgd — het Dagboek zegt dan: ze had drie levende kinderen en verschillende die overleden waren; na de dood van haar man (op Madagaskar) leidde ze een ongeregeld leven en kreeg verscheidene onwettige kinderen; herhaaldelijk werd ze verbannen naar Robbeneiland (in de baai) — maar zonder veel resultaat, al kon ze daar niet aan drank komen: "een bewijs dat de natuur, hoezeer ook bedwongen door opgelegde principes, toch op zijn tijd sterker is dan alle regels en snel terugkeert naar de eigen oude eigenschappen." En op 30 juli 1687: "het (het) lichaam van de overleden Hottentot Eva werd, niettegenstaande haar onchristelijk leven, vandaag begraven volgens Christelijk gebruik in de kerk van het nieuwe Kasteel".

(Het is goed mogelijk, dat ten Rhyne de tweede vrouw, Cornelia, verwart met Eva (I. Schapera, *The Early Cape Hottentots*, 1931, p. 127).)

Over *Sara*: (Schapera, *Idem*, 127, noot 26) deze vrouw kan ten Rhyne nooit gezien hebben, want zij stierf al in 1671, voordat ten R. aan de Kaap kwam. Wel pleegde ze zelfmoord. Het dagboek (de.71/jan.72) schrijft o.a.:

3. "Hedenmorgen, zeer vroeg, vernamen wij dat een Hottentot meisje van ongeveer 24 jaar, die hier sinds haar jeugd keurig was opgevoed door beschaafde burgers, zorgvuldig Nederlands had geleerd en geoefend was in burgermanieren, zichzelf in een schapenstal had opgehangen met een band (...). Ingevolge een besluit van de Raad werd het lichaam van de Hottentot vrouw tegen de avond door een ezel naar de galg gesleept en daar, als een veroordeling van zo'n verschrikkelijk gedrag, met het hoofd in een vork geplaatst en tussen Hemel en Aarde opgehangen" (18 dec.71). Drie weken later: "hedenmorgen werd ontdekt, dat de vork waarop de Hottentot vrouw was opgehangen, was neergehaald en omgevallen (...). Tegen de avond werd ze weer op de vork gehangen" (10 en 11 jan. 1672).

Opdracht:

deze dramatische geschiedenissen zeggen iets over de menselijke relaties tussen verschillende mensen in de eerste periode van hun kontakten. Ze verschilden van elkaar in geschiedenis, in cultuur, godsdienst, ras.

Kun je de problemen die daarbij ontstonden een beetje meevoelen — van beide kanten?

Denk je dan eens in, hoe de hier boven vertelde gebeurtenissen besproken zouden worden door

- een paar oudere Hottentotten, die hun zusters hebben zien vertrekken naar de stad van de blanke;
- door een paar Hollandse inwoners van de Kaap, ambtenaren of boeren.

Vooraf van die laatste groep kun je wel eerst iets meer te weten komen (uit welke cultuur kwamen ze, welke godsdienst, welke economische belangen, enz?)

Maak nu een dialoog die had kunnen plaats hebben in de beide hier boven genoemde groepen — de inhoud van die dialogen zal wel niet gelijk zijn!

Het beste is deze opdracht te maken samen met enkele anderen: vraag medewerking in de klas of thuis.

Als dat mogelijk is, spreek die dialogen dan, met verschillende stemmen, in op een band (cassette), zodat je het aan anderen kunt laten *horen* en erover praten.

Gaat dat niet, dan moet je maar gewoon een geschreven gesprek maken.

4. ETEN EN ECONOMIE

Over de Ngoeni-volken in Natal krijgen we de oudste geschreven berichten door schipbreukelingen die daar strandden en later toch de Kaap bereikten. Adriaan Jansz. Kind van Maaslandssluis, "geweesen Bootsman op de gestrande fluijt Stavenesse", bracht het volgende verslag uit (1686):

"Hun rijkdom bestaat uit vee en assegaaien als wapenen en ook uit koper en ijzerwerk. (. .)
Het land is gemeenschappelijk bezit; ieder weidt zijn vee en bebouwt zijn akkers waar het hem goed dunkt. Ook mogen ze van de ene plaats naar de andere verhuizen, als ze maar binnen de grenzen van hun eigen land blijven. Het land is er buitengewoon vruchtbaar en ongelofelijk rijk aan mensen en vee, zodat de leeuwen en andere verscheurende dieren er de mens niet gauw zullen aanvallen, omdat ze genoeg tam vee vinden om te verslinden.
Hun koren bergen zij op in onderaardse kuilen waar het zeer veel jaren goed blijft en vrij van ongedierte. (. .)

Drie soorten graan verbouwen zij, alsook kalebassen, pompoenen, watermeloenen en boontjes die sterk lijken op de grauwe erwten uit ons eigen land. (. .)

De tabak planten zij ook en als ze voldoende kennis hadden om te weten hoe ze die moeten behandelen, dan zou die (tabak) de Virginia-tabak in kwaliteit overtreffen. Aarde- en boom-vijgen hebben ze in overvloed. Ook wilde druiven, al vallen die wat zuur uit, maar goed van smaak en gekookt het lekkerst. Bovendien hebben ze strandkersen, met grote pitten en zeer zuur. Tenslotte vindt men daar een soort appels, wel smakelijk om te eten, maar die niet eerder rijp zijn dan wanneer ze vanzelf van de boom vallen.

Het krioelt er van koeien, kalveren, ossen en bokken. Schapen zijn er weinig. Olifanten, neushoorns, leeuwen, tijgers, elanden, herten, zowel Kaapse als Nederlandse, met vertakte horens, reën van verschillende soort, wilde zwijnen, honden, buffels, zeekoeien, krokodillen — dat alles ontbreekt er niet. Paarden weten ze niet te temmen of te vangen, hoewel ze uit zichzelf tot op tien of twaalf passen afstand bij de mensen komen. Ze zijn mooi om te zien, pikzwart, met lange manen en staart en dunne benen; ongelofelijk snel en van een grote kracht. Sommige hebben een zwarte, andere een witte staart. (. .)

In de rivieren hebben ze aal en paling gevonden en in de baai van Natal konings- en zonne-vis, alsook allerhande vissen die in India en aan Kaap de Goede Hoop bekend zijn."

Opdracht:

- Teken kort aan waarvan de hier beschreven mensen (Xhosaas) leven.
- Neem dan twee multovellen en *teken* daarop uit welke bestaansmiddelen de Xhosaas hadden.
Zo kan straks iemand in één oogopslag weten waarop de Ngoeni-ekonomie was gebaseerd.

Controle:

Vraag de controle-vragen aan je leraar en ga na of je de tot nu toe bestudeerde stof goed beheerst. Laat je antwoorden ook door je leraar beoordelen.

5. SHAKA — de zwarte Napoleon.

Tegenwoordig horen de Zoeloes tot de bekendste volken van zwart Afrika. Toch vormden zij tot ongeveer 1800 maar een kleine *clan* temidden der andere Ngoeni's. Aan het eind van de 18e eeuw kwam er een gedwongen einde aan de eeuwenlange volksverhuizingen van de Bantoe-volken, tenminste voor wat betreft hun optrekken naar het Zuiden: ten Zuiden van de *Visrivier* stuitten de Ngoeni-herders, steeds op zoek naar nieuwe weidegrond voor hun vee, op de Boeren van Hollandse afkomst. De Boeren, na 1685 versterkt door groepen Hugenoten, waren ook altijd uit op vergroting van hun grondgebied, maar dan vanuit het Zuiden. Iedere boerezoon (het totale aantal blanken aan de Kaap rond 1800 was 17.000) zocht zich een eigen stukje land om daarop een zelfstandig bestaan op te bouwen. De Hottentotten waren geen partij (zie ons eerste leesstukje), maar in de dichtbevolkte zwarte gebieden lag de zaak anders. Van ± 1770 tot tegen 1840 hielden beide partijen elkaar wat op een afstand, maar het ontbreken van expansiemogelijkheden had ernstige gevolgen voor de onderlinge verhoudingen tussen de Bantoe-volken.

Zonder gebiedsuitbreiding werd het leven in Natal klein en benauwd, de konflikten tussen families en grotere groepen namen toe. In deze verwarring stond er een groot leider op: Shaka, die in 1816 hoofdmann van de Zoeloes werd en het rijk op militaire basis organiseerde. Rond 1830 schreef de Franse reiziger Delegorgue er dit van:

"Vóór Shaka droegen de Zoeloes sandalen en in de veldslagen wierpen zij de assegaai (speer), zoals de Xhosa's nu nog doen. Zij vielen vooral aan in grote troepen, zonder enige ordelijke opstelling in acht te nemen. Shaka nu vormde regimenten van duizend man ieder. Hij schafte de sandalen af, hoewel de planten daar vol doornen zitten en beval iedere krijger slechts één assegaai mee te nemen, die hij na een gevecht weer moest laten zien, bekleed met bloed van een vijand. De strijd kon slechts in handgemeen gevoerd worden. Deze nieuwe manier van vechten, onbekend aan de naburige volken, vergemakkelijkte Shaka's veroveringen in hoge mate".

Shaka organiseerde zijn troepen dus in geregelde regimenten, *impi* genaamd, en handhaafde een ijzeren discipline. Zo mochten jonge mannen pas trouwen na hun (vrij lange) militaire dienst vervuld te hebben. De vleugels van de Zoeloelegers omsingelden in den regel, als twee hoornen van een buffel, het leger van de vijand. Niemand van de buurvölker bleek tegen dit geweld bestand en vele overwonnen mannen en vrouwen werden in de Zoeloe-natie opgenomen — allen noemden zich daarna "Zoeloes".

Andere volken lieten zich niet opnemen in het Zoeloe-rijk, maar trokken weg naar andere streken: de Tswana's kwamen zo terecht in Oost-Transvaal en *Botswana*, de Sotho's handhaafden zich in de bergen van *Lesotho* en de Ndebele trokken naar het Noorden, tot in het huidige *Rhodesië*. Sommige groepen stootten zelfs door tot *Tanzania* en het *Victoria-meer*. De Zoeloe-naam voor deze Tijd der Troebelen is: Mfecane.

In het Zuiden trokken groepen opgejaagde Ngoeni's ook weg om aan Shaka te ontkomen. Maar daar stuitten ze op de Boeren in het Oostelijk deel van de *Kaap-provincie*, waardoor de botsingen tussen Boeren en Ngoeni's een ernstiger karakter kregen dan tevoren. In de eerste helft van de 19e eeuw ontbrandde de strijd tussen deze beide groepen, de Bantoes en de Boeren, pas goed.

In juli 1824 vond een ontmoeting plaats tussen de Engelse reiziger Francis Fynn en Shaka, "Vader van de Zoeloes". Fynn schrijft daarover o.a.:

"Terwijl een toespraak werd gehouden zag ik iemand op de achtergrond staan, waarvan ik begreep dat het Shaka was (...) Olifantentanden werden gebracht. Eén werd voor Farewell (F.'s reisgenoot) neergelegd, een andere voor mij. Toen stak Shaka de staf in zijn hand in de lucht en toen hij er naar recht en naar links meer geslagen had, verliet de hele massa de tot dan toe ingenomen plaatsen en stelde zich op in twee regimenten. Groepjes van ieder renden naar de rivier en de omringende heuvels, terwijl de rest, met Shaka in het midden, in een kring begon te dansen.

Het was een zeer opwindende scène, verrassend voor ons, omdat we ons niet hadden kunnen indenken dat een volk dat "wild" genoemd wordt zo gedisciplineerd en in goede orde kon optreden. Regimenten meisjes, onder leiding van officieren van hun eigen sexe, traden aan ten getale van 8.000 à 10.000, ieder met een lichte staf in de hand. Zij namen deel aan de dans, die ongeveer twee uur voortduurde. (...)

(Shaka:) "Ik hoor dat U van umGeorge vandaan komt, is dat zo? Is hij een even groot koning als ik ben?"

Fynn: "Ja; Koning George is één van de grootste koningen ter wereld".

S.: "Hebt U medicijnen bij U?"

F.: "Ja".

S.: "Maak me dan beter, of ik laat je naar umGeorge sturen om je te doden".

F.: "Wat hebt U dan?"

S.: "Het is Uw werk dat uit te vinden"

F.: "Staat U dan op en laat me naar U kijken".

S.: "Waarom zou ik opstaan?"

F.: "Zodat ik kan zien of ik kan vinden wat U mankeert".

(Fynn maakt dan grote indruk door een juiste diagnose te stellen)

Shaka ging toen verder met te spreken over de gaven van de natuur ofwel uMvelinqangi, zoals zij het noemen. Hij zei dat de eerste voorouders van de Europeanen ons grote gaven hadden gegeven door ons alle kennis na te laten inzake kunsten en vaardigheden, maar de beste gave hadden zij ons onthouden, namelijk een goede zwarte huid, die het overbodig maakt kleren te dragen die de witte huid, onaangenaam om te zien, moeten verbergen.

Hij (Shaka) wist best, dat wij voor een zwarte huid alles zouden willen geven wat we waard waren in kunsten en ambachten. Toen vroeg hij wat men deed met de huiden van koeien die bij ons geslacht werden. Toen ik (Fynn) hem vertelde, dat er schoenen van gemaakt werden en andere artikelen, die ik niet goed kon uitleggen, riep hij uit dat dit nu een ander bewijs was voor het feit dat onze voorouders niet zo aardig waren, want zij hadden ons genoodzaakt huiden te gebruiken om onze voeten te beschermen, maar omdat bij hen deze bescherming niet nodig was hadden hun voorouders (van de Zoeloes dus) hun verteld, dat huiden gebruikt moesten worden voor het vervaardigen van mooier en nuttiger dingen, namelijk schilden. Dit bracht ons gesprek op de betere kwaliteit van hun wapens; op verschillende manieren probeerde hij aan te tonen, dat deze meer voordelen boden dan onze musketten. Het schild bijvoorbeeld, zo betoogde hij, bleek afdoende om een kogel af te weren die van een afstand werd afgeschoten, als het voor de aanval in water was gedoopt."

(uit: "The Diary of Henry Francis Fynn".)

Vragen/opdrachten:

1. Breng de onderstreepte namen aan op een kaart en schrijf daarbij de namen van de volken die er rond 1820 gingen wonen.
2. Waarom ontstaan er conflicten tussen Boeren en Ngoeni's?
3. Waarom wordt Shaka "de zwarte Napoleon" genoemd?
4. Geef kort weer wie nu eigenlijk "Zoeloes" genoemd worden.
5. Was Fynn welkom bij Shaka? Licht je antwoord toe.
6. Wat denkt Fynn van de Zoeloes en hun koning?

Ras: een kwestie van smaak?

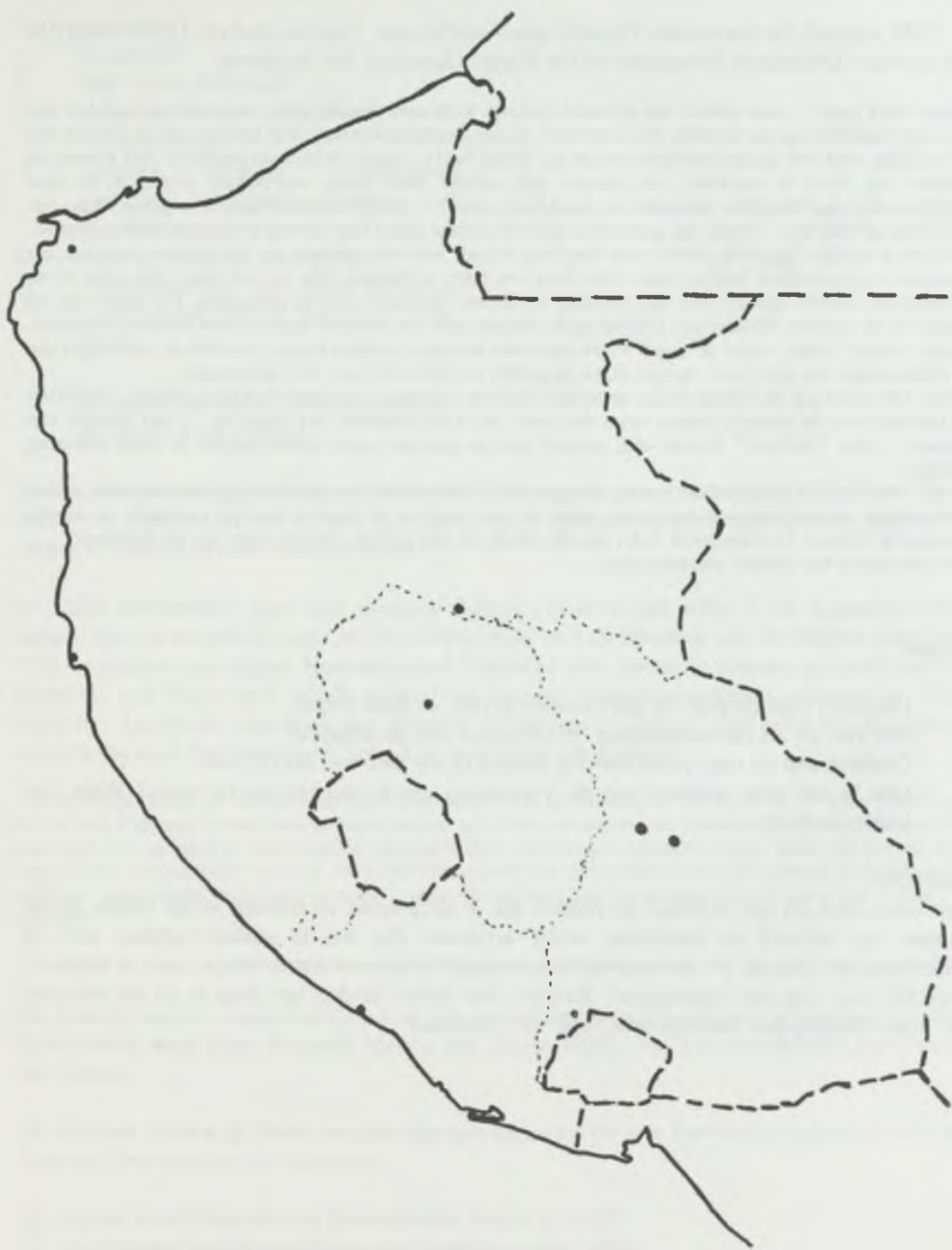
We hoorden daarnet uit de mond van Shaka, dat zwart beter is dan blank. Vergelijk daarmee nu de volgende twee teksten, uit Europa:

"Waar anders ter wereld (dan in Europa) vinden we die edel gewelfde kop, zoveel verstand bevattend? ... Waar die verscheidenheid van gelaatstreken, vol van uitdrukking; die lange, golvende, sierlijke krullen; die indrukwekkende baard, rozige wangen en koraalrode lippen? ... Op welk ander deel van onze aardbol vinden we die blos, die ligt over de zachte trekken van schone Europese vrouwen, dat symbool van bescheidenheid en tere gevoeligheid? ... Wat is er heerlijker dan de boezem van een Europese vrouw, gevormd door twee zulke zachte en sneeuw witte halve bollen met een tipje vermiljoen? "

(de Engelse dokter Charles White, 1728-1813)

Vraag:

Je zou de uitspraken van Shaka en White *zeer subjectief* kunnen noemen. Verklaar dat.

6. RAS: EEN MOOIE WERKVERDELING

In 1849 schreef de beroemde Engelse geschiedschrijver Thomas Carlyle (1795-1881) in zijn boekje "Occasional Discourse on the Nigger Question, het volgende:

"West-Indië heeft . . een tekort aan arbeidskrachten. Waar een zwarte, door ongeveer een half uur per dag, naar berekening, te werken, kan voorzien in zijn levensonderhoud, met behulp van de zon en een stukje land, met net zoveel pompoenen als hij nodig heeft — daar zal hij waarschijnlijk niet zoveel zin hebben om hard te werken! De warme zon schijnt voor niets; vruchtbare grond is in deze onbewoonde, dun-bevolkte gebieden zo goed als gratis: . . . De fortuinlijke zwarte is gauw klaar met zijn vraag en aanbod — maar dat geldt niet voor de minder gelukkige blanke in deze tropische streken. Het ziet er op het ogenblik slecht voor hem uit: hijzelf kan niet werken en zijn zwarte buurman, die pompoen in overvloed heeft, haast zich niet om hem te helpen. Die zit tot over zijn oren in de pompoenen, drinkt lekker zoet vruchtensap en is zeer tevreden met de schepping. Hij hoort wel de vraag van de minder fortuinlijke blanke, maar bepaalt zelf zijn aanbod (van zijn werkkraft namelijk). Hogere lonen, hoger, want de oogst moet ingehaald worden — steeds hoger, tot zelfs de opbrengst van de rijkste oogst die je je maar denken kunt dergelijke lonen niet meer kan opbrengen . . . Ik heb het nooit erg de moeite waard gevonden over de "rechten van negers" te discussiëren, noch over de rechten van de mens in welke vorm dan ook: het punt waarom het draait is . . . het *kunnen* van mensen — die "rechten" komen dan vanzelf wel en worden zeker verwerkelijkt in deze verwarde wereld . . .

Al dit fruit nu (in West-Indië), geurig en goed voor de handel, zou geteeld kunnen worden: en het uiteindelijke beheer daarover komt toe, denk ik, aan hem die in staat is daarvan het beste en edelste product te maken. Vermoedelijk is hij op die plaats de werkelijke "stadhouder van de Schepper" . . . aan hem wordt het beheer toevertrouwd . . ."

Vragen

1. Hoe stelt Carlyle zich de werkverdeling voor in West-Indië?
Wie ziet hij als de aangewezen "stadhouder van de schepper"?
2. Onderstreep de naar jouw mening belangrijkste zin(nen) uit dit stuk.
3. Heb je wel eens gehoord van de Verklaring van de rechten van de mens? Waar kun je die vinden?

Opdracht

Verzamel eens uit alle kranten en bladen die je deze week in handen krijgt (thuis, bij de kapper, op school) de berichten en/of artikelen die iets te maken hebben met de rassenkwestie. Doe ze in een map of leg ze achterin dit werkstuk. Was er veel te vinden? Verschilt dat nog per blad/krant? Noteer over welke landen het ging en of de schrijver een eigen mening laat merken over "ras" of "rassisme".

7. HET GEVECHT OM HET LAND

Bij het kaartje:

1. Kaapstad
2. Port Natal (Durban)
3. Umgungundlovu: hoofdstad van Z. = Zoeloeland.
4. Lorenzo Marques — Portugese vestiging in het Zuiden van Mozambique
5. Pretoria (huidige hoofdstad)
- D Drakensbergen, die Natal scheiden van Lesotho en de rest van Zuid-Afrika

de pijlen geven de richting aan van de Grote Trek (1836).

Bovenstaand kaartje geeft de situatie rond Zoeloeland aan, omstreeks 1838. Rond Port Natal, nu Durban, had zich een groepje Engelse kolonisten gevestigd die aan landbouw deden en handel dreven met de Ngoeni's.

In 1837 arriveerden daar ook groepen Boeren. Gebrek aan land in de Kaap-provincie dwong hen te emigreren naar het Noorden, maar ook de houding van de Engelse regering. Tijdens de oorlogen tegen Napoleon had Engeland zich namelijk meester gemaakt van de Kaap en ook daar werd nu de afschaffing van de slavernij doorgezet, waartoe in 1833 door het Lagerhuis was besloten. Engelse zendelingen voerden veel actie tot bevrijding van Khoisan- en Bantoe-slaven, tot grote woede van de Boeren:

"Deze schaamteloze en onrechtvaardige maatregelen met betrekking tot de vrijheid van onze slaven: en het is nog niet eens zozeer hun vrijheid die ons tot zulke verstrekkende maatregelen bracht, als wel het feit, dat zij op gelijke voet werden gebracht met Christenen, lijnrecht tegen Gods wetten en het natuurlijke onderscheid van ras en religie in, zodat het ondragelijk was voor iedere welopgevoede christen zich onder zo'n juk te buigen; daarom trokken we liever weg om zo onze leer zuiver te houden"

(uitspraken van Anna Steenkamp, die deelnam aan de "Grote Trek" van 1838).

De Boeren werden aangetrokken door de vruchtbare grond van Natal en trokken op naar Zoeloeland, waar toen Dingaan koning was (sinds 1828). Hij was een minder sterk vorst dan Shaka.

De Engelse zendeling Owen was getuige van de eerste directe kontakten tussen Boeren en Zoeloes. Stukken uit zijn dagboek:

- (a) bij het eerste bezoek van Boerenleider Retief in 1837;
- (b) het bezoek van de voorhoede der Boeren in febr. 1838.

(a) 8 November 1837. "... daarna had ik een lang gesprek met Mr. Retief over het onberekenbare gedrag van Dingaan en de ijdele hoop die hij hun (de Boeren) voorspiegelde. Ik vertelde hem van het

land dat (Dingaen) aan de Engelse regering had afgestaan en vroeg hem of zij op het land zouden gaan wonen als kolonisten in Port Natal hen alléén wilden toelaten in Victoria (=Natal) op voorwaarde dat zij (de Boeren) weer Engelse onderdanen zouden worden.

Hij zei ronduit nee. Toen vroeg ik hem of zij het land met geweld zouden proberen te bezetten? Hij zei duidelijk nee. Dan zouden ze verder naar het Noorden trekken en iets anders in ruil krijgen voor de diensten die zij Dingaen nu gingen bewijzen".

(b)

2 Februari 1838. Dingaen liet me bij zonsopgang roepen om een brief te schrijven aan Mr. Retief, die nu met een groep Boeren op weg is naar de Zoeloe-hoofdstad. Deze brief was typerend voor de koning. Hij zei dat zijn hart nu gelukkig was, omdat hij zijn vee had teruggekregen (dat hadden de Boeren nl. voor hem teruggehaald bij een andere stam): hij eiste dat de leider van de Boeren aan al zijn mensen zou bevelen naar de hoofdstad te komen, *maar zonder hun paarden* (. . .)

De Hollanders zullen wel te verstandig zijn om zich op die manier bloot te stellen, maar ik denk niet dat Dingaen enig bedrog overweegt, ook al heeft hij daartoe de macht (als hij wil) als zij bij hem komen.

3 Februari. Vanmorgen toen wij het familie-gebed hielden hoorden wij het ongewone geluid van musketschoten uit het Westen; dit bleek de aankomst van de Boeren te zijn, die even later te paard de stad binnen kwamen, hun geweren in de hand. (. . .)

Omstreeks het middaguur zocht ik Retief op, onder de Euphorbiabomen tegenover de ingang van de stad, toen het dansen was afgelopen. Het antwoord dat hij Dingaen had gegeven toen die om de paarden en wapens vroeg was geweest: de boodschapper zijn grijze haren te tonen en hem op te dragen zijn meester te zeggen, dat hij niet met een kind te maken had".

(dit blijkt ook uit de wijze, waarop Retief het stamhoofd van een andere stam dwong het gestolen Zoeloe-vee terug te geven: een combinatie van list en geweld)

4 Februari. Sabbath. "Gisteren waren de Boeren van plan hier vandaag een Kerkdienst bij te wonen, maar zij vonden het zeker niet zo goed de Zoeloe-koning teleur te stellen door het vermaak voor een dag uit te stellen (. . .) Ik ben er echter van overtuigd, dat er geen sprake was van opzettelijke en vooropgezette minachting van de Dag of het Woord van de Heer".

6 Februari (1838). "Een verschrikkelijke dag in de geschiedenis van de zendingspost! Toen ik vanmorgen in de schaduw van mijn wagen zat om de Bijbel te lezen, kwam de boodschapper, die meestal komt, aansnellen met angst in zijn ogen. . . . een teken van vriendelijkheid van de Zoeloe-koning, maar tegelijk kwam een gruwelijk voorbeeld van trouweloosheid aan het licht — te gruwelijk om te beschrijven — tegenover de ongelukkige mensen die deze drie dagen zijn gasten waren, maar die nu niet meer in leven zijn. Hij liet mij zeggen niet bevreesd te zijn nu hij de Boeren ging doden. De reden voor dit verraderlijk gedrag was, dat zij van plan waren hem te doden . . . en dat hij nu achter al hun plannen was gekomen . . . wat kon ik daarop zeggen? Hoe dan ook, ik werd van die moeilijkheid verlost omdat ik een verschrikkelijk tafereel aanschouwde! Mijn aandacht richtte zich op de met bloed bevlekte heuvel tegenover mijn hut en aan de andere kant van de wagen . . . waar alle terechtstellingen in dit angstige oord plaats vinden en waar nu nog zestig bloedende lijken zouden worden toegevoegd aan het aantal van diegenen, die reeds tot de Hemel om wraak roepen. Daar (zei iemand) zijn ze *nu* bezig de Boeren te doden. Ik keek om en oh! een geweldige menigte komt de heuvel op. Ongeveer 9 of tien Zoeloes voor iedere Boer sleepten hun hulpeloze, ongewapende slachtoffer naar de fatale plaats, waar die ogen die vanmorgen nog ontwaakten om het vrolijke daglicht te zien, nu in de dood gesloten worden (. . .).

Toen even later de bloedige daad volbracht was keerde de hele menigte naar de stad terug om zijn vorst te ontmoeten en toen zij hem naderden hieven zij een kreet aan die tot op de zendingspost te horen was en die enige tijd voortduurde. (. . .)

Ik heb steeds al het idee gehad dat, hoe bevriend deze twee machten (nl. Boeren en Zoeloes) tevoren ook leken te zijn, oorlog tussen hen onvermijdelijk zou zijn, maar ik droomde van de uiteindelijke overwinning van de Boeren die vast niet de eersten zouden zijn om een konflikt uit te lokken, maar die

stellig hun eigen bezit zouden verdedigen en de vreselijke tegenstanders van de Zoeloes zouden zijn, die hen op een keer wel moesten aanvallen (. . .).

Tegen de middag rende een heel leger in de richting vanwaar de Boeren kwamen. Zij moeten natuurlijk, daaraan bestaat geen twijfel, onverwacht de hoofdmacht van de Boeren op het lijf vallen, die aan de bovenloop van de Tugela gelegd zijn; want te veronderstellen dat Dingaan dit handjevol vermoordt en niet de hele macht overmeestert, met hun geweren, paarden en vee, zou betekenen dat je hem voor helemaal gek aanziet, want hij weet natuurlijk dat de Boeren de dood van hun landgenoten moeten wreken. Voor zover menselijk verstand dat kan beoordelen, zullen we spoedig horen óf van de moord op het hele Boerenleger, óf (wat nauwelijks minder erg is) van oorlogen en bloedvergieten, waaraan geen eind kan komen tot of de Boeren of de Zoeloe-natie ophouden te bestaan (. . .)

7 Februari. (Twee Indoenaas, legeraanvoerders van Dingaan, brengen aan Owen de volgende boodschap)

"... het was niet zijn (Dingaans) bedoeling mij of de andere zendelingen te doden, want wij waren met kleine aantallen tegelijk in zijn land gekomen: met ons kon hij in vrede leven, want wij hoorden tot zijn volk. Als George's mensen, dat wil zeggen de Engelsen, waren zijn volk, met andere woorden: hij mocht ze wel, maar de Boeren hoorden niet tot zijn volk en zij hoorden ook niet bij die van George. Hij zei dat al de *legers* die zijn land binnenkwamen gedood moesten worden, dat de Boeren van plan waren de koning te doden: ze waren gekomen als een leger en hadden ruzie met hem gekregen (. . .)

(Owen denkt maar niet veel na over alle denkbare oorzaken van de ruzie:) ... omdat er maar één echte reden was, de vrees voor hun macht (d.w.z. van de Boeren) en omdat alles van tevoren door Dingaan beraamd was, die erop uit was hen allen tezamen af te slachten — daaraan kan ik nu niet meer twijfelen, hoewel ik me tevoren niet kon voorstellen dat zijn plannen zo verraderlijk waren ... Ik antwoordde maar weinig aan de koning. Ik merkte op dat ik slechts in zijn land gekomen was om het Boek te onderwijzen: dat ik geen krijgsman was, omdat diegenen in mijn land die het Boek onderwijzen niet met geweren omgaan. (. . .)

(Bij Owen's vertrek uit Zoeloeland spreekt hij nog, ten afscheid, met Dingaan:)

"Ik moest hem vertellen waaraan ik dacht. Ging ik soms weg (vroeg hij) vanwege de Boeren? Ik zei dat dat de reden was, omdat ik bang was dat er oorlog kwam. Wat voor oorlog, vroeg hij? Tussen zijn volk en de Amaboro (=Boeren), zei ik. Hij keek ernstig, maar zei dat hij me een goede reis wenste.

... troebele tijden breken aan voor hem en zijn volk. Hij schijnt daarvoor zelf niet bang te zijn, maar als hij het karakter kende van zijn tegenstanders, zoals recente gebeurtenissen dat duidelijk hebben laten zien in hun oorlogen met Mzilikazi (hoofdman van een naburig volk), dan zou hij weten hoe vreselijk het is hun toorn uit te lokken en wat voor vastbesloten, machtige vijanden hij zichzelf heeft bezorgd door deze even ondoordachte en onwijze als trouweloze en wrede daad van agressie".

(Op reis naar Port Natal, om de boot naar Kaapstad te nemen, hoort Owen, hoe de aanval van de Zoeloes op de hoofdmacht van de Boeren is afgeslagen. De Zoeloes leden daarbij al flinke verliezen).

Vragen

1. Kijk nog eens goed naar het kaartje en bedenk om welke drie groepen het hier gaat: de Boeren, de Engelsman Owen, de Zoeloes onder leiding van koning Dingaan. Bij alle onderhandelingen gaat het om het bezit van het *land*, dat tot dan toe de Zoeloes toebehoort. Krijgen Engelsen en Boeren ook hun deel?
2. bij a: welke "ijdele hoop" spiegelt Dingaan de Boeren voor? Waarom zou Owen, de zending, zo geïnteresseerd zijn in de vraag, of de Boeren het land van de Engelsen willen bezetten?

3. bij b:
wat deden de Boeren voor Dingaan?
hoe denkt Owen over Dingaan? (op 2 febr.)
hoe is de verhouding Retief – Dingaan bij aankomst van de eerste? (3 febr. en 4 febr.)
4. Lees het verhaal van de "verschrikkelijke dag" zo goed, dat je het anderen kunt navertellen. Waarom gebeurde dit alles? Had Owen dit verwacht? (het antwoord is niet "ja" of "nee"!).
5. Kun je Dingaans standpunt begrijpen? (7 febr.)
6. Hoe ziet Owen de toekomst voor de Zoeloes?

1

2

3

4

8. DINGAANS DAG – GELOFTEDAG

(bij de tekeningen, zie blz. 335)

(1) "Daar gaan ze . . . Rij maar an ossewa, rij maar an. De Boeren waren eenvoudige mensen, die vaak in gevaar verkeerden. Toch konden ze vaak lezen en schrijven, want ze wisten dat wie de Bijbel niet leest, iets mist, wat hij in zijn leven niet missen kan. De bijbel lag, ook in de ossewagen, vlak vooraan en 's avonds na het bijbellezen zongen ze samen: 'Zijn machtig'arm beschermt de vromen — En redt hun zielen van de dood'.

Die hoge bergen in de verte zijn de Drakensbergen. Daar achter ligt Natal, dat aan koning Dingaan behoort. Verkenner zijn er al geweest: er is veel water en gras, juist wat de Boeren nodig hebben. Als Dingaan nu maar land wil verkopen . . ."

(We weten intussen, dankzij het verhaal van Owen, dat het anders afliep. Voor blanke Zuid-Afrikanen, vooral de Boeren, betekent Dingaans optreden een rechtvaardiging voor de later volgende vernietiging van de Zoeloemacht en de blijvende blanke overheersing.

Korte tijd na het boven beschreven bloedbad, verenigden de Boeren zich onder de juist uit het Zuiden gekomen Andries Pretorius, die een strenge discipline invoerde. Altijd moesten de Boeren zich voortaan verschansen in kampen, waarvan de muren bestonden uit de grote ossenwagens.)

Bekijk nu afbeeldingen 2 en 3 en lees de toelichting:

(2) "Op een zondag (9 december 1838) zijn de Boeren rustig bijeen om een preek te beluisteren. Er is geen dominee bij, maar er zijn Boeren die goed kunnen preken. De bekendste van hen is wel Sarel Celliers — hij preekt nu over Gideon die door Gods hulp met maar 300 man een groot leger versloeg. Hun gezichten worden ernstig als Celliers zegt: "Mannenbroeders! Generaal Pretorius heeft me nog eens gezegd er bij allen op aan te dringen God om bijstand te bidden. Sta nu op en zeg in Uw hart mij na: O Here God, als Gij ons de overwinning geeft (op de Zoeloes) dan zullen wij een kerk bouwen tot Uw eer. Wij beloven, dat wij de dag der overwinning in een boek zullen aantekenen om die bekend te maken aan onze kinderen en kleinkinderen. Iedereen zal die dag moeten vieren ter ere van God."

Op de plaat zie je Celliers de gelofte afleggen. 's Avonds worden lantaarns aangestoken en wachten uitgezet; ook wordt er gebeden en gezongen: 'Schoon de heid'nen samen, List op list beramen — God verbreekt hun raad. Dan valt de nacht."

(3) " 's Morgens om 2 uur voor zonsopgang staan allen op hun post, de vinger aan de trekker van het geweer. Als het licht wordt zien ze dat het kamp omrings is door wel 12.000 Zoeloes. Daar klinken plotseling signalen. Als een wervelwind stormen de Zoeloes op het kamp af. Luid klinkt de stem van Pretorius: "Skiet" — en weldra hangt er een dikke kruitdamp. Het gevecht is spoedig in volle gang: nu eens deinzen de Zoeloes terug, dan weer stormen ze aan als een bonte lawine. Hier zien we hoe ze proberen vanuit een kloof het Boerenkamp binnen te komen. De wagens zijn juist op de rand van die kloof gezet om binnendringen onmogelijk te maken. Er komen zoveel Zoeloes in die kloof dat ze niet meer heen of weer kunnen — velen sneuvelen.

Alle andere aanvallen worden ook afgeslagen. Tenslotte durven de soldaten van Dingaan niet meer. Dan trekken de Boeren een paar wagens weg en rennen op hun paarden het kamp uit, recht op Dingaans leger af. Even wordt er nog gevochten, maar dan slaan de Zoeloes op de vlucht. Bij de Boeren zijn bijna geen verliezen : Dingaansdag — Wonderdag (= 16 december).

(4) "De Boeren hebben hun afgelegde gelofte niet vergeten. Dit is de kerk die ze, uit dankbaarheid, hebben gebouwd en die de 'Gelofte-kerk' werd genoemd. En de 16e december werd een dank- en feestdag: nog ieder jaar wordt die dag gevierd onder de naam 'Dingaansdag of Gelofdedag' "

De slag aan de Bloedrivier, hierboven beschreven, moedigde duizenden andere Boeren aan nu ook naar het Noorden te trekken: de poort van zwart Afrika noordelijk van de Kaap stond nu open. Een groot monument even buiten Pretoria herinnert ook aan die overwinning van blank over zwart: de hele geschiedenis van de Grote Trek staat er in beeldhouwwerk (reliëfs) afgebeeld. Duizenden schoolkinderen bezoeken het monument jaarlijks en de gids geeft uitleg.

Opdracht

Een stukje van de uitleg bij dat monument heb je hierboven gelezen. Die toelichting is als het ware bedoeld voor blanke kinderen op een Afrikaanssprekende school: het gaat over hun voorouders, het is hun geschiedenis, hun overwinning.

Zouden de Zoeloes die geschiedenis met net zoveel plezier en dankbaarheid vertellen als de Boeren? Zou hun leraar hetzelfde verhaal vertellen? Vieren zij de Geloftedag ieder jaar als een dankdag?

Probeer je eens in te denken hoe een leerling op een Zoeloeschool diezelfde plaatjes bekijkt. Schrijf eens een toelichting bij de vier afbeeldingen die bestemd is voor gebruik op die school. Dat hoeft niet zo'n lang verhaal te worden als hierboven. Wat zou je bij ieder plaatje vertellen (denk daarbij ook aan het verhaal over Shaka, over Dingaan, dat je hiervoor al gelezen hebt)? (Ook de volgende bladzijde kun je er vast bijnemen.) En vooral: overleg met andere leerlingen en, zonodig, met je leraar.

Toetsing:

vraag nu de tweede serie toets-vragen aan de leraar en controleer je vorderingen.

9. GRASLAND EN GOUDLAND.

Het eerste contact op grote schaal tussen de Zoeloes en de blanken uit het Zuiden leverde dus weinig goeds op. De "Geloftedag" zal door deze zwarte Zuid-Afrikanen wel niet erg van harte worden meegevierd.

Ook de rest van de 19e eeuw verliep niet erg gelukkig. Weliswaar annexeerde Engeland het gebied Natal (1845), waardoor de meeste Boeren besloten weer de bergen over te trekken naar Transvaal, maar of de Zoeloes met de Engelsen veel beter af waren? In ieder geval kregen nu de in Transvaal wonende volken, zoals de Tswanaas en Ndebele, met de macht van de Boeren te maken.

Het bezit van het land was haast altijd de achtergrond van oorlogen en opstanden gedurende de 19e eeuw. In 1856-57 pleegden de Xhosaas in wanhoop bijna zelfmoord, door al hun vee te doden; vijftien jaar later kwam Engeland tussen beide in bittere gevechten tussen Sothoos en Oranje Vrijstaat-Boeren; uiteindelijk verklaarde Engeland het Sotho-gebied tot protektoraat (het tegenwoordig Lesotho). Voorlopig konden de Ngoeni-opstanden (in de Zuid-Afrikaanse geschiedenis meestal de "Kafferoorlogen" genoemd) tot weinig anders leiden dan tot steeds verder gaande blanke overheersing en inmenging. Koning Ketshwayo, opvolger en neef van Dingaan hield wel de Boeren lang op een afstand, maar moest het tenslotte, ondanks zijn ervaring en voorzichtigheid, afleggen tegen de Engelse troepen. Het grootste deel van Zoeloeland werd door Engeland geannexeerd, de rest aan Transvaal afgestaan en Dinoozoeloe, Ketshwayo's zoon, kreeg een ondergeschikte plaats toegewezen (1878-1879 de laatste Zoeloe-oorlog).

Onderling konden Engelsen en Boeren het evenmin goed vinden; de Boeren voelden zich in hun bestaan en kultuur door de Engelsen bedreigd; de laatsten minachtten de ruwe veehouders, die als nomaden door het land trokken. Ze wilden elkaars taal niet leren en herhaaldelijk leverden zij onderling strijd. Vooral toen rond 1870 diamant en later goed werd ontdekt in Boerengebied, waarvoor ook Engeland veel belangstelling toonde. De zogenaamde Boerenoorlog (1899-1902) werd door Engeland gewonnen, maar om echte vrede te krijgen moest het toch daarna concessies doen.

In deze hele geschiedenis van strijd om een plaatsje onder de zon speelde het begrip "ras" nog niet zo'n grote rol als later in de Zuid-Afrikaanse politiek. In de 19e eeuw was er niet alleen nog veel plaats in het uitgestrekte land, de grote rijkdom onder de grond begon pas laat een rol te spelen en vooral: de tegenstelling Boeren - Engelsen, tussen twee groepen van hetzelfde ras dus, leek belangrijker dan die tussen blank en zwart. Wanneer de industriële samenleving van de 20e eeuw de verschillende rassen meer in contact brengt en vooral de zwarte groep snel groeit, gaan de problemen zich toespitsen. Kunnen ze worden opgelost? Kan iedereen meepraten over de politiek van zijn land en dat van zijn voorouders? Of zal voor heel de Unie de toestand van Transvaal gaan gelden, waar de Grondwet gelijkheid tussen blank en zwart bij voorbaat uitsloot? In de Boeren-provincies golden de ideeën van "Baaskap": de blanke is daar de baas — zo heeft God het gewild en zo is het voor iedereen het beste. Deze gedachte speelt inderdaad in de 20e eeuw de boventoon.

10. ONAFHANKELIJKHEID VOOR DE ZOELOES.

Hieronder is aan het woord de tegenwoordige leider van Zoeloeland (Kwazulu), *Gatsha Buthelezi*. Zijn gezag is beperkt, want zonder de goedkeuring van de (blanke) regering in Pretoria kan hij maar weinig doen. Tegen de achtergrond van de geschiedenis, waarvan wij al een stukje bestudeerden, bespreekt Buthelezi de huidige situatie en de toekomst voor de Zoeloes. Lees dit stuk aandachtig.

a. Sinds de Zoeloes werden verslagen door het Britse leger in 1879 hebben zij nooit meer enig recht van zelfbeschikking genoten. We weten nu dat imperialisten als Sir Bartle Frere erop uit waren "de Zoeloe-macht eens en voor al te breken" en de Zoeloes zagen zich al gauw verwickeld in een oorlog waartoe zij met opzet en overleg waren uitgelokt. De veroveraars pasten toen de oude en welbekende politiek van het "divide et impera" (verdeel-en-heers) toe en vernietigden het Zoeloe koninkrijk. Koning Ketshwayo en zijn zoon Dinoezoeloe moesten de lasten van de oorlog dragen en de Zoeloe-natie zoals zij die gekend hadden werd bijna onherkenbaar vernietigd.

b. Sinds die tijd zijn de Zoeloes onderdanen geweest van verschillende blanke regeringen in Zuid-Afrika. Zij verloren alle zelfbeschikking die zij vroeger genoten en merkten dat zij niet veel meer waren dan tandjes aan het grote tandwiel van de blanke overheersing. Koning Ketshwayo keerde terug van een reis om zijn zaak bij Koningin Victoria te bepleiten naar een Zoeloeland dat van onder tot boven verdeeld was. Sommige Zoeloe-hoofdlieden werden door de Engelsen ertoe aangezet hem (Ketshwayo) te weerstaan en als autonome heersers te regeren en niet meer als tevoren onder zijn gezag. Hun bewind leidde tot chaos in Zoeloeland en toen Koning Dinoezoeloe zijn vader opvolgde, kwam hij in een onmogelijke situatie terecht. Gevolg was dat hij verwickeld raakte in een oorlog met een van de onafhankelijke hoofden, chieft Zibheboe, en om die reden werd Koning Dinoezoeloe verbannen naar St. Helena. Toen hij tenslotte terug mocht keren, rond 1897, werd hij door het Britse Gezag in Natal gedwongen zijn handtekening te zetten onder de annexatie van Zoeloeland als een deel van Natal. Het was de voorwaarde voor zijn terugkeer.

c. Daarna namen anderen de beslissingen voor de Zoeloes en men legde hun een hoofdelijke belasting op die de Bambatha opstand van 1905-6 tot gevolg had. Omdat koning Dinoezoeloe in verband werd gebracht met de opstand, liep deze uit op zijn tweede verbanning.

In 1910 vormden blanken uit de vier provincies de Unie van de vier provincies, die bekend staat als de Unie van Zuid-Afrika. Zij deden dit zonder de zwarten ook maar in iets te raadplegen. Hier zien we hoe vroegere vijanden, Boeren en Britten, zich verenigden, onder andere om samen een zelfde politiek tegenover de inheemse bevolking (de zwarte dus) te kunnen voeren. Met andere woorden, zij verenigden zich op basis van hun kleur en zochten naar een betere controle over de zwarten. Zo werden de Zoeloes nu onderdanen van de Unie van Zuid-Afrika.

d. Een Zoeloe-advokaat, getrouwd met de oudste dochter van Dinoezoeloe, prinses Harriet, zette Afrikaanse leiders ertoe aan in 1912 het *African National Congress* op te richten. Zwarte mensen uit verschillende volken leerden zo hun onderlinge verschillen te

vergeten en zochten naar eenheid net zoals de eens elkaar vijandige blanken die hadden gevonden, op basis van huidskleur. Zij probeerden stem te geven aan klachten van de zwarten en stuurden zelfs delegaties naar Engeland en andere Europese landen, maar alles zonder resultaat.

e. In 1931 verleende Engeland de Unie van Zuid-Afrika autonomie — maar opnieuw werd de zwarte meerderheid zelfs niet geraadpleegd. Dit stemde velen bitter.

f. 1938 was het jaar van de bekende wetten van generaal Hertzog. Een belangrijke wet was de Landwet, waarbij aan de zwarte bevolking een zeker deel van het land beloofd werd. Een andere was de Wet op de Zwarte Vertegenwoordiging waardoor zwarten, ook de Zoeloes, getrapt, enkele blanken konden kiezen die hen dan in de Senaat vertegenwoordigden (in Kaap-provincie ook in de Volksvertegenwoordiging). Bovendien kozen zwarten andere zwarten als vertegenwoordigers in de Inlandse Vertegenwoordigers Raad (Native Representative Council) in Pretoria. Afrikaanse leiders waren verre van voldaan met deze symbolische vertegenwoordiging, maar werden het erover eens dat men toch zoveel mogelijk gebruik van deze lichamen moest maken om de eigen wensen kenbaar te maken. Dit alles legde een blanke minderheid een zwarte meerderheid op.

g. In 1946 besloten leden van de Inlandse Vertegenwoordigers Raad een resolutie aan te nemen, die vroeg om herroeping van alle diskriminerende wetgeving en de Raad besloot niet meer bijeen te komen tot dit was gebeurd.

Hun eensgezinde resolutie luidde als volgt: "Deze Raad heeft sinds zijn oprichting onder de aandacht van de regering gebracht hoe reaktionair de apartheidspolitiek (politiek van *segregatie*) van de Unie is, in al zijn onderdelen; de Raad keurt het af, dat de regering na de oorlog doorgaat met een politiek van Fascisme, die in volstrekte tegenstelling staat tot het Handvest. Daarom roept de Raad uit protest tegen deze woordbreuk ten opzichte van het Afrikaanse volk en tegen de zaak van de wereldvrede in het algemeen, de regering op om onmiddellijk alle diskriminerende wetgeving af te schaffen die betrekking heeft op de niet-Europeaan in dit land."

h. Onder de zittende leden van de Raad bevond zich toen ook de hoogste Zoeloe-Chief, Mshipeni kaDinoezoeloe. Onderhandelingen hierover mislukten in 1947. In 1948 kwam de huidige regering aan de macht die steunt op de Nationale Partij, met een programma van apartheidspolitiek, die nu meestal "gescheiden ontwikkeling" wordt genoemd. In plaats van de Wet op de Vertegenwoordiging kregen we toen de Wet op het Bantoe Bestuur (1951) en de Wet op de Bevordering van Zelfbestuur (1959).

Men vertelde de Zoeloes, dat het hun vrijstond al of niet voor de wet op het Bantoe Bestuur te kiezen. (...) wijlen Koning Cyprianus werd geweldig onder druk gezet om de hoofdlieden op te trommelen en vóór de wet te laten stemmen (...) De chiefs echter reageerden door vrijwel eenstemmig een resolutie aan te nemen die voorstelde de wet niet goed te keuren, maar te vragen de zaak aan een Zoeloe-referendum te onderwerpen. Dat werd echter nooit gedaan.

i. Aan het eind van de jaren zestig begon men een ander deuntje te zingen en we kregen te horen, dat het niet de bedoeling was dat wij konden kiezen, maar dat wij slechts geraadpleegd werden en raadpleging betekende niet dat wij onze goedkeuring moesten geven. Het werd duidelijk dat wij, evenmin als vroeger, ook maar enige keus hadden en dus schikten wij ons in die wet.

De hoogste chiefting ging in augustus 1968 naar Pretoria om de vestiging van een Regionaal Zoeloe Gezag te vragen. Op dat moment hadden veel stammen en districten zich al in de wet geschikt en per Stam of Regio een overheid gekregen. Op 11 juni 1970 werd het Regionaal Zoeloe Gezag geïnstalleerd door de heer M.C. Botha, Minister voor Bantoezaken. Deze politiek heeft tot doel een nieuwe Zoeloe-natie op te zetten uit de overblijfselen van de staat, die de blanke veroveraars in het verleden met opzet vernietigden. Men heeft ons beloofd, dat wij zo als volk over eigen lot zullen kunnen beslissen en onze eigen plannen uitvoeren, hoewel wij Afrikanen hadden besloten, nadat Boeren en Britten zich verenigd hadden op basis van hun huidskleur, ook als zwarten te spreken door het Congres; en niet meer als aparte volken. Politieke organisaties en vele Afrikanen waren tegen deze zelfbeschikking per volk, want die leek teveel op het oude "verdeel- en heers", vooral omdat de blanken toch ook niet verdeeld zijn in aparte volken: Boeren, Engelsen, Duitsers, Joden.

j. De politieke organisaties van de (zwarte) Afrikanen werden feller in hun verzet en trachtten zich te verzetten tegen deze zelfbeschikking per volk, die hun in deze Sinterklaasverpakking werd aangeboden. Om deze en andere redenen deed de regering hen in de ban (+). Daarop besloten meer en meer Afrikanen, ook de Zoeloes, dan maar samen te werken met de regering, ook al bleven zij tegen de denkbeelden die achter dit apartheidsprobeersel lagen. Als onderdanen van blank Zuid-Afrika zagen zij geen andere mogelijkheid. De Zoeloes beschouwen het als een uitzonderlijk geval in de geschiedenis der mensheid, dat vrijheid vrijwillig aan een volk aangeboden zou worden door een moederland, zoals blank Zuid-Afrika is ten opzichte van zwart Zuid-Afrika.

k. Wij zien wel in, dat wij als volk onderontwikkeld zijn en dit geldt voor alle zwarten. Ondanks onze bedenkingen werken wij mee in de hoop, dat de ontwikkeling die ons beloofd wordt onze toestand kan verbeteren. De voorwaarde die wij stellen is dat het Zoeloe-thuisland wordt verenigd en uitgebreid zodat het een echt thuisland wordt voor 4½ miljoen Zoeloes. De minister-president heeft ons beloofd, dat we er land bij krijgen. Maar het feit, dat we nog steeds niet hebben gekregen wat ons al in 1936 werd beloofd, geeft ons weinig hoop. Bovendien heeft de minister-president in het parlement gezegd en tegen mijzelf, dat als we eenmaal hebben gekregen wat ons in 1936 werd beloofd, er geen nieuw land meer zal worden toegevoegd aan Zoeloeland. Wij vinden dat verontrustend want het deel dat ons beloofd werd bij de wet van 1936 is al niet genoeg om onze behoefte aan land te dekken. Verder denken wij dat het niet erg eerlijk is van ons te verwachten, dat wij tevreden zullen zijn met wat beloofd werd bij de Landwet van 1936, die werd uitgevaardigd lang voordat er ook maar gedacht werd aan de huidige politiek die zwarte staten wil stichten binnen de grenzen van Zuid-Afrika; en lang ook voordat wij zoveel mensen hadden te huisvesten als nu het geval is. (. . .)

l. Als deze politiek ons een deel van de welvaart van Zuid-Afrika aanbiedt, bijvoorbeeld door gelijke betaling voor gelijk werk vast te stellen, dan denken wij dat er iets voor te zeggen valt, ook al blijven wij bezwaar maken. Wij moeten er wel enige zinvolle zelfbeschikking aan overhouden en echte ontwikkeling en dus, net als de blanken, kosteloos en verplicht onderwijs krijgen. Dit is urgent nu wij te maken hebben met een bevolkingsexplosie en alle mooie ideeën over geboortebeperving zullen zonder resultaat blijven zolang onze mensen ongeletterd blijven en hun verstand niet genoeg getraind is om de bedoeling van zulke programma's te begrijpen.

m. Wij zijn van mening dat deze politiek zinloos blijft als hij ons niet volledige menselijke waardigheid biedt en volledige mensenrechten, ook bewegingsvrijheid, zoals die geldt voor mensen van andere rassen. Wij zijn van mening dat, waar mogelijk, het Zoeloe-thuisland volledig ontwikkeld moet worden om ons in staat te stellen geheel deel te krijgen aan de industriële ontwikkeling van Zuid-Afrika. Dat betekent spreiding van de industrieën en wegnemen van de grillen van het systeem van trekarbeid, die zowel de samenhang van ons sociale leven als de morele waarden van ons volk heeft vernietigd.

n. Wij zijn van mening dat "zelfbeschikking" niet de dekmantel mag zijn voor een voortgezette blanke overheersing en dat, hoe minder wij merken van blanke controle en hoe meer wij onze eigen toekomst en die van onze kinderen kunnen bepalen, hoe meer zin deze politiek kan hebben.

Wij zijn van mening dat het van dringend belang is voor Zuid-Afrika, vooral omdat zwarte volken in andere delen van Afrika zichzelf regeren en het buitenland druk uitoefent op Zuid-Afrika, dat men niet alleen verklaart dat deze politiek haalbaar is, maar dat zij ook haalbaar moet blijken niet alleen in de ogen van hen die deze politiek hebben uitgevonden, maar in de ogen van Jan en alleman.

o. Wij wachten op vrijheid en zullen met niets minder genoegen nemen dan met volledige vrijheid, die zo goed omschreven werd door president Roosevelt van Amerika in 1941 toen hij zei: "De eerste vrijheid is die vrijheid van meningsuiting, de tweede die voor ieder mens om God op zijn eigen manier te aanbidden, de derde de vrijheid van gebrek en de vierde is de vrijheid van vrees". De vijfde vrijheid, eraan toegevoegd door een groot Zuid-Afrikaans (Boeren-)leider is de vrijheid van vooroordeel.

Dit is wat de Zoeloes van deze politiek verwachten en als dit in de volgende tien jaar niet gehaald wordt, dan wordt "gescheiden ontwikkeling" afgedaan met de woorden van zijn critici als louter "georganiseerd rassisme" of, zoals andere critici wel zeggen, als "een kanttekening bij rassisme".

We gaan deze lange tekst nog eens in kleine stukjes doorlezen om te zien wat Buthelezi nu eigenlijk zegt. Daartoe dienen de hiervolgende vragen. Let bij beantwoording ook op de gegevens van Annex A en B en blz. 345/7: die horen hierbij.

bij tekstgedeelte a:

- Wanneer raakten de Zoeloes hun onafhankelijkheid kwijt? Hoe kwam dat?
- Wat gebeurde er in diezelfde tijd in de rest van Afrika op politiek gebied? (lees maar eens een hoofdstuk in je geschiedenisboek over het "Nieuwe Imperialisme", of "de periode 1870-1914").

b

- Hoe pasten de Engelsen het "verdeel-en-heers" in Zoeloeland toe? Met welke gevolgen voor de Zoeloes?
- Zijn wel eens eerder belangrijke personen naar St. Helena verbannen geweest?

c

- Verdroegen de Zoeloes de nieuwe situatie goedschiks?
- Welke belangrijke gebeurtenis vond in 1910 plaats? Waarom werden vroegere vijanden vrienden?

- Wat betekende 1910 voor de Zoeloes (en natuurlijk ook voor de andere zwarte volken van Zuid-Afrika)?

d

- Hoe en waarom kwam het African National Congress tot stand?

e

- Wat is "autonomie"?

f

- Hoe werd de politieke vertegenwoordiging van de zwarte bevolking in 1936 geregeld? Kwamen er zwarte parlementsleden, bijv. in de Senaat?
- Bestaan er in de Verenigde Staten ook zwarte senatoren of Afgevaardigden?
- Maakten de zwarte volken hun eigen wetten?

f+g

- Hoe dachten de Afrikanen over al deze wetten?
Wat betekent: "diskriminatie", "reaktionair", "segregatie". "Fascisme" (woordenboek!)
Kom je deze woorden zelf ook wel een tegen, in de krant bijv.? Begrijp je ze dan en kun je ze gebruiken?

h

- Welke belangrijke verandering kwam er in 1948 in de Zuid-Afrikaanse politiek? Hoe dachten de Zoeloes over de wetten die het Parlement (in Kaapstad) nu ging uitvaardigen? Kwamen die wetten democratisch tot stand?

i

- De zwarte volken van Z.-A. (de "Bantoes") moeten volgens de apartheidspolitiek (zie de apartheidswetten) ieder in een apart stukje land wonen, een zogenaamd "thuisland"; daar binnen krijgen zij dan enig zelfbestuur. Is dit ook wat de Afrikanen gewild hadden? Welke argumenten gebruikte Buthelezi tegen de apartheid?

j

- Was verzet tegen de apartheidswetten geoorloofd?
- Hoeveel mensen zitten er gemiddeld per dag gevangen in Z.-A.?
- Hoeveel doodvonnissen worden er jaarlijks gevelde?
- Andere Zoeloes werken van harte mee aan de uitvoering van de apartheidswetten — of niet?
- Wat is een "moederland"? Hoe werd dat woord meestal gebruikt?

k

- Welke kritiek heeft Buthelezi op de landpolitiek (de wetten van 1936 en hun uitvoering)?

l-m-n

- Wanneer kan deze politiek door de Zoeloes geaccepteerd worden?

- Bestaat er economische gelijkheid tussen zwart en blank? (zie ook de statistieken)
- Wat is "trekarbeid"?

o

- Bestaan de vijf genoemde vrijheden voor de Zoeloes? Is het Zoeloegeduld onuitputtelijk?

11. APARTHEID WORDT EEN AFGEROND SYSTEEM : WETGEVING 1910 – 1974

In zijn betoog "Onafhankelijkheid voor de Zoeloes" noemde Chief Buthelezi al enkele voor zijn volk belangrijke wetten. In 1910 verenigden de vier delen van Zuid-Afrika: de Kaapprovincie, Natal, Oranje Vrijstaat en Transvaal zich tot de Unie van Zuid-Afrika. In die Unie bezitten de blanken de macht, zij maken de wetten.

Hieronder volgen enkele van de belangrijkste wetten met een korte aanduiding van hun inhoud. Als er tussen haakjes wordt aangegeven (annex A, B enz), dan vind je hierachter nog wat gegevens of commentaar bij die wetten, die je kunt gebruiken bij je laatste opdracht.

Tegen deze wetten en hun uitvoering is verzet gerezen, van Zuid-Afrikanen van alle rassen (maar het meest natuurlijk door de gekleurde bevolking, die er het meeste van te lijden heeft) en buiten Zuid-Afrika. Een paar gevallen van dat verzet zijn opgenomen in de laatste annex (F).

Wetgeving sinds 1910

Betreffende het land

1913 Naturellen Landwet:

Afrikanen kunnen geen land meer verwerven buiten de hun toegewezen gebieden;

1936 Naturellen Beheer- en Landwet:

86,3% van de grond zal gereserveerd worden voor de blanke bevolkingsgroep; 13,7% voor de Afrikanen, die nu driekwart van de bevolking uitmaken en sneller in aantal toenemen dan de blanken. (annex A)

Volksvertegenwoordiging

1936 Wet op de zwarte vertegenwoordiging:

Afrikanen of kleurlingen in de Kaapprovincie mogen niet meer op dezelfde kiezerslijsten staan ingeschreven als blanken.

1959 Wet op de Bevordering van Bantoe Zelfbestuur:

in Kaapprovincie verliezen Afrikanen en Kleurlingen nu ook het recht zich door enkele blanken in het Parlement te laten vertegenwoordigen. Alle Afrikanen worden geacht te horen bij één van de 8 ontworpen "Bantoe-thuislanden" en daar zelfbestuur uit te oefenen — ook al woonden ze al generaties lang in "blank" gebied. De thuislanden staan onder toezicht van regering in Pretoria. (A)

Bewegingsvrijheid

1952 Bantoe-wet op de Documenten

Afrikanen zijn verplicht een "identiteitsboek" (meestal "pas" genoemd) te dragen en op ieder gewenst moment dit aan de politie te tonen. In dat papier staan ook aantekeningen omtrent je werk, ontslag, belastingbetaling, enz. (annex B)

Raszuiverheid

1949 Wet op het Verbod van gemengde huwelijken:

mensen van verschillende huidskleur mogen niet met elkaar trouwen. In de praktijk kwamen gemengde huwelijken niet veel voor, van nu af aan zijn ze strafbaar.

1950 Ontuchtwet:

mensen van verschillende huidskleur mogen geen intieme relaties met elkaar onderhouden. Maximumgestraf: 5 jaar gevangenis. (annex C)

Onderwijs

1953 Wet op het Bantoe-onderwijs:

kerken, zending en andere privé-organisaties krijgen de keus: hun scholen overdragen aan de regering of de regeringssubsidies verliezen. Alleen de rooms-katholieke kerk kiest voor het laatste.

1959 Uitbreiding van Universitair Onderwijs Wet:

Aparte universiteiten worden gesticht voor Afrikanen, Aziaten en kleurlingen. De beperkte toelating van niet-blanke studenten tot blanke universiteiten is daarmee afgelopen. (annex D)

Ekonomie

1953 Naturellen Arbeidswet:

absoluut stakingsverbod voor Afrikanen.

1956 Industriële Verzoeningswet:

maakt het de minister mogelijk het uitoefenen van bepaalde banen te verbieden aan Afrikanen. Het betreft natuurlijk het beter betaalde werk; verbod voor Afrikanen lid te zijn van een vakbond.

1950 Groepsgebieden Wet:

maakt het mogelijk mensen te "hervestigen" in gebieden van hun eigen kleur.

1964 Amendementen op de Bantoe wetten:

regelt het zoeken van werk door de zwarte bevolking. maakt het o.a. mogelijk een Afrikaan zonder werk onmiddellijk naar zijn "thuisland" te sturen. (annex E)

Terreur

1950 Wet op de Onderdrukking van het Communisme:

de comm.partij en iedere organisatie die het staatshoods verdenkt van comm. activiteit of propaganda, is verboden.

1960 Wet op Onwettige organisaties:

biedt het staatshoofd de mogelijkheid het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) en het Panafrikaans Congres (PAC) te verbieden. Ook vele andere organisaties werden op grond van deze wet verboden.

1953 Openbare Veiligheidswet:

maakt het mogelijk de noodtoestand af te kondigen en ongelimiteerd te handhaven, waarbij de uitvoerende macht alle gewenste acties kan uitvoeren.

1963 Gewijzigde Algemene Wet:

geeft de politie het recht mensen gevangen te nemen voor een periode van 90 dagen en daarna opnieuw, zovaak men dat nodig oordeelt.

1966 Wet op de Wijziging van de Criminele procedure:

iedereen die als getuige zou kunnen optreden in politieke processen, mag 180 dagen worden vastgehouden, en daarna opnieuw, zolang dat nodig lijkt.

1967 Wet op het Terrorisme:

geeft de politie het recht iedereen te arresteren die ervan verdacht wordt terrorist te zijn of informatie over terroristen of overtredingen van de wet te hebben achtergehouden. Niemand behalve politie of bewakers heeft toegang tot deze gevangenen; de rechtbank kan er niets aan doen.

1974 Gewijzigde Wet op revolutionaire samenscholingen:

politie of rechtbank kan iedere bijeenkomst van *twee* of meer personen verbieden die de openbare orde zou kunnen verstoren, of het doel van die bijeenkomst nu wettig is of niet. (annex F)

Behalve de hier boven kort weergegeven wetten, zijn er nog vele andere die de apartheid vorm moeten geven en beschermen. Hoe gevaarlijk en onmenselijk sommige van die wetten ook zijn, de rechters kunnen niet anders doen dan de toepassen en de mensen veroordelen, bij duizenden.

Zou jij graag rechter zijn in dat land?

Afronding

We zijn bijna aan het eind van onze kennismaking met een stuk Zuidafrikaanse geschiedenis.

Over het laatste bestudeerde stuk geen toetsvragen, maar je kunt laten zien dat je de stof beheerst door de volgende opdracht te maken en aan je leraar voor te leggen ter beoordeling. Als daarvoor tijd beschikbaar is, zou ik me ook voor kunnen stellen dat je de tekst die je gaat schrijven gebruikt voor een spreekbeurt in de klas.

Opdracht:

Stel je voor: Gatsha Buthelezi heeft een verzoek gericht aan de regering in Pretoria en aan de Verenigde Naties. Daarin vraagt hij:

- a. uitbreiding van het Zoeloe-thuisland met het industriegebied aan de boven-Tugela (zie kaart) en met de strook land, die nu Zoeloeland scheidt van de oceaan;
- b. onmiddellijke onafhankelijkheid voor Zoeloeland onder zijn leiding en voor alle andere thuislanden in Zuid-Afrika.

De Nederlandse afgevaardigde in de Algemene Vergadering van de V.N. moet over deze zaak ook zijn mening geven. Eén van zijn stafleden moet die rede voorbereiden — dat ben jij.

Zoek argumenten voor en tegen. Raadpleeg zonodig ook nog kranten en ander materiaal dat je zelf kunt vinden.

Schrijf dan een duidelijk, niet te lang verhaal, dat je ook mondeling kunt toelichten. (2 à 3 multo-vellen)

De wereldopinie wacht gespannen af wat Nederland te zeggen heeft . . .

De regering van Vorster wil een politiek van "dialoog" met de zwarte Afrikaanse landen, praten, contact onderhouden met hun leiders over de gezamenlijke Afrikaanse problemen. Voor Zuid-Afrika zelf geldt die politiek kennelijk niet. Het volgende stond te lezen in Trouw (23 februari 1974) onder het bijschrift: "Verklaring Schwarz-Boethelezi verwekte storm". Zou Boethelezi veel zijn opgeschoten met de eisen die hij in het vorige leesstuk ("Onafhankelijkheid voor de Zoeloes") stelde? Hoe ziet de politieke toekomst er uit voor zwart en blank in Zuid-Afrika?

"Verklaring Schwarz – Boethelezi . . ."

Boethelezi heeft de laatste drie jaar zeven reizen naar het buitenland gemaakt en is in militante zwarte Afrikaanse landen herhaaldelijk uitgefloten omdat hij een gewapende bevrijding van Zuid-Afrika niet ziet zitten.

Velen zijn geneigd de hand van poppen-speler Vorster achter hem te zoeken – vooral als hij zich keert tegen boycot-akties uit het buitenland. Maar eenmaal in Zuid-Afrika terug maakt hij weer opmerkingen en stelt hij weer eisen die de regering in grote verlegenheid brengen, bijv. dat Natal helemaal zwart moet worden en dat de "witte plekken" er opgeruimd moeten worden. Een slagvaardiger antwoord op de reeds jaren voortgaande "opruiming van zwarte plekken" op blank gebied is nauwelijks denkbaar.

Zo gebeurde het dat op 8 januari plotsklaps een gemeenschappelijke verklaring bekend werd van de Transvaalse leider van de Verenigde Partij (de oppositie-partij), Harry Schwarz en Boethelezi. Het dokument is de geschiedenis ingegaan als de verklaring van Mahlabatini. De Evangelische Solidariteitspartij in Nederland heeft er per resolutie inmiddels zijn sympathie mee betuigd en noemde het een teken van hoop voor Zuid-Afrika dat zoiets kon. De tragiek is echter dat het blijkbaar helemaal niet kon. Schwarz heeft sindsdien niets dan narigheid gehad.

In de verklaring met Boethelezi werd benadrukt dat het op vreedzame wijze tot veranderingen in Zuid-Afrika moest komen, dat alle bewoners dienden te delen in de vooruitgang van de ekonomie en in het onderwijs; dat er zo spoedig mogelijk een raadgevende raad diende te worden samengesteld waarin alle Zuidafrikanen vertegenwoordigd zouden zijn, dat de federale conceptie voor Zuid-Afrika het beste kader zou bieden voor het verkrijgen van grondwettige rechten en dat grondwetsvoorstellen voor de toekomst van Zuid-Afrika de identiteit en kultuur van alle groepen behoorden veilig te stellen. Daartoe zouden zulke grondwetsvoorstellen gepaard moeten gaan met een speciale verklaring van mensenrechten teneinde de grondbegrippen van natuurlijke gerechtigheid te waarborgen.

De verklaring wekte wel enthousiasme bij andere "Jonge Turken" zoals Japie Basson, die opmerkte "met zo'n beleid van de Ver. Partij durf ik voor het eerst Zuid-Afrika weer te verdedigen". De Engelstalige pers juichte het initiatief toe, maar de machtige "oude garde" in de VP zette de leider De Villiers Graaf onder druk om Schwarz eruit te gooien.

Verachting

De nationalisten waren het meest geschokt dat een zwarte leider van hun maaksel zich tot de oppositie had gewend en zich voor zo'n verklaring had geleend. Met diepe verachting zei de nationalistische vertegenwoordiger uit Odendaalsrust, dr.Kotzé: "Het is het bewijs van een absoluut politiek bankroet, dat de Verenigde Partij nu de hulp van een niet-blanke heeft ingeroepen om hen te zeggen welke politiek zij moeten voeren". En premier Vorster heeft Boethelezi vermaand dat hij "maar één van de hoofdmannen is" en de "onverantwoordelijkheid" van zijn optreden toegeschreven aan zijn gebrek aan ervaring. Dat is dan de dank aan deze zwarte leider, die herhaaldelijk aan zijn mede-Afrikanen op het kontinent heeft geprobeerd uit te leggen, dat men in Zuid-Afrika niet eenvoudig met een stelletje blanke kolonisten te maken heeft, maar met een inheemse blanke bevolking.

Zo roepen de blanken zelf de dreiging op die hen inmiddels in een soort mobilisatiestemming heeft gebracht. Burgers nemen met hun sportvliegtuigjes deel aan een militaire scholing voor de guerillastrijd.

En de SASO, de zwarte studentenorganisatie rouwt om een van zijn leiders, Abraham Tiro, die vorig jaar nog het sein gaf tot grote studentendemonstraties tegen de apartheid en hun achterstelling in het onderwijs. Tiro week uit naar Botswana om een "banning-order" — een soort huisarrest annex spreekverbod — te ontlopen. Op een zendingspost waar hij verbleef ontving hij een bombrief die hem het leven benam. Zo'n dodelijke bombrief van een anonieme afzender kreeg ook John Dube, afgevaardigde van het African National Congress (NAC) in Lusaka in Zambia.

Als wederzijdse raadpleging in Zuid-Afrika zo'n belachelijk doel is dat je er niet mee de verkiezingen in kunt gaan, dan moet ook Boethelezi zijn post maar niet meer openen.

DE ECHTE DIALOOG

Wees maar niet bang Baas.
Het is dat ik net op kwam duiken
En wij oog in oog stonden
In deze nacht die zwart is als ik.
Wees maar niet bang —

We zullen elkaar steeds tegen komen
Als je mij niet verwacht.
Ik duik op
In de nacht die zwart is als ik.
Wees maar niet bang —

Geef je hart de schuld als je bang voor me bent —
Ik zal mijn verstand de schuld geven als ik bang voor je ben
In de nacht die zwart is als ik.
Wees maar niet bang Baas,
Mijn hart is ruim als de zee
En jou geest als de aarde.

Het is o.k. baas,
Wees niet bang.

(Mongane Wally Serote)

ANNEX B

Iedere dag worden honderden mensen gearresteerd die hun Identiteitsboek ("pas") niet direkt aan de politiek kunnen laten zien. In 1970 verschenen 321.583 mensen voor de rechter i.v.m. deze wet.

In 1960 begonnen de Afrikanen massaal te protesteren tegen het verplichte dragen van de pasjes. De Zuid-Afrikaanse regering liet haar ware gezicht zien en schoot op 21 maart 67 zwarte demonstranten dood.

Ook onder "normale" omstandigheden is de politie niet vies van geweld: in 1972 schoot zij bij de uitoefening van de dienst 3 blanken, 14 kleurlingen en 77 Afrikanen dood; zij verwondde 10 blanken, 52 kleurlingen en 237 Afrikanen.

(cijfers uit het verslag van de Minister van Politiezaken aan de Volksvertegenwoordiging, 9 maart 1973)

In 1972 werden, op bevel van de rechter, nog 46 mensen, overwegend Bantoes, opgehangen. Zuid-Afrika gelooft in een hard regime, dat mensen vrees moet inboezemen. Vergelijk de aantallen gevangenen per dag maar eens van de volgende landen:

(per 100.000 inwoners van een land) (1970)

		In Zuid-Afrika zitten er per bevol-	
		kingsgroep van iedere 100.000 ge-	
		vangen:	
Nederland	: 25,4	Aziaten	: 80
Noorwegen	: 44,0	blanken	: 86
België	: 63,2	Bantoes	: 476
Frankrijk	: 70,0	kleurlingen	: 791
Engeland	: 72,5		
Zuid-Afrika	: 417,0		

De grote verschillen hebben vooral te maken met het feit, dat vele wetten (bijv. op de pasjes) niet voor blanken en wel voor gekleurde mensen gelden. Het is voor een Afrikaan in Zuid-Afrika erg moeilijk een situatie te verzinnen, waarin hij geen overtreding begaat

ANNEX C

In 1973 werden 366 mensen veroordeeld wegens overtreding van de zogenaamde Ontuchtwet: 193 blanken, 63 kleurlingen, 3 Aziaten en 107 Afrikanen hadden de verleiding niet kunnen weerstaan intieme relaties te onderhouden over de rassengrens heen. In Zuid-Afrika bemoeit de politie zich ook met de liefde. Straffen: tot 5 jaar gevangenis.

Het wordt blijkbaar niet immoreel gevonden, dat de meeste zwarte arbeiders ver van hun gezin moeten werken, zodat hun gezins- en huwelijksleven wel kapot moet gaan.

Een jonge blanke Zuid-Afrikaan, die in het buitenland met een kleurlinge was getrouwd en kinderen had gekregen, mocht zijn land niet meer binnenkomen. Meestal gelden Japanners voor de Zuid-Afrikaanse wet als blanken (ze hebben immers veel kapitaal!), maar toen een boer uit Natal met een Japans meisje wilde trouwen moest hij het land uit.

Stel je voor dat er kinderen geboren worden, die zien dat voor hun vader en moeder het woordje "ras" niet zoveel betekent!

Niet alleen de rassen, ook de stammen worden uit elkaar gehouden: alle volken een apart thuisland (Zoeloes, Xhosaas, Sothoos) en ook allemaal een eigen wijk in de stad. Denk je eens in wat dat betekent voor een jongen en een meisje die van elkaar houden:

AFSPRAAKJES!

'We kunnen elkaar in ieder geval treffen
op de Indische markt'
Zei ze toen we nog in Cato Manor waren.

Zag haar niet meer sindsdien.
Zij werd opgeborg in U mlazi
En ik in Kwa-Mashu.
Zij kijkt naar de stad uit het Zuiden
Ik daal erheen af uit het Noorden.

't Ziet er naar uit dat we allebei zijn weggeraakt
in de grauwe verwarring van onze aparte woonwijken.
Dat we elkaar niet meer kunnen ontmoeten.

OF — is iemand de afspraak niet nagekomen?

(M. Pascal Gwala)

ANNEX D: ONDERWIJS

De wet van 1953 had vooral tot doel kritiek op de apartheid (van rooms-katholieken, Anglicanen en kleinere kerken) de kop in te kunnen drukken en meer gelegenheid te scheppen de leer van de gescheiden ontwikkeling erin te stampen bij de jeugd.

Uitgaven voor het onderwijs voor het jaar 1971 — 1972:

Totaal: 603.700.000 Rand (1 R = ± f 4,20)

Daarvan	voor blanke kinderen	:	± 440.000.000 Rand
	voor kleurlingen	:	51.000.000
	voor Aziatische	:	23.800.000
	voor zwarte kinderen	:	69.700.000

De uitgaven *per kind* zijn nu als volgt: (1971-72)

	lagere school	middelbare	gemiddeld
blank kind kost	366 R	624 R	461 R
Indisch	112,49 R	155,74 R	124,40 R
Kleurling	91,04 R	120,18 R	94,41 R
Afrikaans	20,64 R	112,71 R	25,31 R

(cijfers uit Survey of Race Relations van het Zuid-Afrikaanse Instituut voor Rassenrelaties, 1973)

In de twee laagste klassen van de lagere school heeft (in 70% van de gevallen) de ene groep kinderen 's morgens school, de andere 's middags — vaak van dezelfde onderwijzer. In de volgende klassen is dat nog met ongeveer 10% van de kinderen het geval.

In Soweto, de grote Afrikaanse wijk van Johannesburg, is er voor ongeveer 35.000 kinderen geen plaats in de scholen. Niet overal is het zo erg, maar op veel plaatsen zijn de schoolvoorzieningen sterk onvoldoende. Kinderen van zwarte landarbeiders die bij blanke boeren werken zijn het slechtst af: de boeren moeten voor de gebouwen zorgen, maar voelen daar weinig voor.

Toch betalen zwarte ouders, in verhouding, een groter deel van hun inkomen voor de opvoeding van hun kinderen op de staatsscholen dan de andere bevolkingsgroepen.

Ontwikkelingslanden als Zambia en Nigeria geven inmiddels meer uit voor het onderwijs van hun jeugd dan Zuid-Afrika — het rijkste land van het kontinent.

Op de blanke scholen is er een onderwijzer op iedere 20 leerlingen, op de Afrikaanse 1 op de 60.

Afrikaanse onderwijzers krijgen ongeveer de helft van het salaris van hun blanke collega's; kleurlingonderwijzers 72%.

Tot in de 20e eeuw kwamen nog gemengde scholen voor, waar kinderen van alle rassen samen les kregen. Dat is nu afgelopen, zelfs voor de universiteiten: Indiërs kregen een universiteit in Durban, kleurlingen in de Kaap. Ook voor Zoeloes, Xhosaas en Tswanaas kwamen er aparte instellingen. Het personeel (hoogleraren) is er meestal nog blank.

In 1971 studeerden er 2602 Afrikanen aan een universiteit tegen 56.982 blanke studenten. 2804 Afrikanen volgden schriftelijke kursussen tegen 20.239 blanken.

Studenten protesteerden vaak tegen de ongelijke behandeling, maar de politie sloeg hard en de regering sloot universiteiten en maakte de studentenleiders het verder studeren onmogelijk. In 1974 werd de hele zwarte studentenorganisatie (SASO) verboden; een woordvoerder, Abraham Tiro moest het land uitvluchten en ontving in Botswana een bombrief waardoor hij stierf.

5.13 Sedert die stigting van die Departement van Bantoe-onderwys baie min vordering gemaakt om die skoolverlatingsyfer in Bantoe-lerwys te verminder, soos die volgende tabelle toon.

Tabel 2: SKOOLVERLATINGSKOERS IN BANTOESKOLE

Jaar	Sub-A Inskry- wing	1 Jr. later Sub-B	3 Jr. later Std.2	4 Jr. later Std.3	7 Jr. later Std.6	8 Jr. later Vorm 1	10 Jr. later Vorm 111	12 Jr. later Vorm V
1955	100	71.7	57.9	44.8	25.3	8.5	4.3	0.74
1956	100	78.1	57.1	44.0	25.2	8.7	4.6	0.76
1957	100	72.7	55.3	42.9	26.3	8.7	5.1	0.79
1958	100	72.3	55.4	42.5	23.9	9.4	5.5	0.81
1959	100	74.5	55.8	43.4	25.2	9.8	6.3	
1960	100	75.1	55.5	41.5	24.2	10.7		
1961	100	74.8	53.7	43.2	26.1	10.3		
1962	100	75.8	53.5	44.1	25.7			
1963	100	74.9	54.0	44.4				
1964	100	74.4	53.5	44.8				
1965	100	74.4	53.5	45.5				
1966	100	74.1	53.4					
1967	100	75.2						
1968	100	75.8						

Bronne: *Bantoe-onderwys Verslag 1968*, Tabel 5a
Tydskrif vir Bantoe-onderwys, Junie 1970

Tabel 3: SKOOLVERLATINGSKOERS IN BANTOE-HOËRSKOLE

Jaar	Vorm 1 Inskrywing	2 Jr. later Vorm 111	4 Jr. later Vorm V
1955	100	54.0	5.4
1956	100	61.0	5.7
1957	100	43.3	5.4
1958	100	52.6	5.3
1959	100	51.0	5.3
1960	100	50.8	5.4
1961	100	55.7	7.5
1962	100	49.1	7.4
1963	100	54.8	8.7
1964	100	52.7	8.7
1965	100	58.4	9.1
1966	100	57.4	
1967	100	63.7	

Berekenen van: *Verslag insake Bantoe-onderwys 1968, Tabel 5a*
Tydskrif vir Bantoe-onderwys, Junie 1970

5.14 'n Geringe verbetering in die verhouding van die skoolbevolking wat die hoërskool bereik, is duidelik oor die tydperk van die afgelope 25 jaar. Soos die volgende tabel aandui, is dit net 'n goeie verbetering in die geval van Indiër-leerlinge.

Tabel 4: VERSPREIDING VOLGENS STANDERDS VAN DIE SKOOL-
 BEVOLKING VIR DIE VIER RASSEGROEPE: 1945-1969

	Jaar	Grade	Standerds 1 - 5	Standerds 6 - 8	Standerds 9 - 10	Ongeklassifiseer
Blankes	1945	20.8	49.9	21.6	5.3	2.4
	1957	20.6	49.2	22.3	5.7	2.2
	1967*	19.9	46.6	22.8	8.3	
Kleurlinge	1945	40.2	52.3	6.9	0.6	
	1957	37.0	54.0	8.0	1.0	
	1969	35.7	53.5	9.7	1.1	
Indiërs	1945	44.3	50.2	5.3	0.2	
	1957	32.7	57.3	8.7	1.2	
	1969	19.2	57.8	18.7	4.3	
Bantoes	1945	51.4	46.3	1.9	0.1	
	1957	46.8	49.8	2.9	0.2	
	1969	42.7	53.1	3.9	0.3	

* Die jongste syfers vir blankes is vir 1967.

Bronne: (i) *Statistiese Jaarboek 1964*, Tabelle E22, E23, E26, E30.
 (ii) *Statistiese Jaarboek 1968*, Tabel E17.
 (iii) *Survey of Race Relations 1968*, bl. 230 en bl. 236.

ANNEX E – EKONOMIE

Veel *banen*, zoals in de kleding- en schoenen-industrie, in de bouw en horeca zijn voorbehouden aan blanke arbeiders. Als er niet genoeg blanken beschikbaar zijn voor het werk maakt men speciale "oplossingen": bijv. mogen overdag blanke rangeerders op de stations werken en 's nachts zwarte. De laatste krijgen echter toch een andere rang en worden veel minder betaald.

Nederlanders die naar Zuid-Afrika emigreren maken het dus mogelijk de Afrikanen uit de betere banen te houden.

Lonen

In Amerika en Europa is het verschil tussen de lonen voor geschoold en ongeschoold werk ± 25 à 30% . In Zuid-Afrika $\pm 400\%$. Het ongeschoolde werk is natuurlijk voor de zwarte arbeiders.

Het gemiddelde loon per maand:

	1957	1967	stijging
blanken	f 730,—	f 1190,—	61,4%
Afrikanen	f 130,—	f 220,—	59,0%

Gemiddeld inkomen per hoofd per maand:	blank	f 475,—
	zwart	f 35,—

Verhouding van de inkomsten in de mijnen:

1963:	blank verdient	11,6 keer zoveel als zwart
1966:		17,6 x

Toch drijft de Zuid-Afrikaanse economie op de zwarte arbeidskrachten:

In de	landbouw zijn	82% van de werkkrachten Afrikanen
	mijnindustrie	90%
	fabrieken	53 (tegen 24% blank)
	bouw	70 (blanken 17%)

Alle Afrikanen die in "blanke" gebieden werken en wonen (zo'n 8 miljoen, twee keer zoveel als er blanken wonen) worden beschouwd als migranten of gastarbeiders. Ze kunnen zonder meer naar hun "thuisland" worden teruggestuurd.

Diverse commissies van deskundigen hebben uitgerekend, dat het maandinkomen voor een gemiddeld gezin minimaal moet liggen tussen de f 500 – 600. Welk Afrikaans gezin haalt dat?

Gemiddelde maandelijks salarissen (in guldens)

	Afrikanen	Kleurlingen	Aziaten	Blanken
Mijnbouw	95	355	465	1.800
Industrie	260	365	400	1.575
Bouwbedrijf	250	550	720	1.630
Staatspoorwegen en Havens	265	355	270	1.590
Staatsdeparte- menten	260	725	975	1.465
Besturen	225	430	300	1.470

(uit: Apartheidsquiz — opgesteld door het Defence and Aid Fund, te vinden in het boekje: Je hoeft er niet geweest te zijn, uitg. ten Have, Baarn, 1973).

ANNEX F: TERREUR

Zuid-Afrika maakt zich zorgen over het toenemende verzet tegen de apartheid. In 1973 werd bijna 500 miljoen Rand uitgetrokken voor militaire uitgaven, 25% meer dan het jaar daarvoor. Voor Justitie (25 miljoen), Politie (119) en Gevangenen (40) nog eens een kleine 200 miljoen Rand.

De nu snel dichterbij komende bevrijding van Angola en Mozambique wordt door Zuid-Afrika met zorg gevolgd.

Levering van oorlogsmateriaal uit Europa (Franse Miragejagers, Engelse onderzeeboten, enz) hebben Zuid-Afrika militair sterker gemaakt dan heel zwart Afrika samen.

Toch bereidden zwarte Zuid-Afrikanen zich erop voor hun land desnoods ook met geweld te bevrijden. Eén van de leiders is O.R. TAMBO, die in Zambia president is van het Afrikaans Nationale Congres (in Z.-A. zelf verboden). Hij schreef het volgende:

Oproep tot revolutie

Euwenlang hebben de blanke onderdrukkers van ons land door het zwaard geleefd. Nu zullen zij sterven door het zwaard. Tientallen jaren is blanke overheersing door geweren overeind gehouden. Nu zal er vrijheid komen door middel van het geweer. Ons doel is duidelijk — er is geen weg terug. Onze strijd zal niet ophouden totdat apartheid en onderdrukking vernietigd zijn en er vrijheid komt voor alle mensen in Zuid-Afrika. (. . .)

Er is haast niemand te vinden die de apartheid steunt, behalve wie ervan profiteert. Alle vooruitstrevende mensen veroordelen de apartheid en gruwen ervan. De Afrikaanse landen weten dat zij niet echt vrij kunnen zijn tenzij dit monster van het kontinent is verwijderd.

De Afro-Aziatische landen in de Verenigde Naties en elders hebben een hoofdrol gespeeld bij het aan de kaak stellen van de wandaden van apartheid en het isoleren van de Zuidafrikaanse blanke leiders. De socialistische landen steunen ons actief en miljoenen gewone mensen in de imperialistische landen die onderdrukking door anderen haten, stonden altijd aan onze kant in de strijd voor vrijheid.

Zelfs de grote financiële belangen die met Zuid-Afrika handelen durven de apartheid niet openlijk te steunen. Zuid-Afrika is de "melaatse" van onze wereld geworden en onze planeet zal er schoner uitzien als apartheid is vernietigd (. . .) Nu moeten de blanke machthebbers worden geïsoleerd en volledige materiële steun gegeven worden aan de bevrijdingsbewegingen.

We voelen wel dat de nederlaag van het imperialisme in Zuidelijk Afrika niet eenvoudig of vlug zal verlopen. Het kan lang duren en bloedig zijn, maar wij hebben vertrouwen in de afloop. Naarmate we verder naar het Zuiden opdringen, zullen de onderdrukte minderheden zich bij ons aansluiten: Indiërs en kleurlingen en het hele Afrikaanse volk; en steeds meer blanke democraten.

Terreur-verzet

Anderen kiezen voor verzet dat gewelddoos, maar daarom niet ongevaarlijk is, zoals de

leden van het Christelijk Instituut in Johannesburg o.l.v. dr. Beyers Naudé. Zij vinden de apartheid onchristelijk en onmenselijk en schreven een open brief "Gehoorzaamheid aan God of Regering?". Daarin staat o.a.

"De gelovige in Christus heeft niet alleen het recht, maar de verantwoordelijkheid om God en Zijn recht meer te gehoorzamen dan de regering als de regering van Gods recht afwijkt. Is het niet de verantwoordelijkheid van een christen om *niet* met de regering samen te werken in een zaak die met het evangelie in strijd is? . . . Dit mag alleen als de overheid een onchristelijke daad van hem eist en pleidooien om tot het evangelie terug te keren niet helpen."

Eind juli 1974 maakte John Rees, sekretaris van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken premier Vorster erg boos. Hij had n.l. gezegd dat het geen zonde was als een jongen zou weigeren zich te laten oproepen voor militaire dienst tegen de guerilla's . . .

Het laat zich aanzien dat Zuid-Afrika Ian Smith (Rhodesië) nu verder aan zijn lot overlaat en ook over niet al te lange tijd Namibië (Zuid-West Afrika) afstoot om zijn kwetsbare grenzen zo kort mogelijk te maken. Ga op een kaart na wat dat betekent.

Je hebt wel opgemerkt dat de meeste apartheidswetten zijn uitgevaardigd na 1948. In dat jaar kwam de Nationale Partij aan de macht die nu, o.l.v. premier Vorster, nog steeds de touwtjes in handen heeft. De oppositie-partij, de Verenigde Partij, heeft geen enkele kans het de regering lastig te maken en is het in feite ook best eens met een politiek die de blanke minderheid een goed leven verschaft.

Wat denk je van de politieke toekomst van Zuid-Afrika?

Wat schrijven de kranten daarover?

ANNEX F

Dichters brengen het leven in een apartheidssamenleving vaak dichterbij dan lange uiteenzettingen. Daarom een paar gedichten:

BLANKE LEUGENS

Ik weet wat zuiver wit is,
een blank hart,
wit, vrede, het hoogste goed.
Engelen zijn wit
engelen zijn goed.
Ik — ik ben zwart,
zwart als zonde verstopt in een snuifdoosje.

Heer, ze hebben mijn brein gewit.

Maar in 's hemelsnaam, God,
laat me zijn zoals ik ben.
Laat mij op kruistocht gaan
onder dekking van mijn donkerheid.

Op een doek uitgestrekt van hier
tot Dallas, Memphis, Belsen, Golgotha,
zal ik een witte duivel kladderen.
Laat mij zwarte waarheid vertellen:
dat donkere wolken geen teken van vloek zijn
maar van hoop. Regen. Nieuw leven.
Ik zal een zwarte hoogspanningsbliksem loslaten
zodat iedereen zwart goed kan kennen.

(Stanley Motjuwadi)

HET PENSIOEN

Ik bracht haar binnen,
Een zwart-bruine gestalte, honderd jaar oud.

Blauwe ijsschilfers staren haar aan
En een rooie streep gaapt:
'Wat wil ze? '
Ik vertaal: 'Pensioen, meneer'.
'Waardeloos oud kaffer-wijf,
Zo lui als de zwarte duvel.
Ze kan de pot op'. Ik vertaal.

'Mijn man zwoegde
En maakte zich krachteloos
met gedwongen arbeid.
Hij betaalde net zo goed belasting als jullie.
Ik ben oud genoeg om pensioen te krijgen.
Ik werd geboren vóór de grote oorlogen
En zag hoe mijn vader mensen als jij de keel afsneed! '

Ik vertaal het maar niet.
Hoe dan ook, ze krijgt toch geen pensioen.

(Mandlenkosi Langa)

KIEZERS IN OVAMBOLAND BLEVEN BOOS THUIS

WINDHOEK (Reuter, ANP) — Slechts 1300 van de 42.000 kiesgerechtigden in Ovambo-land, de grootste Bantoeaan van het door Zuid-Afrika bestuurde Namibië, zijn de afgelopen dagen naar de stembus gegaan voor de verkiezing van een wetgevende vergadering. De oppositiegroepen, onder aanvoering van de SWAPO (South West Afrika Peoples Organisation), hadden opgeroepen tot een boycot van de verkiezing.

De oppositie heeft het massale wegblijven van de kiezers echter nog niet als een succes van boycot-actie toegejuicht. De acties, waarmee de SWAPO had gedreigd de verkiezingen te doorkruisen als geen vrijheid van vergadering werd toegestaan, zijn achterwege gebleven. Voor de verkiezingen zijn er talrijke arrestaties verricht onder SWAPO-leden, die het verbod op vergaderingen overtraden.

Hoewel de verkiezingen officieel door Zuid-Afrika werden geroemd als een 'stap naar de democratie' bleven de stemlokalen leeg.

Overigens waren door de oppositie slechts voor zes van 56 parlementszetels tegenkandidaten gesteld voor de regeringspartij, De Onafhankelijkheidspartij.

Voorts worden 35 van de 56 volksvertegenwoordigers niet gekozen, maar door Zuid-Afrika benoemd. De verkiezingsuitslag wordt pas volgende week verwacht.

THUISLAND

De vorming van een wetgevende vergadering past in het streven van de Zuidafrikaanse regering ook Namibië te verdelen in grondgebieden voor blank en zwart, en elke stam in een 'thuisland' een beperkte mate van zelfbestuur te geven. De Ovambo's zijn met 340 leden verreweg de grootste en ook de militantste stam van Namibië. De SWAPO en andere oppositiegroepen bestempelen de thuisland-politiek als een Zuidafrikaanse 'verdeel en heers' politiek en eisen volledige onafhankelijkheid voor Namibië als eenheidsstaat. Namibië (zuid-west-Afrika) is een voormalig mandaatgebied van de Volkenbond, dat nog steeds door Zuid-Afrika wordt bestuurd, hoewel de Verenigde Naties en het Internationaal Gerechtshof dit bestuur onrechtmatig hebben verklaard.

VEROORDELING

De journalist Patrick Laurence van het Zuidafrikaanse dagblad The Star is gisteren tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van anderhalf jaar, met een proeftijd van drie jaar, veroordeeld, omdat hij geprobeerd heeft een interview te publiceren met Robert Sobekwe, de voormalige leider van het verboden Panafrikaans Congres. Sobekwe woont momenteel in Kimberley, waar hem beperking van bewegingsvrijheid is opgelegd. Deze maatregel houdt ook in dat hij in publikaties in Zuid-Afrika niet geciteerd mag worden.

Laurence had het interview opgestuurd naar het bureau van Argus, een Zuidafrikaans krantenconcern, in Londen, met het verzoek zijn artikel door te geven aan het Britse weekblad The Observer voor publikatie. Op mysterieuze wijze belandde het artikel echter in het hoofdkantoor van de Zuidafrikaanse politie in Johannesburg. De aanklacht tegen de journalist was gegrond op de wet ter onderdrukking van het communisme.

Verzet

OPROEP VAKBONDEN: BOYCOT ZUID-AFRIKA (Trouw, 18-6-'73)

GENEVE, KAAPSTAD (Reuter) — Vakbondsleiders, die in totaal meer dan 180 miljoen arbeiders uit de gehele wereld vertegenwoordigen, hebben in Genève opgeroepen tot een internationale boycot van Zuid-Afrika. Ze namen met algemene stemmen een resolutie aan tot het uitroeien van de apartheid in dat land.

De vakbondsleiders roepen op tot een boycot van Zuidafrikaanse produkten, schepen en vliegtuigen. Ze vragen de regeringen om de politieke, culturele, handels- en diplomatieke betrekkingen met Zuid-Afrika te verbreken en een eind te maken aan investeringen in dat land. Vakbonden moeten er bij

hun regering op aandringen geen wapens aan Zuid-Afrika te leveren en havens en vliegvelden voor schepen en vliegtuigen uit Zuid-Afrika te sluiten.

De vakbondsleiders (die bijna 200 vakbonden uit niet-communistische en communistische landen vertegenwoordigen) hielden in Genève een tweedaagse conferentie met medewerking van de speciale V.N.-commissie inzake apartheid. De vakbondsleiders waren in Genève ter gelegenheid van de jaarvergadering van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) waarin vakbonden, werkgevers en regeringen zijn vertegenwoordigd.

Een zwarte Zuidafrikaanse vakbondleidster, Lucy Mvubolo, van de bond van textielarbeiders, kreeg geen toestemming om de conferentie toe te spreken nadat sommige afgevaardigden, vooral uit Afrika en communistische landen, hadden gedreigd weg te lopen als zij het woord kreeg. Mej. Mvubolo toonde zich hierover zeer teleurgesteld. Ze had willen zeggen dat een boycot de negerarbeiders in Zuid-Afrika zou schaden.

"Zij hebben genakkelijk praten, geen van hen hoeft in Zuid-Afrika te leven. De beste manier om de apartheid te bestrijden is de negerarbeiders te organiseren in vakbonden, en dat gebeurt nu langzamerhand", aldus mej. Mvubolo. 'Isoler ons niet, verbreek de contacten niet en bepleit geen terugtrekking van buitenlandse investeringen, want dan zit u over tien jaar nog te praten zonder dat er iets in Zuid-Afrika is veranderd', zo had ze de conferentie op het hart willen drukken.

Volgens mej. Mvubolo moeten internationale campagnes tegen de apartheid worden opgesteld in samenwerking met de feitelijke vertegenwoordigers van Zuidafrikaanse arbeiders. Een ander Zuidafrikaanse vakbondsleider, Moses Mabhida van het verboden Zuidafrikaanse congres van vakverenigingen, stemde wel in met de boycot. Het was niet slechts een strijd tegen de apartheid, maar een strijd om politieke rechten op elk niveau.

SIGNAAL (Trouw, 10-2-'73)

De staking van de gemeente-arbeiders in de Zuid-afrikaanse havenstad Durban was met geen enkele andere in de wereld van vandaag te vergelijken. Het was een daad van uitzonderlijke moed om hier — waar je bij het minste en geringste onder de wet op de onderdrukking van het terrorisme uit de samenleving wordt verwijderd — een stakingsparool door te geven. Zonder vakbond achter je, zonder weerstandskas en met de bedreiging van ontslag — voor jou meteen een ander — natuurlijk kón het ook moeilijk langer dan een paar dagen duren. De stakers hebben de blanken in Zuid-Afrika een signaal gegeven waarvoor dezen hen wel innig dankbaar mogen zijn. Ze hebben laten zien welke aardverschuivingen en lawines er gaan optreden in de economie van het land als de ver onderbetaalde zwarte arbeid, waarop zo veel welvaart is gebaseerd, ineens uitvalt. Tegen de effectiviteit van een algemene staking — gedragen door de oprechte woede van een zolang getergde zwarte ziel — weegt geen enkele guerrilla-activiteit, geen buitenlandse boycot, en geen eenparige V.N.-resolutie op. Niet gedeelde welvaart is per definitie bedreigde welvaart.

Het valt op dat De Kerkbode van de Nederduits gereformeerde kerk in een vermanend artikel zegt: het behoort voor elke lezer van Die Kerkbode mogelijk te zijn om vast te stellen of hun niet-blanke werknemers een loon ontvangen dat hen in staat stelt een menswaardig bestaan te voeren.

Gisteren citeerden wij reeds de cijfers van de loonverhoudingen blank-zwart: blank verdient vier keer zoveel in de bouw en het bankwezen, zeskeer zoveel in de fabrieken en twintig keer zoveel in de mijnen. Met de grootste aandacht behoort thans de publieke opinie te volgen wat er met de stakingsleiders in Durban gaat gebeuren. Krijgen we dezelfde terreur als na de Ovambostaking in Namibië — waar de Westduitse en Finse lutherse zendelingen nu nog met afschuw van spreken?

Als dat zo is, gaan de blanke leiders dus ook door met het stukslaan van hun eigen brandmeldingsinstallaties.

Maar de verontruste stemmen in de republiek — niet alleen maar in het kamp der Engelssprekenden, maar ook bij de blanke Afrikaners — geven enige hoop, dat men deze keer niet zo hard zal terugslaan. Dat zal een aanmoediging zijn voor meer stakingen, voor nieuwe eisen ook om politieke rechten. Maar dat is het meest gezonde proces tot vrijmaking van zwart en blank.

STAKING IN DURBAN: 250 NEGERS IN ARREST

In de Zuidafrikaanse stad Durban zijn dinsdag 250 neger-arbeiders gearresteerd van de 10.000 die er maandag in elf katoenfabrieken in staking gingen om meer loon. De arrestaties (zie foto) volgden op 'n overigens vreedzaam verlopen protestmars van vijfduizend stakers. Een jaar geleden werd in Durban al door 30.000 zwarte werknemers gestaakt tegen hun zeer lage lonen.

AFBLIJVEN

Zwarte handen hadden die sinaasappel geplukt, per expres verzonden,
Het sap nog sprankelend in de gouden vrucht —
Maar: die droge vingers, continenten ver :
Konden die nog plukken of bewogen ze niet meer?

Want terwijl ik in die Utrechtse straat stond
Dacht ik: "Zwarte handen plukten die vrucht voor me.
Maar een grijpgrage hand heeft ze door de zweep laten zwoegen
En witte vuisten met stalen geweren bewaakten de boom".

Daar stond ik met schuld in mijn handen die dag, als bloed,
En van de groentestal drupte de vreselijke vrucht
Van bloedige, voordelige en verkreukte vruchten
Helder en stervend op die Utrechtse straat.

Maar niemand leek, haastig rennend,
Die duizend lichamen op het stalletje te zien;
Wegduikend in hun goedkope leugenkrantjes
Keerden de mensen hun gezicht naar de muur.

En de onschuldige groenteman: handen in zijn zakken,
Glimlachend en om hem heen zijn zakjes met fruit.

(Barry Oliver Higgs — enigszins bewerkt)

Over wel soort sinaasappelen gaat het hier?

En verder . . .

Wat in Zuid-Afrika gebeurde en nog gebeurt laat de meeste mensen niet makkelijk koud.
Men is óf erg voor alles wat in dat land gebeurt óf men heeft juist erg veel kritiek.

Als je alles wat in Zuid-Afrika gebeurt nu eens veel mooier voorgesteld wilt zien dan hierboven, schrijf dan aan de Zuid-Afrikaanse ambassade, Afdeling Voorlichting, Wassenaarsweg 40, Den Haag en vraag om toezending van de "Zuidafrikaanse koerier", het Zuidafrikaanse propagandablad. De Voorlichtingsdienst beschikt ook over een bibliotheek, dia's, films e.d.

Diverse groepen in Nederland leveren doorlopend kritiek op de apartheid, o.a.

Stichting Anti-Apartheidsbeweging Nederland,
Postbus 10500/Herengracht 88,
Amsterdam — tel. 020 — 24 51 70

(verspreidt een bulletin, heeft dokumentatie-centrum, geeft inlichtingen)

Werkgroep "Kairos"
Corn. Houtmanstraat 17,
Utrecht — tel. 030 — 71 06 14
(verspreidt "Kairos-Berichten"; dokumentatie, vooral over het Christelijk Instituut van Zuid-Afrika).

Nog enkele boeken die informatie kunnen verschaffen:

- K.L. ROSKAM, Dekolonisatie van Afrika, Fibula International, Bussum 1973, p. 186 e.v.
Bloke MODISANE, De Wet is blank, van Loghum Slaterus, Arnhem 1965 (aangrijpend verslag door een zwarte Zuid-Afrikaan die zelf de apartheid onderging)
De Verbittering. Verhalen uit Zuidelijk Afrika gekozen door Bertus Dijk, Van Gennep, Amsterdam 1973.

Aanwijzingen voor de begeleiding

Met de voor U liggende verzameling teksten, illustraties en opdrachten moet een leerling van het niveau van derde of vierde klas mavo zichzelf een beeld kunnen vormen van een stukje Afrikaanse geschiedenis. De noodzaak om leerlingen bijzondere onderwerpen te laten bestuderen en de onmogelijkheid voor leraren om een grote variatie van dergelijke onderwerpen te begeleiden, hebben geleid tot de voor U liggende vorm van *geprogrammeerde instructie*.

De leerling moet zo zelfstandig mogelijk de gegeven opdrachten bewerken en tegelijkertijd krijgt de leraar voldoende informatie aangeboden om snel en efficiënt te kunnen begeleiden. Toch verdient het m.i. de voorkeur, als drie of vier leerlingen uit een klas *samenwerken* aan dit onderwerp, zodat een niveau wordt ingebouwd tussen zuiver individueel en klassikaal werken. Sommige opdrachten zijn in feite onuitvoerbaar zonder samenwerking tussen leerlingen.

De taak van de leraar is in deze opzet dus wel gereduceerd, maar hij blijft niettemin belangrijk:

- vooral in de beginfase is het nodig de leerling op weg te helpen en te stimuleren. Het beste begin lijkt mij te zijn tijdens enkele gewone lessen, waarin de leerlingen gelegenheid krijgen voor zichzelf te werken. Zij maken dan bijvoorbeeld de beginvragen en lezen de eerste teksten. Vooral de tweede tekst is een moeilijk stuk en vereist hulp. Als veel leerlingen aan hetzelfde onderwerp werken, kan dit misschien klassikaal gelezen en besproken worden. Of is het mogelijk door een goede samenwerking deze tekst "uit te besteden" aan de collega Nederlands?
- Het is noodzaak dat de leerlingen vanaf het begin een atlas bij de hand hebben.
- later komen ook opdrachten voor, die niet in de klas kunnen worden uitgevoerd: het raadplegen van een encyclopedie, het maken van een hoorspel, e.d. Ook dan zal de leerling, gevraagd creatief te worden, wel eens steun nodig hebben.
- op bepaalde momenten moet de leerling kunnen controleren of hij goed bezig is, of zijn antwoorden kloppen. De leraar beschikt daartoe over korte controle-vragen + bijbehorende antwoorden. Het is beter, dat de antwoorden niet in de school gaan circuleren. Zelden zullen de "officiële", bijgeleverde antwoorden precies zo geformuleerd zijn als die van de leerling — toch kunnen die antwoorden goed zijn en overleg leraar — leerling is dan nodig. Het bijwerken van onvoldoende resultaten is eveneens noodzakelijk en vereist controle.
- de laatste opdracht, ter afsluiting van het werkstuk, is geheel open — beoordeling daarvan wordt geheel aan het (inmiddels ook gegroeide!) inzicht van de leraar overgelaten.

Uitvoering van dit werkstuk is een kwestie van lange adem: waarschijnlijk zo'n 20 à 25 uur werk voor de goede leerling — te lang waarschijnlijk voor de mavo-leerling, die deze taak helemaal zelfstandig zou moeten uitvoeren. Vermoedelijk moet de leraar van tijd tot tijd stimuleren, opnieuw motiveren. Daarnaast is het natuurlijk mogelijk, dat U zelf tot enige bekorting besluit. Het is dan minder gewenst teksten weg te laten, waardoor het verband zoek zou raken. Wel kunnen de opdrachten een enkele keer worden overgeslagen of bekort (bijv. een onderlinge discussie i.p.v. een hoorspel). Het lijkt me niet goed de opgave voor de leerlingen te snel te verlichten, maar iedere leraar zal naar eigen inzicht en mogelijkheden in zijn klas met het materiaal moeten werken.

Aanwijzingen bij het werkstuk van de leerlingen bij "Om te beginnen" (p. 317)

Het is misschien goed de leerling duidelijk te maken wat deze begintoets wil: *niet* hem even duidelijk maken dat hij zo weinig weet, maar a. vaststellen of er belangrijke verschillen in beginniveau bestaan tussen deelnemende leerlingen; b. voortgang na verloop van tijd aflezen.

Mogelijke antwoorden:

1. Khoisan (Hottentotten/Bosjesmannen), negers (Zoeloes, enz), Hollanders, Engelsen.
2. stichter van de eerste Hollandse nederzetting in 1652. zie atlas.
3. niet al te lang geleden in de pers o.a. Zuid-Afrika's houding tegenover Mozambique; verwijdering van zijn afgevaardigde uit de V.N.
4. Een reeks oorlogen tussen negervolken onderling, tussen negers en Boeren, tussen negers en Engelsen (kafferoorlogen), tussen Boeren en Engelsen (Boerenoorlogen). De blanke groepen

- overwonnen de zwarte; de Britten versloegen de Boeren, maar moesten daarna toch concessies doen.
5. Eerste minister van de Z.-A.republiek; leider van het Zoeloe-"thuisland" en belangrijk woordvoerder van de zwarte meerderheid.
 6. Enkele gedeeltelijke wijzigingen in de uitvoering van de apartheid, maar verscherping van de wetgeving en onderdrukking (bijv. censuur).

bij p. 319

1. Dat zij blind zijn voor de rechten van de zwarten, een blindheid die leidt tot leed, oorlog en dood in Zuid-Afrika.
2. Sinds 300 jaar (1652) nemen blanken (Hollanders, Engelsen) de Hottentotten of blanken hun land af, waardoor een voedselprobleem ontstaat. Bisschop Zulu hoorde deze feiten vertellen in zijn familie, die er zelf het slachtoffer van werd.
3. Thuislanden zijn reservaten, door de blanke ingesteld voor de zwarten en waar de laatsten zelf enkele wetten mogen maken. Voor een zwarte zijn dit geen "thuislanden", maar een belediging voor wie weet hoe groot vroeger zijn eigen gebied was.
4. In dubio: in twijfel of tweestrijd. Veel zwarten proberen nog wel de blanke als mens te zien, maar het geduld raakt op en velen denken al aan de guerilla en voelen haat tegenover de blanke.

bij pag. 320 en 321

1. Dr. O. Dapper, 1668.
2. Het woord "kaffer" (Kaffrarië) is een scheldwoord geworden. In een beschrijving van een Afrikaans land kan zo'n woord nu niet meer gebruikt worden.
3. Vanwege de bezetting van het land van de Kaepmans door de Hollanders.
4. Bij slecht weer: dan werken de geweren van de blanken niet goed. Nee, ze worden verslagen.
5. De Hottentotten veeteelt, de Hollanders ook landbouw + handel.
6. Een verversingsplaats leek geen bezwaar; later werden de landerijen van de Hottentotten verdeeld en mochten zij er niet meer op.
7. "Wat zouden de Hollanders in een vergelijkbare situatie doen?" (het is dan kort na de Tachtigjarige Oorlog).
8. "Wij hebben nu eenmaal gewonnen, dus niet meer zeuren".
9. Om vriendschap en hernieuwd contact — dat bood hun kennelijk toch voordelen. Verdrag: een beperkt gebied voor landbouw wordt de Hollanders afgestaan.

bij p. 320 en 321 — Opdrachten

- a. De V.O.C. had behoefte aan een steunpunt en verversingsplaats op de zeeweg naar Indië. Jan van Riebeeck was de eerste commandant.
- b. Bantam (Java) was tot 1643 Engels gebied.
- c. Dapper studeerde enige tijd in Utrecht, maar vestigde zich later in Amsterdam. Hij maakte naam door het schrijven van reisbeschrijvingen, die voor zeer betrouwbaar doorgaan, hoewel hijzelf de beschreven landen nooit bezocht (1636-1689) (Zoeken in encyclopedie of Biografisch Woordenboek)

bij p. 322

Boven en onderaan de bladzij is enige ruimte opengelaten — misschien kan de leerling een foto of tekening van de genoemde bevolkingsgroepen aanbrengen?

Vraag:

De "Bushmen" leefden van verzamelen en jacht.

Opdracht:

tropisch
regenwoud
komst van de
Bantoes

1. Oost-Nigeria
2. Swartkrans
3. Sterkfontein
4. Transvaal
5. Tugela
6. Natal (waarvan de *Transkei* deel uitmaakt; daar stroomt ook de Oemthatha)

P = Pygmeeën

bij p. 323

(na eerste tekst): Dapper waardeert deze kennelijk positief: niet slechter dan bij zijn landgenoten.

bij pag. 325

Opdracht — deze kan blijken erg moeilijk te zijn, maar misschien is er van de Hollandse kant wel iets te maken? Hoe leefden en dachten deze Calvinisten, afkomstig uit een van de rijkste landen van Europa?

De Hottentotten zien hun dochters met de rijke vreemdeling meegaan ... en slecht terecht komen.

Het is duidelijk dat de eisen per leerling heel verschillend moeten zijn. Niet iedereen beschikt over een grote fantasie. Ik geloof dat iedere poging zo positief mogelijk beoordeeld moet worden.

bij p. 327

2. Ngoeni's worden opgejaagd — beide groepen hebben grond nodig.
3. Een groot militair leider, die een omvangrijk gebied organiseert en regeert.
4. Eerst één van de vele Ngoeni-volken of -clans, later ook allen die bij hen werden ingelijfd.
5. Jawel: Shaka laat geschenken brengen, hij houdt er rekening mee dat Fynn hem kan genezen en vindt het, zo te zien, aardig om met de vreemdeling te praten.
6. Fynn is verbaasd over hun gedisciplineerd optreden, dat hij niet verwachtte van "wilden". Hij geeft verder een evenwichtig verslag van het gesprek, zonder hoogmoed of spot.

Vraag:

subjektief: wat je mooi vindt is een kwestie van smaak, erg persoonlijk en niet te bewijzen.

bij p. 330

1. C. maakt zich boos over het weinige werk dat de zwarten verzetten: zij moeten werken voor de blanke, die het beste produkt van de pompoen kan maken. De blanke is dan ook de stedehouder van de Schepper.
2. Belangrijk zijn o.a. het tekort aan arbeidskrachten en vooral de alinea over de rechten van de mens. Ook de slotconclusie kan vermeld worden.
(Vanzelfsprekend heeft de leerling een zekere vrijheid zelf uit te maken wat hij belangrijk vindt. Wel moet zijn keus te maken hebben met het kader waarin deze tekst gelezen wordt: de rassenkwestie en de rechten van verschillende mensensoorten).
3. Handvest van de V.N. Als de Verklaring op school niet te vinden is kan men de leerlingen aanraden eens op te bellen naar Amnesty International of naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Opdracht:

bij tijdgebrek deze opdracht eventueel inkorten.

bij p. 333/4

1. De Engelsen hadden grond verworven rond Port Natal; ook de Boeren zullen een deel van het land bezetten.
2. "ijdele hoop" dat zij in Natal konden gaan wonen, waar de Engelsen al zaten. De *Engelsman* Owen trekt zich kennelijk de vraag aan, welk lot zijn landgenoten beschoren is.
3. — de Boeren haalden vee terug voor Dingaan;
— niet al te goed (onberekenbaar, vreemde vragen), maar O. verdenkt hem niet van bedrog;
— Retief en de zijnen gedragen zich wat uitdagend, laten merken dat ze geducht kunnen optreden, maar willen Dingaan niet kwetsen.
4. Achtergrond van het gebeuren is Dingaans vrees voor de geduchte nieuwkomers, die op land uit zijn en over paarden en wapens beschikken.
Achteraf zegt Owen, dat hij het conflict had zien aankomen; in voorgaande gedeelten laat hij dat vermoeden echter niet blijken en ook waarschuwde hij kennelijk Retief niet.
5. Zie vorige vraag — eerste gedeelte. De Boeren vormden inderdaad de voorhoede van een leger, dreigender dus dan de enkele zendelingen.
6. Sombier — de Boeren zijn vastbesloten vijanden.

Bij p. 337 e.v.

Belangrijk is of de leerling zich kan inleven in een ander geschiedbeeld dan het aangeboden. Welke betekenis hechten de verliezers van toen — waarschijnlijk — aan de geleverde strijd? Een preciese aanduiding van "goed" of "verkeerd" commentaar is niet te geven — het gaat om begrip voor de gevoelswaarde van het verleden en voor het feit, dat twee bevolkingsgroepen in één land zo verschillend tegen hetzelfde verleden kunnen aankijken.

Bij "Onafhankelijkheid voor de Zoeloes": voornamelijk een leesoefening. Veel vragen, maar niet moeilijk te beantwoorden. (blz. 342 e.v.)

- a. 1879; tussen ± 1880 en 1900 werd heel Afrika verdeeld tussen Europese mogendheden (op Liberia en Ethiopië na).
- b. Engeland zette de hoofdlieden op tegen de koning. Gevolgen waren chaos en de verwijdering van de koning, tenslotte ook tot annexatie van Zoeloeland bij Natal.
— Napoleon.
- c. In 1905/06 kwamen zij in opstand.
— Stichting van de Unie. Om door een gezamenlijke politiek de zwarte bevolking beter te controleren.
— Zonder om hun mening gevraagd te zijn, maken de Zoeloes nu ook deel uit van de Unie. Zo ook de andere volken.
- d. Om stem te geven aan de zwarte verlangens en onderlinge eenheid te bevorderen.
- e. autonomie betekent letterlijk: je eigen wetten maken; in dit geval dus: zelfstandigheid t.o.v. Engeland.
- f. Zwarten worden, indirect, slechts vertegenwoordigd door blanken. De vertegenwoordigende zwarte raad had geen enkele
— echte invloed en stond apart. In de V.S. maken verscheidene zwarte parlementariërs deel uit van Huis of Senaat.
— de zwarte bevolking heeft geen invloed op de wetgeving.
- f/g. In 1946 klagen zij de apartheidswetten aan.
— "diskriminatie": onderscheid maken, meestal in de zin van: ten koste van de ene groep;
"reaktionair": wordt gezegd van iemand die de situatie van nu terug wil draaien naar die van vroeger; betekent dan ook: achterhaald, onmogelijk in deze tijd. "segregatie": scheiding, apart zetten.
"fascisme" (vele omschrijvingen — iets als): een totalitair politiek systeem, dat democratische rechten vertrapt, alle macht geeft aan een kleine groep (de partij); vaak verbonden met discriminerende theorieën als rassisme.
- h. De Nationale Partij komt aan de macht. De wetten kwamen niet democratisch tot stand, maar de Zoeloes schikten zich uiteindelijk omdat geen andere weg open stond.
- i. Nee — naar blank voorbeeld hadden zij zich met andere zwarte volken willen verenigen.

Tegenargumenten: ook de blanken niet in afzonderlijke volken gescheiden: de nieuwe regeling is van boven opgelegd en berust op "verdeel-en-heers".

- j. Verzet was ongeoorloofd — organisaties die eraan deelnamen werden "gebannen"
- in 1970 ruim 400 per 100.000;
- in 1972: 46 mensen, meest Bantoes.
- andere Zoeloes werken maar mee, bij gebrek aan een andere mogelijkheid; daarbij verwerpen ze de beginselen van de apartheidspolitiek.
- hier wordt blank Zuid-Afrika bedoeld in haar verhouding tot zwart Zuid-Afrika. Normaal wordt het woord gebruikt voor een Europese koloniserende natie t.o.v. haar koloniën.
- k. De landwetten van 1936 geven te weinig grond aan de Zoeloes, ze worden nog niet volledig uitgevoerd en betekenen het maximum dat de Zoeloes kunnen krijgen, hoewel de omstandigheden veranderd zijn.
- l-m-n. Als echte zelfbeschikking en reële ontwikkeling erdoor mogelijk worden gemaakt (lonen, onderwijs) + garantie van mensenrechten, minder blanke controle.
- de lonen voor blank en zwart zijn zeer ongelijk; zo ook de spreiding van industrieën.
- "trekarbeid": zwarte arbeiders moeten naar de blanke stedelijke gebieden trekken om werk te vinden, maar mogen daar nooit blijvend gaan wonen. Ook moeten ze hun gezinnen achterlaten.
- o. Nee. Boethelezi geeft Pretoria nog tien jaar de tijd volledige vrijheid voor de Zoeloes te realiseren.

Slotopdracht:

Gevraagd wordt een betoog(je), waarin op zinvolle manier een deel van de informatie uit de voorgaande bladzijden is verwerkt. De leerling zou dit betoog misschien eens kunnen gebruiken voor een spreekbeurt in de klas. Beoordeling van de inhoud van deze laatste opdracht blijve geheel aan de leraar.

Het verdient aanbeveling nu nog eens de hele map van de leerling ter inzage te vragen om te zien hoe het geheel geworden is.

"Shaka — Sharpeville": vragen bij het *eerste deel*.

Schrijf op een apart briefje de juiste antwoorden, d.w.z. of de letter die hieronder staat bij het volgens jou juiste antwoord: of het woord of de naam die je moet invullen. Geef dit vel daarna terug aan je leraar.

1. De heer O. Dapper was een
 - a. kapitein die op de vloot van de V.O.C. naar Zuid-Afrika voer;
 - b. kolonist die zich in de Kaap-provincie vestigde;
 - c. schrijver die in Amsterdam een boek over Zuid-Afrika schreef;
 - d. Zuid-Afrikaan die bijdroeg tot de verdrijving van de Hottentotten.
2. Tussen Hottentotten en Hollanders braken gevechten uit omdat de
 - a. Hollanders de inboorlingen met geweld wilden bekeren tot het christendom;
 - b. Hottentotten zich zorgen maakten over de in beslagname van hun beste weidegronden;
 - c. Engelsen de Hottentotten vrij verklaarden en aanzetten tot verzet;
 - d. Hollanders in moesten grijpen bij de stammenoorlogen tussen Hottentotten onderling.
3. De eigenlijke naam voor "Hottentotten" en "Bosjesmannen" is
 - a. Bantoes;
 - b. Boeren;
 - c. Goeni-volken;
 - d. Khoisan.

4. Op het grondgebied van de tegenwoordige republiek van Zuid-Afrika woonden achtereenvolgens (welke volgorde is de juiste?)
 - a. Bantoes — Khoisan — Hollanders — Engelsen;
 - b. Engelsen — Hollanders — Bantoes — Khoisan;
 - c. Khoisan — de mens van Swartkrans — Hollanders — Bantoes;
 - d. de mens van Swartkrans — Khoisan — Bantoes — Hollanders.
5. Welke (geografische) aanduiding hoort *niet* bij Zuid-Afrika
 - a. tropisch regenwoud;
 - b. Transvaal;
 - c. Tugela;
 - d. "Veld".

(je moet dus aangeven welke term je niet op een kaart van Zuid-Afrika zou kunnen invullen)

6. De Kaap-kolonie had voor de Hollanders vooral belang i.v.m. de
 - a. grondstoffen die er gedolven werden;
 - b. bevoorrading van Indië-vaarders;
 - c. export van inheemse kunstvoorwerpen;
 - d. winstgevende veefokkerijen.
7. Vul in (op een apart blaadje):
 Volgens Dapper is het huwelijk bij de Hottentotten vergeleken met die van de Hollanders
 De kolonisten trouwden wel met Afrikaanse vrouwen. Van enkele van die vrouwen kennen we de namen, bijv. van
 Haar geschiedenis verliep niet al te gelukkig, want
8. Over de Ngoeni's weten we het een en ander (17e eeuw) door
 We weten bijv. dat ze leefden van (drie dingen noemen)
9. Waarom zou Dapper's boek niet meer onder de originele titel kunnen verschijnen? Hoe worden Hottentotten tegenwoordig genoemd?
10. Veel zwarte Zuid-Afrikanen staan in dubio, omdat

Als je de vragen beantwoord hebt, vraag dan aan je leraar of hij ze even wil nakijken.
 Heb je er minder dan 8 van de 10 goed, dan moet je het vorige stuk nog eens doorlopen voordat je verder gaat.

Tweede toets: Shaka — Ras — Dingaan — Geloftedag

Geef de juiste antwoorden aan, op een apart blaadje, door de letter op te schrijven die voor het goede antwoord staat.

1. Omstreeks 1800 liep de grens tussen het gebied van de Boeren en dat van de Ngoeni-volken bij de
 - a. Drakenbergen;
 - b. Dertigste breedtegraad;
 - c. Tugela;
 - d. Visrivier.
2. De militaire hervormingen van Shaka bestonden vooral hieruit:
 - a. assegaai wordt stootwapen en de discipline wordt verscherpt;
 - b. behalve jonge mannen moeten nu ook oude mannen en vrouwen meevechten;
 - c. door het aanleggen van versterkte dorpen worden de Boeren op een afstand gehouden;
 - d. door een beter gebruik van het paard worden de Zoeloe-troepen beter wendbaar.

3. Botswana en Lesotho danken het begin van hun bestaan aan de
 - a. gunstige levensomstandigheden in die gebieden die Tswanaas en Sothoos als veroveraard aantrokken;
 - b. konflikten tussen Khoisan en Bantoes, waarna de eersten uit genoemde gebieden wegtrokken;
 - c. onderlinge strijd tussen Tswanaas en Sothoos, waardoor ze als buurlanden vorm kregen.
 - d. verwoestende oorlogen der Zoeloes, waarvoor vele volken wegluchtten.
4. Uit het gesprek tussen Francis Fynn en Shaka blijkt dat de laatste
 - a. aan kwesties van huidskleur en ras geen belang hecht;
 - b. een meerderwaardigheidsgevoel koestert over zijn eigen soort;
 - c. een minderwaardigheidsgevoel heeft over zijn eigen soort;
 - d. door Fynn voor de gek wordt gehouden.
5. Het gevaarlijke van de opvattingen van Thomas Carlyle inzake "de zwarte" is dat hij
 - a. blank mooier vindt dan de zwarte huidskleur;
 - b. kennelijk de negers uit West-Indië wil verdrijven;
 - c. overheersing van zwart door blank wil rechtvaardigen;
 - d. zwarten wil beletten pompoenen te eten.
6. De Grote Trek van de Boeren en de eerste bloedige konflikten tussen Boeren en Zoeloes, vielen in
 - a. 1806 en 1838;
 - b. 1830 en 1840;
 - c. 1836 en 1838;
 - d. 1836 en 1856.
7. De Engelse zendeling Owen vertegenwoordigt kennelijk nog andere belangen dan die van zijn kerk. Dat kan blijken uit zijn
 - a. bezit van enkele grote kudde vee op de grens van Zoeloeland;
 - b. bezorgdheid over het landbezit van de kolonisten bij Port Natal;
 - c. kontakt met de Boeren voor wie hij land van Dingaan probeert te krijgen;
 - d. raad aan Dingaan de Boeren niet teveel te vertrouwen.
8. Dingaan mocht Owen liever dan de Boeren omdat de zendingen
 - a. beschavingswerk verrichtten voor zijn mensen;
 - b. met kleine aantallen en ongewapend in zijn land kwamen;
 - c. door medisch werk zijn militaire kracht vergroot hadden;
 - d. voor hem als gezanten optraden bij het Engelse gezag.
9. De viering van Gelofte dag in Zuid-Afrika herinnert aan
 - a. de bloedige nederlaag die de Boeren de Zoeloes in 1838 toebrachten;
 - b. de belofte van trouw die de Hollandse kolonisten vroeger aan de V.O.C. moesten afleggen;
 - c. de gelofte die jonge Ngoeni-krijgers moeten afleggen als zij in militaire dienst gaan;
 - d. het verbond tussen Dingaan en Retief om samen Natal te ontginnen.
10. De hoofdstad van Zuid-Afrika heet Pretoria en is vernoemd naar
 - a. de Boerenaanvoerder die vestiging in Natal mogelijk maakte;
 - b. De hoofdstad heet Pretoria naar de pretoriaanse garde die er gelegerd was tegen invallen uit het Noorden.
 - c. De hoofdstad heet Johannesburg omdat de Boeren altijd bijbelse namen kozen.
 - d. De hoofdstad van Zuid-Afrika heet Johannesburg naar de beroemde generaal John Kitchener.

Laat even nazien door je leraar. 8 is voldoende.

Antwoorden bij de tussentoetsen

Eerste toets (blz. 369)

1 = c 4 = d
2 = b 5 = a
3 = d 6 = b

- 7: niet slechter;
 Eva, Sara, Cornelia;
 één raakte aan lager wal, een andere pleegde zelfmoord.
- 8: Verslagen van gestrande zeelieden;
 vee, koren, jacht, vis.
- 9: Het woord "Kaffer" een zeer negatieve klank heeft gekregen.
 Hottentotten = Khoi(-khoi).
- 10: omdat ze de blanke lang als mens zijn blijven zien,
 maar gevoelens van haat en neiging tot oorlog (guerilla)
 steeds sterker worden.

Tweede toets (blz. 370)

1 = d 6 = c
2 = a 7 = b
3 = d 8 = b
4 = b 9 = a
5 = c 10 = a

Worden minder dan acht vragen goed beantwoord, dan moet de leerling opnieuw aandacht besteden aan de bestudeerde bladzijden.

Tot voor kort werden alle schoolboeken voor geschiedenis "zo maar", zonder enige docentenbegeleiding, op de markt gebracht. Hoe men met het boek moest (kon) werken werd er veelal niet (of heel summier in het voorwoord) bijgezegd. Voor de docent is het hanteren van zo'n boek dan ook een heel probleem. Hij moet zelf zijn vertel- of doceerstof zien te vinden en het selectieprobleem aanvangen. Het zoeken van zelfwerkzaamheidsmateriaal is vaak een nog groter probleem. Geschikte bronnen b.v. zijn schaars. Daarnaast komt dan nog het uitzoeken van geschikte dia's en kaarten. 't Hoeft geen betoog dat een dergelijke lesvoorbereiding zeer veel tijd kost, vooral in de beginjaren van de leraarsloopbaan. Maar ook de ervaren leraar, die niet wil vastroesten, ervaart elke dag de druk van de lesvoorbereiding.

Het verschijnen van docentenboeken naast leerlingenboeken zou daarom een belangrijke verlichting van deze voorbereiding kunnen betekenen en bovendien impulsen kunnen geven voor onderwijsvernieuwing. Dit is in het buitenland eerder geconstateerd dan hier. Vandaar dat het nuttig is vooral ook naar het buitenland te kijken.

De *Oost-Duitse* uitgave "Geschichte" (uitgave Volk und Wissen, Berlin, 1971, 6 delen) heeft bij elk deel "Unterrichtshilfen", die soms zeer omvangrijk zijn: die voor de 7e klasse b.v. bestaat uit 324 bladzijden! Volgens het voorwoord zijn de "Unterrichtshilfen" "Vorschläge", geen voorschriften. Het keurslijf blijkt dus toch minder strak te zijn dan velen hier menen. Anderzijds: de leerlingenboeken zijn ideologisch al strak genoeg.

De stof wordt in stoffeenheden verdeeld, waarbij ook het uren-aantal wordt aangegeven. Voor elke cyclus worden "Erkenntnisziele", "Erziehungsschwerpunkte" en "Schwerpunkte für Denk- und Arbeitsweisen" aangegeven. Deze zijn — hoe kan het ook anders — nogal marxistisch gekleurd. Bij de cyclus over de "Urgesellschaft" (5e Klasse) is een "Erkenntnisziel" b.v.: "Die Urgesellschaft ist durch die gemeinsame Arbeit, das gemeinsame Eigentum an Produktionsmitteln, den gemeinsamen Verbrauch der Arbeitserträge und die gleichen Rechte und Pflichten alle Mitglieder der Gemeinschaft gekennzeichnet. Diese gesellschaftlichen Verhältnisse entsprechen dem Entwicklungsstand der Produktionskräfte der Urgesellschaft".

Per les worden doelen en inhoud verder uitgewerkt, waarna literatuuropgaven voor de leraar volgen, verdeeld in vakliteratuur en "methodische" literatuur (jeugdlectuur staat in de leerlingenboeken aangegeven). De mogelijke gang van zaken in de les wordt zeer exact aangegeven vanaf de "Einführung", bij voorbeeld door middel van een onderwijsleergesprek via een instructie van de leraar naar een probleemstelling en de verwerking ervan. Ook het werken met de illustraties en kaartjes komt systematisch aan de orde. Zelfs het huiswerk is niet vergeten . . .

Voorstellen voor bordschema's vindt men ook in het boek, evenals de hoofdinhoud van de vertellingen (voor de "Vorstellungsbildung"). Ook de te leren begrippen en jaartallen worden aangegeven. Wat verder opvalt is de opsomming van mogelijkheden tot coördinatie met andere vakken en een overzicht van "langfristige Schüleraufträge", voor 4 tot 10 uren, bij voorbeeld voor spreekbeurten, groepswork en tentoonstellingen. Men kan dit alles nogal overtrokken en overladen vinden en toch teveel aan een keurslijf herinnerend,

mij lijken dergelijke "Unterrichtshilfen" (als men de ideologie ervan vergeet) een geweldig hulpmiddel.

Iets dergelijks kent men ook in *West-Duitsland*, bij voorbeeld bij de serie van Heumann: *Erfolgreiche Geschichtsstunden* (Frankfurt am Main, 1970), waarin behalve literatuur voor de leraar ook opgaven staan van films, kaarten, dia's en opnamen van de schoolradio. In deze serie valt een goede vakinhoudelijke, voornamelijk de sociaal-economische geschiedenis betreffend, op, kennelijk vooral bedoeld voor een docerles. Anderzijds worden ook werkvormen als vertellen, 't werken met kaarten, schema's, teksten en dia's en het onderwijsleergesprek voorgesteld.

Wat de schema's betreft: die komen, ook in het leerlingenboek trouwens, zeer veel voor. Er worden nogal eens wat vergelijkingen van toen en nu gemaakt, bij voorbeeld de toestand van de boeren in de middeleeuwen en nu; evenzo: opvoeding van de kinderen, de steden, verhouding kerk en staat en nog veel meer. Verder worden de antwoorden gegeven op de opgaven van het leerlingenboek, worden discussievragen gegeven en belangrijke begrippen toegelicht. Interessant zijn de raadsels (Worträtsel, Einordnungsrätsel, Städterätsel, Zuordnungsrätsel, Silbenrätsel, Paarungsrätsel, Lückenrätsel, Buchstabenrätsel, (Jahres) Zahlenrätsel, Füllrätsel, Umstellrätsel), die voor het ludieke element zorgen.

De omschrijving van de doelstelling voor elk onderwerp stelt niet veel voor. Bij het onderwerp "Das Dorf" (in de middeleeuwen) bij voorbeeld wordt als doel genoemd: "Die Landwirtschaft damals und heute". Dat is m.i. te summier en teveel stofgericht. Welke vaardigheden en (eventueel) houdingen d.m.v. die stof kunnen worden geleerd, wordt nergens aangegeven.

Ditzelfde kan gezegd worden van de "Didaktischer Grundriss für den Geschichtsunterricht" (4 delen) bij de serie "Zeiten und Menschen" van R.H. Tenbrock (Uitgave Schöningh, Paderborn), dat verder een zeer dergelijke indruk maakt (raadsels komen er b.v. niet in voor!) Het gaat in deze delen vooral om explicatie van de stof, met af en toe wat aanwijzingen voor de les.

Bij de Franse serie "Histoire", Collection Milza-Berstein (Uitgave Fernand Nathan, Paris, 1970) zijn naast het studieboek voor de leerlingen nog een werkboekje (travaux pratiques) en een mapje "blinde" kaartjes uitgegeven. Verder is er nog een serie dia's en een "fichier du professeur", dus een docentenboek verkrijgbaar, tesamen een echt onderwijsleerpakket vormend.

Het docentenboek is losbladig. Het bevat bij elk hoofdstuk eerst een bibliografie, daarna "intentions pédagogiques" en "indications complémentaires". Het valt op dat de informatie sterk vakgericht is. Aanwijzingen voor werkvormen en media vindt men er amper.

Bij een andere Franse serie "Documents en civilisation" (Uitgave Classiques Hachette, Paris) is ook een lerarenboek ("Maître") verschenen, dat wat de didactische begeleiding betreft veel beter is. Naast een "analyse historique" zijn er bij elk hoofdstuk "prolongements pédagogiques", waarin vaak hele praktische suggesties worden gegeven. Vooral vergelijkingen met onze tijd worden geëntameerd door b.v. het boerenbedrijf, de winkels, de handel, de techniek, de bouw van de steden van nu te vergelijken met die van bijvoorbeeld de Middeleeuwen.

De meest curieuze opdrachten vindt men onder het opschrift: "fiche technique". Zo vond ik o.a. een recept voor het maken van boter en kaas, een aanwijzing voor het onderzoeken

van textiel, het maken van een middeleeuws document en middeleeuwse uitrustingsstukken (van crêpepapier). Vaak wordt in deze rubriek echter slechts technische informatie gegeven bij het onderwerp, iets dat veel leerlingen (vooral jongens) zal aanspreken.

Het leerlingenboek heeft op de linkerbladzijde steeds een gekleurde plaat (meestal een reproductie) van een historische voorstelling, die in het docentenboek wordt geanalyseerd. Op de rechterzijde van het leerlingenboek vindt men dan opdrachten en teksten die bij het afgebeelde onderwerp horen. De onderwerpen zijn weinig traditioneel. Zij liggen vooral op het gebied van de sociaal-economische ontwikkeling als landbouw, handel, techniek, rechtspraak, transport, stadsontwikkeling. Dit biedt mogelijkheden tot een behandeling van zowel horizontale als verticale historische thema's. Zo kan men de leerlingen zich een beeld van de middeleeuwen laten vormen door het behandelen van allerlei aspecten daarvan; men kan ook "het transport door de eeuwen" heen bespreken.

In *Nederland* is de oogst aan docentenboeken nog niet erg groot. Vergelijkt men de uitgekomen uitgaven met de genoemde buitenlandse dan valt er hier nog wel wat te doen. Van de serie "Podium van het verleden" van Kalle, Huybregts, Wijne en Boerrigter (Uitgave Wolters/Noordhoff) is bij deel 4 het eerste docentenboek verschenen.

Na een algemene inleiding, waarin summier wat naslagwerken, tijdschriften, atlassen, historische teksten etc. worden genoemd wordt er bij elk hoofdstuk een inleiding, een toelichting op de lestekst en leesteksten en een beantwoording van de vragen gegeven. Tenslotte worden er wat hulpmiddelen en literatuur genoemd. De informatie is soms nogal summier.

Aangezien in de opdrachten van het leerlingenboek nogal wat didactische werkvormen worden aangegeven (een klasgesprek, rollenspel, enquête o.a.) heeft men er blijkbaar vanaf gezien dit in het docentenboek te doen. Mijns inziens ten onrechte. Het werken met les- en leesteksten, het gebruik van dia's en kaarten vraagt wat meer toelichting, maar ook de inhoudelijke en technische kant van een rollenspel. Ook wordt niet duidelijk wat de doelstellingen per les zijn. Tenslotte: aangezien er nogal wat lacunes zijn tussen de thema's zou een korte informatie over de tussenliggende perioden of ontwikkelingen niet overbodig zijn geweest.

Toch, ondanks deze kritiek: een goed hulpmiddel.

Minder tevreden ben ik over de drie docentenboeken van C.J. Leyh bij "Wereld in Wording", Brugklasboek, deel 2 Mavo en deel 3 Mavo/4 examenboek (uitgave van Goor, 's-Gravenhage) hoewel ze — dat kun je aan alles merken — door een zeer enthousiast leraar geschreven zijn. Misschien dat dit juist het manco is: de tekst is vaak nogal persoonlijk, niet erg zakelijk.

Na algemene informatie met merkwaardige opschriften als: Waarom een weloverwogen 'introductieperiode' in de Brugklassen géén tijdverlies, maar van uitzonderlijk belang is voor het oplossen van 'motivatieproblemen' bij de leerlingen en hoe men daarin te werk zou kunnen gaan" komen dan de "didactische wegwijzers" bij elk hoofdstuk. Daarin wordt een korte toelichting gegeven bij de les en worden de vragen beantwoord. Aanwijzingen voor didactische werkvormen en media (behalve dan in het algemene gedeelte) vindt men er praktisch niet; ook de doelstellingen worden niet geëxpliciteerd. De verwijzing naar literatuur voor de leraar vind ik te summier. M.i. moet bij elke les dat systematisch aangegeven worden, evenals lectuur voor de leerling, dia's, kaarten, teksten, geluidsbanden en films, ook al is de situatie wat de media betreft bij het Mavo niet

rooskleurig. Wat dit aangaat is het docentenboek bij "Podium" een stuk beter. Desalniettemin blijft het enthousiasme waarmee het geschreven is hartverwarmend en kan het een zekere steun zijn voor de Mavodocenten, die deze boeken gebruiken. Hoe het nog beter kan functioneren heb ik hierboven aangegeven. Wel is het merkwaardig dat men alleen voor de Mavo iets dergelijks nodig acht. Zouden de (didactisch het slechtst opgeleide) Havo- en VWO-leraren iets dergelijks ook niet nodig hebben? Ook wat dit betreft kan men aan het buitenland een voorbeeld nemen; daar verschijnen docentenboeken voor leraren van alle niveau's.

Concluderend: een docentenboek is een onmisbare aanvulling op het leerlingenboek. Er zou eigenlijk geen schoolmethode meer zonder mogen verschijnen. In Nederland is er op dit gebied m.i. nog veel te doen. We kunnen wat de vormgeving betreft veel leren van het buitenland. Het is naar mijn mening evident dat in zo'n boek behalve een vakinhoudelijke informatie vooral didactische aanwijzingen gegeven moeten worden. Bovendien moeten voor een les of lessenreeks de doelstellingen (zowel wat de inhoud als wat de vaardigheden en — zo mogelijk — de attitudes betreft) worden aangegeven. Deze zijn immers de grondslag van alles, van de stofkeuze, van de didactische werkvormen en media en vooral van de toetsing. Tenslotte zouden aanwijzingen gegeven moeten worden voor vakkencoördinatie.

In de serie 'Praktisch experimenteren' van het KPC in Den Bosch is weer een boekje van Gieles verschenen: *Mastery Learning en het geschiedenisonderwijs*¹). Het is het resultaat van een 'differentiatieproject', dat onder leiding van het KPC door een vijftigtal docenten op vier scholen in Helmond en omgeving in de afgelopen jaren is uitgevoerd; van die docenten hebben er zich, o.l.v. Gieles, vijf bezig gehouden met het historisch deel van het project. Het is getoetst in achttien mavo-klassen.

'Mastery Learning' is een leermethode, die tot doel heeft de leerlingen zo goed mogelijk, d.i. met begrip, te leren, juist het tegendeel van 'domweg uit je kop leren'. Vrome spreken, van tijd tot tijd door de docent aan zijn leerlingen toegeworpen, helpen daarbij niets; wat nodig is is een methode, een duidelijke werkwijze. De werkwijze van 'mastery learning' berust op twee pijlers: vaststelling van leerstofeenheden, en nauwkeurige toetsing van het geleerde. Omdat het gaat om een 'differentiatie-project', moet bovendien onderscheid gemaakt worden tussen 'basisstof' en een 'verrijkingsprogramma'. Om te beginnen dient de geschiedenissectie van een school een jaarprogramma vast te stellen (in dit geval voor de brugklas) en dit vervolgens in te delen in 'leerstof-eenheden' (elk van vier tot negen lesuren). Daarna dient bepaald wat daarvan de basisstof is, d.i. de stof die alle leerlingen na afloop moeten beheersen. Deze basisstof wordt dan onderworpen aan leerstofanalyse²), d.w.z. ze wordt opgedeeld in 'leerstofelementen' (feiten, jaartallen, namen, begrippen enz.). Deze 'leerstofelementen' leiden tot de concrete leerdoelen, die samenhang en hiërarchische volgorde moeten vertonen. Om na te gaan of alle leerlingen deze doeleinden hebben bereikt worden zij onderworpen aan een 'diagnostische toets'; gebleken leemten worden aangevuld, waarna een 'paralleltoets' volgt. Leerlingen die zonder kleerscheuren door de diagnostische toets komen, krijgen een 'verrijkingsprogramma'.

Het gebruikte materiaal zal menigeen wel bekend zijn, het is nl. 'Het oude Egypte', het leerlingenboekje van het befaamde 'brugklasrapport van de VGN 2). Gieles noemt dit materiaal 'exemplarisch' (het Brugklasrapport sprak van 'thematisch'). Wat ik nu niet begrijp is waarom het woord 'exemplarisch' gebruikt wordt. Men zou hier weer de bekende kreet kunnen laten horen: 'exemplarisch wofür?': niet wordt duidelijk gemaakt in hoeverre 'het oude Egypte' een 'exempel' van de geschiedenis is. Of is alleen maar bedoeld dat dit boekje een model is voor mogelijke onderwerpen, die op dezelfde manier bewerkt dienen te worden?

Gieles geeft volmondig toe dat het met onze huidige middelen vaak niet mogelijk is vast te stellen of de doeleinden bereikt zijn, met name is dit onmogelijk (en niet wenselijk, zegt Gieles) bij de 'affektieve doeleinden', d.w.z. of de leerling een bepaalde, door ons gewenste houding (attitude) t.o.v. van de geschiedenis heeft verworven (bijv. interesse, historisch besef). Wel is 't mogelijk na te gaan of de nagestreefde cognitieve doeleinden bereikt zijn (of een bepaalde hoeveelheid kennis is verworven).

De leerstofanalyse, die aan alles vooraf moet gaan, kan men gevoeglijk uitvoeren aan de hand van Gieles' schema, dat, zoals men weer, op de door hem enigszins vereenvoudigde 'taxonomie van Bloom' steunt (vandaar ook die 'hiërarchie van doeleinden'). De 'diagnostische toets' bestaande uit vier-keuze-vragen is volledig afgedrukt. Het is echter

een 'toets', geen overhoring of beoordeling: fouten in de toets betekenen alleen maar, dat iets herhaald moet worden. Strikt genomen is geen beoordeling nodig: als de leerling de diagnostische toets (+ eventueel de paralleltoets) goed doorstaat is de beoordeling geschied: hij beheerst de zaak. Maar daar er nu eenmaal cijfers gegeven moeten worden, kan men tot slot ook nog een beoordelingstoets toepassen. Oftewel: gewoon proefwerk geven. Het resultaat van de diagnostische toets mag echter hoegenaamd geen invloed hebben op het eindcijfer, anders gaan de leerlingen die toets als 'leerwerk' beschouwen.

Naar mijn mening bevat het geheel drie zwakke punten, afgezien van het feit dat de 'attitude' niet getoetst kan worden³): 1. het is niet zo eenvoudig een 'herhalingsstoets' samen te stellen die niet vrijwel overeenkomt met de diagnostische toets; 2. het 'verrijkingsprogramma' is wat mager uitgevallen en leidt tot een duidelijke differentiatie; 3. hoewel het de bedoeling is dat de leerlingen leren, doordat ze de stof volledig begrijpen, blijft het gewone 'memoriseren' angstwekkend dicht in de buurt. Als de leerlingen weten, dat er tenslotte toch een proefwerk komt, zullen ze niet loskomen van de ingekankerde idee, dat het in de geschiedenisles alleen maar om 'uit je kop leren' gaat; de enige manier om dat misverstand uit te roeien is nooit te overhoren en nooit proefwerk te geven. Ja maar, hoe kom je dan aan je cijfers? Nu, in dit geval lijkt me dat toch geen probleem, met een diagnostische toets, die 62 vragen omvat! Men zou alle leerlingen die zonder of met herhaling de toets volledig goed doen, hetzelfde cijfer kunnen geven, bijv. een zes. Dit is gemakkelijk te verdedigen op grond van het feit, dat het om 'basisstof' gaat: men kan immers zeggen, dat een leerling, die de basisstof werkelijk beheerst, een voldoende prestatie heeft geleverd, maar niet meer dan dat⁴)! Om dan ook gefundeerde hogere cijfers te kunnen toekennen heeft men een aanzienlijk uitgebreider 'verrijkingsprogramma' nodig, met meer mogelijkheden tot differentiatie.

Dit houdt niet in, dat ik dit boekje — of beter: deze werkwijze — niet van harte zou aanbevelen. Integendeel! Wij hebben zo'n ontzettend slordige manier om onze leerlingen met de stof te laten kennis maken, wij vragen ons zo weinig af wat ze nu eigenlijk moeten weten en waarom, het 'memoriseren' is zo'n hopeloos ineffektieve methode van leren, dat we Gieles van harte dankbaar moeten zijn. Als men zich zijn inzichten over 'leerstof-analyse' en over 'mastery learning' eigen zou willen maken, dan zouden we zeker een belangrijke stap naar een effectiever geschiedenisonderwijs gezet hebben — wat meer dan ooit noodzakelijk is nu we het met zoveel minder uren moeten doen. Als men zich realiseert dat we voorheen voor oudheid en middeleeuwen samen 280 uren ter beschikking hadden en nu nog ongeveer 70⁵), dat we dus dezelfde hoeveelheid stof in een kwart van de tijd moeten behandelen, dan blijkt de vraag hoe men met die tijd omspringt van het hoogste belang te zijn. 't Is geen geringe verdienste dat Gieles een mogelijkheid voor effectief geschiedenisonderwijs aanbiedt, die theoretisch redelijk gefundeerd en praktisch goed uitvoerbaar is.

NOTEN

- 1) P.H.F. Gieles, *Mastery-Learning en het geschiedenisonderwijs*. Exemplarisch materiaal voor gedifferentieerd onderwijs. serie: Praktisch experimenteren. Bijdragen naar aanleiding van een differentiatie project. 8.3. KPC Den Bosch (1975).
- 2) nog verkrijgbaar bij het KPC, postbus 482, Den Bosch, voor f 2.00 + porti.
drs. M.J.G. Nuy en P.H.F. Gieles, *Leerstofanalyse en het geschiedenisonderwijs*. serie 'Praktisch

experimenteren'. Bijdragen naar aanleiding van een differentiatie project 3.3, KPC Den Bosch, 1973.

- 3) hier zou misschien een 'paragnostische toets' dienen te kunnen bewijzen.
- 4) men zie hiervoor mijn 'Een methode van zelfwerkzaamheid voor de lagere klassen van het vmo', Kleio Didactica 4, 1965.
- 5) Eertijds kreeg de eerste klas vier uur en de tweede drie uur geschiedenisles en duurde een schooljaar veertig lesweken; nu duurt een schooljaar hoogstens 35 lesweken en wordt veelal, vanwege de semiconcentrische methode, in de brugklas, met twee uur, de oudheid + de middeleeuwen behandeld.

AANTEKENINGEN

De redactie heeft gemeend deze keer een aantal boekbesprekingen een wat opvallende plaats te moeten geven. Vandaar de bijzondere rubriek. Bij de recensie van het boek over het Zionisme in Nederland stond de gedachte voorop dat de recensie ook een enigszins informatief karakter moest hebben.

Naar aanleiding van de verschijning van het boek van Offermans en Feis over "Geschiedenis van het gewone volk van Nederland" kreeg de redactie een tweetal besprekingen met uiteenlopend waardeoordeel toegezonden. Aangezien het verschijnen van een boek over de gehele "vaderlandse geschiedenis" geen alledaags verschijnsel is, leek ons de publicatie van beide oordelen wel gepast.

Ludy Giebels, De zionistische beweging in Nederland 1899-1941, van Gorcum en Comp., Assen 1975. 223 blz. Prijs f 32,50.

In de geschiedenislessen in Nederland — en ook in andere landen — wordt zo goed als geen aandacht besteed aan de Joodse geschiedenis, zelfs niet in het kader van de Europese of wereldgeschiedenis. De reden hiervoor ligt waarschijnlijk in de uniekheid van deze geschiedenis: een volk dat verspreid is, zich aan verschillende volkeren aanpast en toch apart blijft; een volk dat een langere continue geschiedenis heeft dan enig ander modern volk, en dat waarempel tegenwoordig weer een eigen land verkrijgt. Het is daarom moeilijk voor de historici om de Joodse geschiedenis in te passen in het gewone verhaal: H.A.L. Fisher bij voorbeeld, noemt de Joden alleen maar in de inleiding tot zijn *History of Europe*; en "speculatieve" benaderingen van de historie¹) weten er helemaal geen raad mee en komen zelfs tot "veroordeling" van het Joodse volk (b.v. Arnold Toynbee noemt het een "levend fossiel")

Een van de gevolgen van de nalatigheid van de behandeling dezer geschiedenis is, dat mer bij discussies over het Israëlisch-Arabisch conflict steeds weer een totaal gebrek aan kennis ontdekt wat betreft de achteronden van Israël en het Zionisme.

Aan het einde van de 18e eeuw ging de Joodse gemeente ("kehilla"), de vorm waarin de Joden als groep hun identiteit gedurende de middeleeuwen bewaard hadden, verloren. Met de juridische emancipatie van de Joden (Frankrijk: 1790/91, Nederland: 1796, Pruisen: 1812) werd de Kehilla een voluntaire eenheid, waarbij men niet behoefde te horen. Inmiddels hadden in de tweede helft van de 18e eeuw de ideeën der Verlichting ook in Joodse kringen ingang gevonden, en Joodse Nieuwlichters ("maskieliem") probeerden zich te assimileren.

De 19e eeuw bewees echter, dat het aanpassingsproces niet zo makkelijk was. De theorie van de "Christelijke staat" knaagde aan de rechten van de Joden (Heinrich Heine: "Der Taufzettel ist das Entreebillet zur europäischen Kultur"); opkomende nationalistische ideeën van Historisme en Organisme sloten de opgang van Joden in de omringende maatschappij haast uit. De applicatie van anthropologische rassentheorieën op het gebied van de sociale wetenschappen omstreeks het midden van de 19e eeuw²), bleken nog gevaarlijker te zijn. Dit alles werd nog versterkt door een nieuw soort, seculier antisemitisme, dat in het midden der 18e eeuw was ontsproten.³)

De afstoting van de Joden door de maatschappij, samen met positieve voorbeelden van nationalisme (zoals de opstand van Griekenland, de herenigingen van Italië en Duitsland) en interne Joodse ontwikkelingen (het ontstaan van landelijke en internationale overkoepelende organisaties; herleving van Hebreeuws en Jiddisch; opkomst van Joodse pers; groei van Joodse geschiedschrijving) zorgden voor het ontstaan van een nieuwe ideologie voor het aloude Joodse nationalisme in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw,

geschoeid op de leest van het toenmalige Europese nationalisme. Het ging nog maar om een kleine groep mensen in centraal- en oost-Europa, maar het was het platform voor de ontwikkeling van de tachtiger en negentiger jaren. Het antisemitisme van de laatste twee-drie decennia van de 19e eeuw in heel Europa (progroms in Rusland in 1881/82; groei van antisemitische partijen in Duitsland en Oostenrijk: de Dreyfuss-affaire in Frankrijk in 1894) was de kracht die nieuwe beweging deed groeien — de kracht, maar niet de oorzaak of het begin, zoals door menigeen verkeerd verondersteld wordt.

Wij hadden het over "Joods nationalisme" en niet over Zionisme, omdat het Zionisme maar één van de richtingen was, waarin het Joodse nationalisme zijn weg zocht. Er bestonden nog andere opvattingen: Autonomisme en Territorialisme. Het Autonomisme wilde autonome nationale rechten, voornamelijk op cultureel gebied, voor Joden in elk land waar zij zich bevonden (voorzitter was b.v. de bekende historicus Simon Dubnow). Het Territorialisme wilde een land voor de Joden, maar niet per sé Palestina (voorzitter hiervan was b.v. de schrijver Israel Zangwill in Engeland). Beide bewegingen hadden uiteindelijk geen succes, al zijn pogingen tot verwezenlijking wel ondernomen.

Waarom slaagde het Zionisme wel? Ten eerste, omdat het de krachten van oost- en west-Europees Jodendom wist te bundelen en zo een zeer vitale en met "Jiddischkeit" boordevolle achterban in oost-Europa verkreeg, samen met een westers leiderschap, dat kon profiteren van de mogelijkheden die de juridische gelijkstelling hun verschafte. Ten tweede, omdat het Zion — het symbool voor Erets Jisraël/Palestina — in het vaandel droeg. Daardoor was ook een groot gedeelte van het religieuze Jodendom bereid aan de beweging deel te nemen.

Waar stond de Nederlandse afdeling van de Zionistische beweging in dit beeld? Dankzij de dissertatie van Dr. L.A.M. Giebels, *"De Zionistische beweging in Nederland 1899-1941"*, weten wij daar nu meer over.

Als uitgangspunt van de studie is uiteraard de oprichting van de Nederlandse Zionisten Bond gekozen, als eindpunt — 1941, toen "de N.Z.B. formeel door de Duitse bezetter (werd) opgeheven" (blz. 205). Aan de hand van vele archivalia — o.a. het archief van de N.Z.B. dat zich in Jeruzalem bevindt — publikaties en gesprekken met betrokkenen, wordt dit tijdperk door dr. Giebels op een uitvoerig gedocumenteerde manier en in een bijzonder leesbare stijl beschreven. De materie werd door haar in zes hoofdstukken verdeeld: I. Het ontstaan van een zionistische beweging in Nederland; II. Het zionisme in zijn relatie tot de nederlandse joodse gemeenschap; III. De N.Z.B. tot aan de Balfour-declaratie; IV. Een nieuwe joodse toekomst: Congresdemonstratie, Balfour-declaratie, Palestina; V. De N.Z.B. in oppositie tegen de Executive tijdens de twintiger jaren; en VI. De N.Z.B. in de dertiger jaren. Het begin van de bezetting.

Het zionisme bleek in Nederland niet zo een natuurlijke voedingsbodem te hebben als in Oost-Europa. De oprichting van de N.Z.B. bleek dan ook feitelijk te danken te zijn geweest aan de activiteiten van een handjevol mensen, waarvan de belangrijkste opperrabijn J.H. Dünner, de dichter Abraham van Collem en de bankier Jacobus Kann zijn. De laatste, die een belangrijke functie aan de top van de Wereldorganisatie zou vervullen kwam tot het zionisme via Herzl's "Judenstaat": "Ich füllte mich angezogen. In jedem Juden steckt etwas messianische Erwartung. Ich sagte mir: Warum nicht? Und warum nicht jetzt? Und so ging ich zum ersten Zionistenkongress. Aber nur als Zuhörer." (19)

Er ontstond veel tegenstand tegen het zionisme in Joodse kringen: van de kant der niet-religieuze bourgeoisie en met name van de Alliance maar ook van de kant der orthodoxie (behalve dan O.R. Dünner). Het was het NIW⁴) dat de beweging uiterst ijverig

bestreed. Deze bleef dan ook klein en zelfs op zijn hoogtepunt in de dertiger jaren zou de N.Z.B. niet meer dan ongeveer 4000 leden hebben (in 1899 en 1914 was dat respectievelijk 35 en 2000).

De N.Z.B. bleef dus een tamelijk kleine groepering in het Nederlandse Jodendom — het werd geen volksbeweging. Het slaagde er niet in het grote Joodse proletariaat in Amsterdam voor zijn zaak te winnen, ook niet in het eerste decennium van deze eeuw toen het zich doelmatig richtte op "dat gedeelte van de Joodse massa dat overgegaan was of op het punt stond over te gaan naar het socialisme" (43). Het bleef dus een aangelegenheid van idealisten uit de bourgeoisie.

Daartegenover versterkte de Bond zich langzamerhand intern: de organisatie werd hechter, voornamelijk dankzij Nehemia de Lieme (98-101) en de ideologie sterker gefundeerd. De tweede generatie zionisten was veel principiëler wat zijn opstellingen betreft, daar het al in zionistische sfeer was opgegroeid en vertrouwd was met het fenomeen zionisme (85). Dat de N.Z.B. relatief klein bleef wilde niet zeggen dat zij een aparte en onbelangrijke groep was. Na de eerste tegenstand werd het zionisme langzamerhand geaccepteerd als legitiem. Ook van de kant der rabbijnen begon men "het bestaansrecht van het zionisme (te) erkennen, variërend van een schoorvoetende tolerantie tot sympathiserend toeschouwer en actief deelnemer" (37). In de belangrijke Congresdemonstratie van 17 februari 1918, die gehouden werd om "de Joodsche eischen bij de komende vrede kracht bij te zetten" (112) speelde de Bond de hoofdrol.

In de dertiger jaren, met de opkomst van het Nationaal-Socialisme en de versterking van het antisemitisme stond de Bond ideologisch veel sterker dan andere groeperingen. Dit uit zich b.v. in de ommezwaai van het NIW tot het zionisme (een feit dat overigens in deze studie niet vermeld wordt). Toch groeide het ledental niet in zeer grote mate; de grootste golf van nieuwe leden ontstond meteen na de Machtübernahme. Wel vroeg men herhaaldelijk naar de mening van zionisten over de gebeurtenissen.

Intussen verliet de Bond in die periode de interne strakke lijn van "onvoorwaardelijk" zionisme, vastgesteld door Fritz Bernstein. De zionistische partijvorming binnen en buiten de Bond wordt ook sterker (Po'alei Zion, Mizrachi, Revisionisten). Ook het idealisme neemt toe, met name onder de zionistische jeugd, en de hachshara-organisaties en de Joodse Jeugdfederatie nemen dan ook een belangrijke plaats in. Dat leidde overigens tot botsingen met het Bondsbestuur. Gedurende de twintiger en dertiger jaren gaan er ook meerdere mensen op aliya.

In de Zionist World Organisation nam het Nederlandse zionisme een bijzondere plaats in. Hoofdzakelijk gold dat voor de twintiger jaren. De oppositie van de Bond was gericht tegen de Executive en Weizmann. "De kritiek richtte zich voornamelijk op principiële kwesties wat betreft de financiering in samenwerking met niet-zionisten . . . Het paste in de traditie van de Bond dat zij Palestina wilde opbouwen in termen van nuchtere koopmanschap. De lijn-Kann werd de lijn-Kann-de Lieme-van Vriesland . . . Het Nederlands-Amerikaanse business-zionisme of rentabiliteitszionisme werd een scheldwoord in de vocabulaire van de beweging buiten Nederland maar een geuzennaam binnen de Bond" (137). Door de oprichting van het Keren Hajesod (= het "Stichtings-fonds", voor steun bij stichten van nieuwe nederzettingen in Palestina) waarin niet-zionisten zoals mr. L.E. Visser een groot aandeel hadden, ontstonden er nog meer moeilijkheden. De Executive onderhield vaak nauwere contacten met het K.H. dan met de N.Z.B., en de laatste "voelde zich opzij geschoven" (147). Ook de oprichting van de Jewish Agency bracht de nodige moeilijkheden met zich mee, omdat een niet-zionistisch lid uit Nederland gekozen moest worden. Dit werd in 1930 uiteindelijk S. van den Bergh jr. De

hele affaire betekende een versterking van het zionisme als beweging, maar het was meer de lijn van de K.H. dan van de Bond die nu prevaleerde.

In de dertiger jaren was de oppositie van de Bond in de Z.W.O. gericht op een ander punt: "de onverkorte eis van een joodse meerderheid in Palestina, zo snel mogelijk" vs. "geleidelijke immigratie en, als het moest, een bi-nationale staat" (164) — of verdeling. Zo zorgde dan ook het rapport-Peel van 1937 dat een verdeling van Erets-Jisraël voorstelde, voor hevige discussies. De meerderheid van de Bond was er tegen, de Poālei Zion voor. De ZWO besloot dat er over te onderhandelen viel. Dat veroorzaakte het uittreden van "de grote veteraan de Lieme" uit de N.Z.B., omdat, zoals hij later tegen Ussischkin zei: "Sie nicht haben verhindern können dass unsre Bewegung seine Lebensnerv abgeschnitten hat" (203).

Hoe reageerde de N.Z.B. op de bezetting? Volgens Dr. Giebels had de Bond "die bezetting ... rationeel, vanuit haar zionistische visie, altijd ingecalculeerd, maar gevoelsmatig had zij die bezetting waarschijnlijk alleen maar wat minder verdrongen dan de andere joden" (205). Het zionisme ging in deze periode intenser dan ooit verder, maar een richtlijn over de houding tegenover de bezetter bestond er niet. Er liep dan ook geen "zionistische scheidslijn tussen waardigen en gedegradeerden. Dat kon ook niet want ook een ideologie die tot waardigheid opvoedt is geen garantie voor het behoud van de waardigheid in het zicht van de dood, hoogstens een bijdrage ertoe" (210).

In dit hele betoog komen een paar interessante zaken naar voren. De uitspraak van de zogenaamde "bankvloek" der opperrabbijnen over het zionisme in 1904, blijkt geen cherem te zijn geweest maar een passage in een communiqué dat werd uitgegeven na de jaarlijkse opperrabbijnenvergadering, en waarin stond dat zij "eenparig de overwegende bezwaren van orthodoxe zijde tegenover het zionisme deelden" (35). Deze affaire werd later opgeklopt!

Ook de beschrijving van de Congresdemonstratie is onthullend. Voor het eerst in de geschiedenis van het Nederlandse jodendom kwamen "uit heel Nederland joden bijeen die waren afgevaardigd door kerkelijke gemeenten en sociale verenigingen en daardoor een vertegenwoordiging vormden van joods Nederland" (112). Dit versterkt de stelling, dat na de eerste wereldoorlog en gedurende de twintiger jaren er in het Nederlandse Jodendom "verschillende tekenen zijn te bekennen die getuigen van grotere interesse in het jodendom en van openlijke identificatie met haar waarden⁵⁾" — nog voor de opkomst van het antisemitisme van de dertiger jaren, overigens een ontwikkeling die door historici ook in Duitsland geconstateerd wordt.

Een weer andere zaak is de houding van de Bond t.o.v. de Duitse vluchtelingen. In plaats van het uiterste te doen om deze naar Erets-Jisraël te krijgen, verzette zich de N.Z.B. tegen "het ontwijden van het zionistische Palestina door "gewone" joodse vluchtelingen uit Duitsland" (171). Men wilde alleen maar idealisten!

Deze dissertatie is dus boeiend en belangrijk voor historici als voor leken. Dat wil niet zeggen dat er niet veel op aan te merken is.

a. Taalkennis. Het is niet onmogelijk over Joodse onderwerpen te schrijven zonder Hebreeuws te kennen, maar wel moeilijk en dit gaat zeker op voor het gebied van het zionisme. De schrijver ontgaat zo alles wat er in Israël over zijn onderwerp wordt geschreven — en dat is veel. Dit viel al op in een onlangs verschenen studie over Georg Hermann (door C.G. van Liere, Amsterdam 1974); ook in deze studie is het overal te bemerken. Dubnow's Weltgeschichte is nog altijd een belangrijk boek, maar er zijn inmiddels betere handboeken geschreven over Joodse geschiedenis, met name de trilogie Toledot Am Jisraeel, Tel Aviv 1969 (deel III "De Nieuwe Tijd" is van de hand van S.

Ettinger). Het lezen van dit boek b.v., had de zwakke inleiding over het ontstaan van het zionisme verbeterd. De schrijfster is nu namelijk ten prooi gevallen aan nogal verouderde zionistische geschiedschrijving die alleen het zionisme als Joods-nationale beweging kent. Juist de Israëliische historiografie is boven deze beperkte visie uitgegroeid en geeft het Territorialisme en het Autonomisme de plaats die hun toekomt. Het is in zoverre belangrijk, dat het nationale idee in het algemeen in veel grotere gedeelten van het volk ingang vond dan het zionisme dat deed. Daarom komt er in latere perioden steun voor het zionisme en Israël van kringen die aanvankelijk niet-zionistisch maar wel nationaal voelden. Het beschrijven van dit aspect zou ook ten goede zijn gekomen van de studie zelf, daar er later de ITO (Jewish Territorial Organisation) in voorkomt, zonder dat de buitenstaander een duidelijk beeld van haar ideologie heeft.

Door gebrek aan kennis van het Hebreeuws was Dr. Giebels ook aangewezen op W. Laqueur's *History of Zionism*. Volgens haar is dit "het enige werkelijk goed gedocumenteerde en niet apologetische werk dat de geschiedenis van het zionisme behandelt" (103), iets wat onjuist is. Niet alleen zijn er in het Hebreeuws verdere uitnemende studies — al zijn die niet geheelomvattend als Laqueur — maar er is ook veel feitelijke kritiek geleverd op dit boek⁶).

b) Joodse geschiedenis. Dr. Giebels schrijft dat "de geschiedschrijving van de Nederlandse joden in de tijd na de Franse revolutie veelal nog niet is uitgegroeid boven het apologetische en anecdotische. Hierdoor wordt te veel nadruk gelegd op het eigene en unieke van de joodse geschiedenis en te weinig op analogieën met de niet-joodse geschiedenis. De onderhavige studie wil graag een kleine steen bijdragen tot het doorbreken van dit eenzijdige historische patroon" (inleiding). Een feit is, dat joodse geschiedenis in de diaspora altijd twee sferen omvat: die van de omgeving en die van de specifiek joodse. De schrijfster komt terecht op tegen de joodse eenzijdigheid van de vroegere geschiedschrijving, maar vervalt zelf in de andere. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een gebrek aan kennis van Joodse geschiedenis. Twee voorbeelden: als zij O.R. L. Wagenaar's betoog tegen het zionisme brengt (31) ontgaat haar dat deze een diepe achtergrond van een eeuwlange opvatting over de "missie van Israël (Teöedat Jisraeel) heeft, die speciaal een belangrijke plaats innam in de ideologie van de neo-orthodoxie; en als Dünner's zionisme beschreven wordt, ontbreekt daarbij zijn verwantschap aan de nationale stroming in de wetenschap onder leiding van Heinrich Grätz (Dünner schreef immers zijn artikelen in het *Monatschrift*).

c) Opbouw. De studie is oorspronkelijk als een reeks artikelen in de *Studia Rosenthaliana* (1973-1975) verschenen. Dat hield in dat de inleiding ook het eerste moest verschijnen. Gewoonlijk wordt dit gedeelte pas aan het eind van het werk geschreven, nadat de vorser zich helemaal in de materie heeft ingewerkt. Dit is de reden dat het eerste hoofdstuk tamelijk zwak is en er ook zaken ontbreken of fout vermeld worden. Zo staat er twee maal dat Dünner in 1907 stierf (15). In een later stadium (62) wordt de juiste datum — 1911 — wel genoemd, maar de vorige fout en de hypothese die daaraan verbonden is niet gerectificeerd.

d) Sympathieën. De schrijfster heeft duidelijke socialistische opvattingen. Dat is zeker legitiem en zelfs verhelderend als daardoor het burgerlijk karakter van de N.Z.B. naar voren komt. Bedenklijk wordt het echter als dit het inzicht vertroebeld. In het gedeelte over partijvorming (181-199) wordt de Poälei Zion (= de socialistische fractie) behandeld, maar de Mizrachi (= de religieuze fractie) en Mizrachistische verenigingen zoals Dath Waärets komen niet tot hun recht. In de verantwoording bij de eerste aflevering in de *Studia Rosenthaliana* (jrg. VII, 1973, blz. 90) wordt gezegd dat Mizrachi en Poälei Zion

niet behandeld worden. In een later stadium is zij daarvan waarschijnlijk teruggekomen en deze opmerking wordt in de huidige uitgave niet meer vermeld. Maar het beeld wordt nu scheef getrokken.

Als het tot waardeningen komt spelen haar sympathieën ook een rol. Bij het behandelen van de tegenstellingen tussen Arabieren en Joden spreekt zij over "de rol van de Islam als een anachronistisch godsdienstfanatisme" (131), een scherpe uitdrukking die op zijn minst bewezen moet worden. Op een andere plaats heet A. van Collem's kritiek op het zionisme "vooruitziend" omdat hij een "opmerkelijke voorspelling" doet: "de eertijds uitgebuite joden zouden na vestiging in Palestina onvermijdelijk de uitbuiters worden van de omwonende primitieve Arabische volkeren" (58). Ook dit moet — op zijn zachtst gezegd — bewezen worden.

De uiteindelijke conclusie moet dan ook zijn, dat wij een belangrijk en boeiend pionierswerk hebben voorgelegd gekregen, maar het moet wel met de nodige kritische benadering gelezen worden.

D. Michman

NOTEN

- 1) Voor dit begrip zie: R. Nash, *Ideas of History*, New York 1969, vol. I.
- 2) Aanvanger hiervan was Comte Arthur de Gobineau in zijn *Essai sur l'inégalité des races humaines*, 1853.
- 3) In het algemeen ziet men wat dit betreft Voltaire als het keerpunt: een rationalist en Nieuwlichter die fel antisemietisch uitvalt in zijn bijdrage over de "Joden" in de "*Dictionnaire Philosophique*", 1759.
- 4) Het Nieuw Israëlisch Weekblad
- 5) J. Michman-Melkman, *Hajehoedi hahollandi ben-soeg mejoechad?*, in: *Hagoet Iwriet be-Europa*, Tel Aviv, blz. 417 (Hebreeuws).
- 6) B. v. Tsivya Granot, in: *Ma'arviv*, 14 februari 1975.

Paul Offermans en Bernt Feis, *Geschiedenis van het gewone volk van Nederland*; Uitgave Socialisties Onderwijs Front, Nijmegen 1975.

Van de hand van twee geschiedenisleraren die zich nauw verbonden hebben met het S.O.F., nl. *Paul Offermans* en *Bernt Feis*, verscheen ongeveer twee maanden geleden een histories overzicht van de ontwikkeling van onze lage landen bij de zee. Dit boek van 239 pagina's (f 6,—) blijkt een groot sukses te zijn: binnen een maand was de eerste oplage van 4000 exemplaren uitverkocht.

1. De ideeën achter het boek

Deze populariteit is vermoedelijk te danken aan de omstandigheid dat met dit boek voor het eerst een overzicht van de 'vaderlandse' geschiedenis verschijnt, dat expliciet uitgaat van een revolutionair-marxistische grondslag. In het voorwoord verklaren de auteurs dat hun werk een poging is "[...] om de geschiedenis van het volk te belichten vanuit de histories-materialistische analyse" (p.4). Zij omschrijven het histories materialisme als "[...] de theoretische uitdrukking van de maatschappelijke ontwikkeling, of beter gezegd: de theoretische kant van de sociale revolutie" (p. 23). Het histories materialisme onderzoekt, volgens hen, de ontwikkeling van de maatschappijen in hun totaliteit van economische onderbouw, juridische en ideologische bovenbouw en het tracht deze ontwikkeling in zijn samenhang te beschrijven.

Met deze aanpak zetten Offermans en Feis zich af van de heersende geschiedopvattingen zoals die onder meer via de schoolboeken op ons afkomen. Vooral keren zij zich tegen de denkwijze die de geschiedenis beschrijft als de ontwikkeling van ideeën, los van hun materiële basis. De werkwijze van deze 'burgerlijke' geschiedschrijving wordt door hen geïllustreerd met de volgende voorbeelden:

- de indeling in tijdvakken van de geschiedenis is gebaseerd op de ontwikkeling van ideeën. Christendom, Renaissance en Verlichting vormen dan ook het begin van nieuwe tijdperken;
- de geschiedenis wordt geanalyseerd als een *geestelijk* proces, waarin de beschaving of het tegendeel ervan voortschrijdt. De wrede verovering van een deel van Europa door Karel de Grote wordt bijvoorbeeld gezien als een voorloper van de Europese *gedachte van nu*;
- hoewel sommige geschiedenisboeken de titel "Geschiedenis van de Mensheid" of "Pelgrimstocht der mensheid" dragen, komt de geschiedenis van 90% van de mensheid er niet in voor. Begrijpelijk: die is weinig interessant voor de historici die alleen maar belangstelling hebben voor de 'Helden van de Geest'. (p.8).

In tegenstelling tot deze 'idealistiese' geschiedopvattingen gaan Offermans en Feis ervan uit, dat de ontwikkeling van de maatschappij in belangrijke mate bepaald wordt door economiese omwentelingen. Zij hebben in hun boek een antwoord willen geven op de volgende vragen:

- "1) welke ontwikkelingen in het productieproces veroorzaakten een economiese omwenteling?
- 2) welke gevolgen had die omwenteling voor de verhoudingen van de mensen in de maatschappij?
- 3) wat was de wisselwerking tussen de veranderingen in de onderbouw en die in de *bovenbouw* van de maatschappij: de godsdienst, het onderwijs, het recht, kortom in de cultuur?" (p. 24).

Met hun antwoorden willen de schrijvers niet alleen een juist inzicht geven in het histories proces, maar ook de kennis leveren die bruikbaar is in de revolutionaire strijd van de arbeidersklasse en daardoor bijdragen tot een deel van de vooruitgang van de geschiedenis zelf.

2. *De economiese structuur van Nederland door de eeuwen heen.*

Zoals op grond van deze uitgangspunten verwacht kan worden, staat de ontwikkeling van de economiese structuur van Nederland in dit boek centraal. De Nederlandse geschiedenis is door de schrijvers verdeeld in vijf tijdperken, waarvan het begin- en het eindpunt telkens bepaald zijn door een "techniese revolutie van de productie" (p.15). Aldus ontstond de volgende hoofdstukken-indeling:

- I) *De tijd van de natuureconomie.* Deze periode duurt in het boek van de steentijd tot 1100 na Christus. De volkshuishouding is in die tijd overwegend agrarisch, terwijl de goederen vooral voor eigen gebruik van de producenten worden voortgebracht.
- II) *De tijd van de eenvoudige warenproductie.* Van 1100 tot 1550.
In deze periode zijn de geproduceerde goederen al grotendeels bestemd voor verkoop op de markt. De handel is echter nog hoofdzakelijk plaatselijk en regionaal.
- III) *De tijd van het handelskapitalisme.* Van 1550 tot 1800. In deze tijd, die tevens de periode van onze 'Republiek der zeven provinciën' beslaat, is de productie van goederen gericht op wereldomvattende handel. De doorvoerhandel neemt in Nederland echter nog een belangrijker plaats in dan de productie zelf.

- IV) *Het ontstaan van het industrieel kapitalisme in Nederland*. Van 1800 tot 1914. In deze periode komt de machinale produktie centraal te staan in onze ekonomie. De handel is nog slechts het verlengstuk van de produktie. De vrije konkurrentie heerst in het kapitalisme.
- V) *Het Nederlandse imperialisme in de twintigste eeuw*. Vanaf omstreeks 1900 gaat Nederland bovenal voor de wereldmarkt produceren. Monopolievorming vervangt de vrije konkurrentie.

Van deze tijdperkenindeling kan gezegd worden dat zij een verbetering is ten opzichte van de traditionele periodisering. Voor Nederlandse begrippen is een tijdsindeling die wordt bepaald door wijzigingen in de produktiewijze bovendien zonder meer origineel. In het algemeen verdient het boek trouwens lof voor de ruime aandacht die erin is besteed aan de ekonomiese verhoudingen. Het is immers helaas nog steeds zo dat de huidige schoolboeken overwegend gevuld zijn met verhalen over oorlogsroem, stadhouders, koningen, schilderkunst, enzovoorts.

Toch moet er, ondanks deze lof, gezegd worden dat er veel rammelt aan het concept van het boek. Bij nadere beschouwing blijkt namelijk dat de overgangen tussen de verschillende periodes weinig doordacht zijn. Mij kritiek betreft vooral de volgende punten:

- De overgang van 'natuurekonomie' naar 'eenvoudige warenproduktie' wordt wel overtuigend aangetoond, maar de verklaring voor dit verschijnsel is oppervlakkig. De auteurs maken er zich van af met vage uitspraken, zoals: "Welnu, toen er meer te eten was, groeide de bevolking inderdaad en deze bevolkingsaanwas is bepalend geweest voor de verdere ontwikkeling van de landbouw en veeteelt en voor de mogelijkheden van handel en nijverheid." (p.58).
- Jammer is het bovendien dat in deze indeling de overgang oerkommunisme — slavenhoudende maatschappij — feodaliteit onder tafel is geraakt. [Zie bijvoorbeeld: Karl Marx, "Formen die der kapitalistischen Produktion vorhergehen" in: *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie*, 1857/58.]
- Bij de overgang van hoofdstuk 2 naar 3 doet Offermans — die volgens het voorwoord de verantwoording draagt voor de eerste drie hoofdstukken en voor de laatste twee paragrafen van hoofdstuk 5 — het voorkomen dat de 'eenvoudige warenproduktie' in Nederland omstreeks 1550 overgaat in het 'handelskapitalisme'! Uit zijn eigen beschrijvingen in het tweede hoofdstuk van handelssteden als Brugge, Gent en Antwerpen blijkt echter dat er al vanaf de dertiende eeuw sprake is van bloeiende vormen van handelskapitalisme.
- Moeilijker nog is het te verkopen, bij de overgang van hoofdstuk 3 naar 4, dat er al vanaf omstreeks 1800 sprake is van het ontstaan van 'industrieel kapitalisme' in Nederland. De onjuistheid van deze overgang blijkt al uit de titel van paragraaf 2 van het vierde hoofdstuk, nl. "Verval en stagnatie van het Nederlandse Handelskapitalisme (1795-1850)", en uit de uitspraak van Feis zelf: "Pas vanaf ongeveer 1850 kan men van een beginnende industrialisatie spreken." (p.161).
- Dat het Nederlandse industrie-kapitaal al vanaf omstreeks 1900 werkelijk 'imperialistische' neigingen vertoont — zoals moet blijken uit de overgang van hoofdstuk 4 naar 5 —, wordt evenmin aannemelijk gemaakt.

Konkluderend moet ik dus stellen dat deze veelbelovende opzet op een onzorgvuldige manier is uitgewerkt.

3. *Het politieke en kulturele gebeuren in Nederland door de eeuwen heen*

Zoveel mogelijk hebben Offermans en Feis geprobeerd om het 'bovenbouw'-gebeuren in

verband te brengen met de ontwikkelingen en tegenstellingen in de sociaal-ekonomiese structuur. Zij onderstrepen voortdurend dat achter het politiek en kultureel handelen van mensen veelal hun klassebelang schuil gaat. Op die manier komen ze tot opmerkelijke visies, waarvan ik er hier een paar wil aantippen:

- de monniken vormden oorspronkelijk revolutionaire groeperingen, die hun kommunistiese leefwijze wilden maken tot de nieuwe maatschappijvorm (p.47);
- de basis van alle middeleeuwse ketterijen was de strijd van lagere bevolkingsklassen tegen de heersende machten (p.47 en 87);
- De Kruistochten waren in wezen ekonomiese oorlogen om land te winnen voor de feodale heren en om handelsvoordelen te bezorgen aan de kooplieden in de steden (p.63);
- de 80-jarige oorlog was een gewelddadige klassenstrijd, waarin van nationale eenheid geen sprake was, hoogstens van een af en toe gesloten monsterverbond van elkaar vijandige klassen tegen een nog grotere gemeenschappelijke vijand: de Spaanse koning (p.93);
- de 'etiese' richting in onze koloniale politiek vanaf ongeveer 1900 was in wezen gericht op de ontwikkeling van de infrastructuur van Indië en op de openlegging van de buitengewesten voor het bedrijfsleven (p.174-175).

Bij een dergelijke benaderingswijze ontstaan allicht de mogelijkheid dat er eenzijdig, soms zelfs dogmaties gewerkt wordt. Hoewel de auteurs in hun Inleiding voor dit gevaar waarschuwen, zijn zij er zelf niet aan ontkomen.

Allereerst moet gekonstateerd worden dat hun 'ekonomistiese' verklaringen weliswaar met grote nadruk worden gepresenteerd, maar helaas vaak onduidelijk en onvoldoende worden uitgewerkt. Hier wreekt zich de pretentie om de hele geschiedenis van de vroege ijstijd tot heden in een boekje van 230 pagina's te willen behandelen.

Omdat men op vrijwel elke bladzijde gesimplificeerde verklaringen tegenkomt, beperk ik mij tot een enkel voorbeeld. Als een tekortkoming beschouw ik de wijze waarop het ingewikkelde verschijnsel van de Reformatie in Nederland wordt afgedaan. Offermans schrijft hierover: "Het gewone volk moet zich mateloos aan de weelderige en willekeurige levensstijl van de feodale machten geërgerd hebbem. Dit gebeurde notabene in een tijd dat het volk honger leed door de enorme prijsstijgingen. Tussen 1505 en 1530 bedroeg de prijsstijging globaal 30%! Het volk raakte in een zeer revolutionaire stemming en was geneigd die hervormers te volgen die de grote verschillen tussen rijk en arm wilden afbreken." (p.90). Wat hier staat, wil ik in zijn algemeenheid niet ontkennen. Onjuist vind ik het echter dat de werking van politieke en religieuze invloeden wordt gebagatelliseerd. Over de funktie en de inhoud van het kalvinisme wordt bijvoorbeeld in het hele boek met geen woord gerept.

Bovendien vervallen de auteurs, op zoek naar verklaringen vanuit de ekonomische sektor, vaak in kliché-matig taalgebruik, in de trant van: "De produktiekrachten barstten uit hun nationaal begrensde produktieverhoudingen. Hier hing ook de opkomst van nationalistiese bewegingen mee samen." (p.202). Soms ontaarden hun omschrijvingen van 'bovenbouw-verschijnselen zelfs tot moraliserende zwartmakerijen. Het lijkt me bijvoorbeeld overdreven om de middeleeuwse kerkelijke ambten als "pure uitbuitingsinstituten" (p.49), generaal Van Heutsz als "een oorlogsmisdadiger" (p.175) en De Quay als "fascistoïde" (p.197) te betitelen.

4. *Het 'gewone' volk door de eeuwen heen*

Ekonomiese, politieke en kulturele geschiedenis nemen dus in het boek een belangrijke

plaats in. De beschrijving van sociale verhoudingen is hierdoor enigszins in het gedrang gekomen. Wanneer de schrijvers zich begeven op het terrein van de maatschappij-geschiedenis, besteden zij overigens niet alleen aandacht aan het 'gewone' volk, maar ook aan de hogere standen en klassen.

Tengevolge van deze aanpak is er voor het 'gewone' volk al met al maar weinig plaats ingeruimd. In totaal telde ik in het boek slechts twaalf passages, elk van de omvang van een halve tot anderhalve bladzij, waarin concreet wordt ingegaan op de werk- en leefsituatie van de volksmassa. Gezien de geringe hoeveelheid gegevens die er omtrent de basis van de maatschappij van-uit het verleden voorhanden zijn, is deze beknoptheid overigens zeer begrijpelijk. Maar op grond van die overweging hadden de auteurs er, naar mijn mening, goed aan gedaan, wanneer ze een minder veelbelovende titel voor hun boek hadden gekozen.

Bovendien heb ik er in dit verband bezwaar tegen dat de geschiedenis van het 'gewone' volk te *staties* is afgeschilderd: in de genoemde twaalf beschrijvingen treffen we een aanenrijging van armoede en honger aan. Hoewel dit kommervolle beeld globaal genomen natuurlijk juist is, lijkt het me niet waarschijnlijk dat de volksmassa door de eeuwen heen in een poel van aanhoudende ellende gedompeld was. Uit de statistieken die in het boek op de pagina's 84, 97 en 124 staan, blijkt trouwens dat in de periode 1300-1450 het reële loon van de arbeidende stand flink en in de periode 1620-1680 enigszins gestegen is. Over deze stijging wordt in de tekst echter niets gezegd. Ook aan de stijging van het reële arbeidersloon in deze eeuw wordt nauwelijks aandacht besteed.

Verbazingswekkend is het bovendien dat de rol van de vrouw in deze 'volks-geschiedenis' wordt doodgezwegen. In het eerste hoofdstuk wordt even aangestipt dat de sociale en economische onderworpenheid van de vrouw is ontstaan "[...] met de invoering van de veeteelt en de landbouw" (p.28). Vervolgens wordt vermeld dat omstreeks 1300 "[...] het aantal religieuze vrouwen door het grote vrouwenoverschot van die tijd flink was toegenomen" (p. 87). Wat verderop konstateert Offermans met leedwezen dat met de opkomst van de manufaktuur "[...] ongeschoolden en *zelf vrouwen* en kinderen" met massa's hun intrede in het produktieproces deden. (p.105). Maar daarmee is het in het boek verder afgelopen met de vrouw.

5. *Over de bruikbaarheid van het boek*

Offermans en Feis maken niet duidelijk hoe en waar dit boek het beste gebruikt kan worden. Is het bedoeld voor gebruik in de klas, d.w.z. als een alternatief schoolboek, of is het bedoeld als een 'leesboek', ter informatie van studenten en docenten? Van leraren die publiceren bij het S.O.F. kan verwacht worden dat zij hun werk bestemd hebben voor de school. Dat vermoeden wordt sterker wanneer men leest dat Feis zich bij het begin van de door hem geschreven hoofdstukken telkens met nadruk afzet van de bestaande geschiedenis-schoolboeken.

Voor het lesgebeuren is dit boek echter ongeschikt. In didakties opzicht levert het immers hetzelfde generaliserende, abstraherende overzicht van historische kennis dat in vrijwel alle traditionele schoolboeken gegeven wordt. Via dit soort van teksten kunnen de scholieren hooguit aangezet worden tot de aloude methode van kennis-reproductie, zonder dat zij zich werkelijk met de te behandelen stof kunnen identificeren.

Is het boek echter bedoeld als 'leesboek', ter informatie van studenten (voor tentamens of skripties) en docenten, dan moet gesteld worden dat het wetenschappelijk gehalte ervan onvoldoende is. Daarvoor bevat het boek naar mijn mening te veel a) onjuistheden, b) slordigheden en c) leemten. Ter staving van deze laatste opmerking het volgende:

af a)

Nog een enkel voorbeeld: in de beschrijving van Feis over het ontstaan en de opkomst van de arbeidersbeweging in Nederland trof ik minstens tien opmerkingen die aanwijsbaar onjuist zijn. [Ten onrechte wordt er onder meer gesteld dat: 1. de arbeidersbeweging zich gedurende de eerste twintig jaar "[...] hoofzakelijk op hervormingen binnen de kapitalistische maatschappij richtte" (p.169); 2. het N.A.S. een anarchistiese 'stakingsmachine' was (p.178); 3. de splitsing in de S.D.A.P. van 1909 het gevolg was van tegenstellingen tussen het partijbestuur en de kamerfractie (p.182); etc.]

ad b)

Voor iemand die het gelezene verder uit wil diepen is het meestal niet duidelijk waar de auteurs hun informatie vandaan hebben. Alleen bij de gekursiveerde, ingelaste teksten is een bronvermelding gegeven, die echter hier en daar niet klopt.

ad c)

Behalve al eerder genoemde thema's, als het kalvinisme en 'de vrouw' is bijvoorbeeld ook de hele Tweede Wereldoorlog weggelaten.

Kortom, de 'Geschiedenis van het gewone volk' moet met een krities oog gelezen worden. Ondanks alle bezwaren wil ik echter besluiten met de opmerking dat het werk als 'leesboek' voor diegenen die zich nog weinig in het verleden van ons land hebben verdiept, veel waardevolle 'tegeninformatie' levert tegen datgene wat op de scholen doorgaans als 'vaderlandse geschiedenis' wordt verkocht.

H. Liagre Böhl

Multatuli, onze grootste "kritiese" schrijver tot nu toe, had een grondige hekel aan wat hij "mooischrijverij" noemde. Hij achtte de verkondiging van zijn hervomingsidealen veel belangrijker dan de vorm. Wie kent niet zijn uitroep bij voorbaat in de Max Havelaar: "Het boek is bont . . . er is geen gelegenheid in . . . jacht op effect . . . de stijl is slecht . . . de schrijver is onbedreven . . . geen talent . . . geen methode . . .

Goed, goed, alles goed! Maar de Javaan wordt mishandeld! "

Toch zijn er maar zeer weinig auteurs die zo nauwlettend op een verzorgde stijl en een goede vorm hebben gelet als hij. Slordig schrijven over een goede zaak zag hij als gewetenloos.

Nu wil ik niet zo ver gaan Offermans en Feis van gewetenloosheid te beschuldigen. Ze hebben hun boek ongetwijfeld met de beste bedoelingen in elkaar geflanst. Maar het is wel het lorrigste en slechtse, dat ik ooit van twee historici gelezen heb.

Lorrig omdat het wemelt van druk-, schrijf- en stijlfouten. Men treft ze in vrijwel elke alinea aan en met hun vereenvoudigde spelling heeft dat niets te maken.

Slecht omdat deze geschiedenis van het GEWONE VOLK krachtens de principes van de auteurs geschreven is voor het gewone volk, maar helaas voor deze categorie vrijwel onleesbaar is.

Wat moet het gewone volk bijvoorbeeld met de volgende passage uit de inleiding en ik citeer:

Feuerbach had over de verhouding geest-materie iets heel zinnigs gezegd, nl: in de mens is de geest het bewustzijn, de materie het zijn (materiëel bestaan). Welnu, zei Feuerbach: wat is het *bewustzijn* eigenlijk anders dan *bewust zijn*? Marx heeft later gezegd dat deze gedachte van Feuerbach de kern vormde van zijn eigen mensopvatting. Maar Marx ging verder. Hij plaatste de mens als bewust stoffelijk wezen concreet in de historie en ging toen analyseren hoe dat bewuste stoffelijke wezen zich ontwikkelde. Einde citaat.

Ik zie het gewone volk van Nederland zoiets niet met rode oortjes van opwindning lezen, laat staan begrijpen en zich vervolgens vol overtuiging in de immanente en permanente klassenstrijd werpen. En, neem ik aan, dat zouden de auteurs toch graag willen.

Het werk begint met een inleidend hoofdstuk waarin de auteurs op de hiervoor geciteerde wijze

proberen uit te leggen wat het Hegeliaanse idealisme inhoudt, dit stellen tegenover het dialectisch materialisme en vervolgens uitleggen vanuit welke theorie zij de volgende geschiedschrijving hebben verricht, nl die van het historisch en dialectisch materialisme.

In vijf hoofdstukken wordt getracht een beeld te schetsen van, ja van wat eigenlijk? Van een samenleving, die in welke fase van zijn ontwikkeling dan ook, uitsluitend gekenmerkt lijkt te worden door gewetenloze uitbuiting van het gewone volk door de heersende klasse en zijn dienaren. Dat zijn dan achtereenvolgens de Romeinse grootgrondbezitters, de Middeleeuwse grondbezittende adel en geestelijkheid, de opkomende stand van kooplieden en kleine en later ook grotere ondernemers van de handnijverheid, die zich tot stedelijk regentenpatriciaat ontwikkelen tot en met de negentiende- en twintigste-eeuwse bourgeoisie.

Het beeld van het gewone volk is dat van een sociale categorie, die zich telkens opnieuw laat bedotten, misbruiken en uitbuiten en bij de zeldzame keren, dat het daartegen in verzet komt een smadelijke nederlaag leidt. Nogal ontmoedigend en deprimerend voor het gewone volk.

Nu hoeft zo'n eenzijdig beeld nog niet onwaar te zijn, maar er treden wel vertekeningen op, die het onwaarachtig maken. Het verwijt van eenzijdigheid, dat de auteurs in hun inleiding niet ten onrechte richten tot de geschiedschrijving tot op heden in z'n algemeenheid, is hèn echter evenzeer te maken.

Marx heeft zelf in zijn boekje over de machtsovername van Napoleon III een schitterend en algemeen gewaardeerd staaltje contemporaine geschiedschrijving geleverd en men vraagt zich verbijsterd af, waarom de auteurs, die nergens nalaten te suggereren grote Marx-kenners te zijn, dit werk niet meer een lichtend voorbeeld voor henzelf hebben laten zijn.

Zij doen, door het voor te stellen alsof niet eerder door historici het volk centraal gesteld is in de geschiedschrijving een aantal kollega's onrecht. Zonder enige pretentie van volledigheid kan verwezen worden naar Marxisten als Jan en Annie Romein, Dirk Loenen en Presser. Zonder verder nazoeken schiet me in dit verband ook nog te binnen de belangwekkende dissertatie "Drie Boerenopstanden, een onderzoek naar het opstandig bewustzijn" van de overigens liberale hoogleraar Hugenholtz.

Zoals gezegd, een eenzijdige benadering hoeft niet per se tot onwaarheid te leiden. Maar dan moeten er toch geen aparte onjuistheden bij komen. De Gulden Sporenslag was geen treffen tussen uitsluitend adel aan de ene en alleen het gewone volk aan de andere kant. Aan Vlaamse zijde vocht ook adel mee (o.a. Zeeuwse) en stedelijk patriciaat. Simplisme is goed, maar het moet niet leiden tot het verdwijnen van significante details.

In hun Voorwoord zeggen de auteurs dat hun boek niet "de pretentie heeft een afgerond beeld te geven van de materiële en geestelijke ontwikkeling van de maatschappijvorm in Nederland. Zij (? J.E.) is een poging om de geschiedenis van het volk te belichten vanuit de histories-materialistische analyse".

De kwaliteit van een werk met een dergelijke doelstelling wordt bepaald door de mate waarin de auteurs er in geslaagd zijn althans deze pretentie te verwezenlijken of te benaderen.

Ik ken echter geen geschiedkundig werk, dat zover van zijn doelstelling verwijderd blijft en derhalve zo pretentieus is als het onderhavige. Dat is vreselijk jammer, want aan een geschiedschrijving vanuit de doelstelling van deze auteurs, maar dan boeiend en voor iedereen leesbaar, bestaat wel terdege behoefte.

De auteurs vragen zeer nadrukkelijk zelf om kritiek op hun werk. Dat verzoek wordt echter door hen op een naar mijn onaanvaardbare wijze geclausuleerd. Als echte volgelingen van een kleine sectarische splintergroepering gunnen zij het recht op kritiek uitsluitend aan geloofsgenoten. Zij zeggen dat zo: "Wij sporen iedereen aan de fouten van dit boekje vanuit histories-materialisties standpunt te corrigeren". Op gevaar af, daar nog eens berouw van te krijgen als Offermans en Feis c.s. de macht veroverd hebben zal ik mijn kritiek niet toetsen aan hun histories-materialisties standpunt.

Het zou teveel ruimte vergen van Nieuw Zicht wanneer ik dit boek verder hoofdstuk voor hoofdstuk zou doorlichten. Ik zal mij daarom voor de rest van dit artikel beperken tot een fout, die ik onbegrijpelijk moet noemen, omdat ik uit wens te gaan van de integriteit van de auteurs. Anders zou schandelijk nog een te zwak adjectief zijn. Als toelichting eerst wat gegevens.

Tot omstreeks het einde van de vijftiende eeuw behoorden tot het gewone volk van Nederland ook Joden, zij het in steeds mindere mate als gevolg van vervolgingen. Aan het begin van de zestiende eeuw zijn de Nederlanden echter, zoals vrijwel heel West-Europa "Judenrein" om een afschuwelijk nazistisch woord te gebruiken. Tijdens de Hervorming neemt de godsdienstige tolerantie in de loop der zestiende eeuw echter toe. Omstreeks 1600 vestigen zich dan ook voor het eerst weer Joden in ons land. Hun aantal neemt sedertdien gestadig toe. Ze komen voor het grootste deel uit Oost- en Middel-Europa, de zg. Asjkenasim met als voertaal Jiddisch en voor een veel kleiner, maar wel welvarender deel uit Portugal en Spanje, de zg Sefardim, met als voertaal Portugees of, in mindere mate, Spaans.

Na de Verlichting nemen zij, zoals alle godsdienstige minderheden, deel aan de emancipatie. Joden uit

beide groepen hebben een grote rol gespeeld in de cultuur- en politieke geschiedenis van ons land. Met name de arbeidersbeweging telde vele Joden in haar gelederen, verhoudingsgewijs veel op leidende plaatsen.

Welnu, in het werk van Offermans en Feis komen ze niet voor.

Zo wordt de Februaristaking op blz. 199 genoemd. Maar alleen om te vertellen, dat de CPN deze staking organiseerde en dat het NVV er geen enkele rol in speelde. Dat deze staking een protest was tegen de Jodenvervolging hoeft het gewone volk niet te weten. Het negëren van de Jodenvervolging noem ik onbegrijpelijk. Maar juist daarom weet ik geen raad met de toevallige vermelding van Joden op blz. 127. Daar wordt gesproken over de opkomst van de plantages in Suriname. Ik citeer: In 1737 waren er al 400 plantages, waarvan er 115 (en de grootsten) in handen waren van Portugese Joden (bedoeld worden hier uiteraard Nederlandse Joden van Portugese afkomst J.E.). Over de benadering van de slaven hoeven we weinig te zeggen: slecht eten, menig pak slaag. Veel slaven stierven of werden gedood. Einde citaat.

De afwezigheid van de Joden bij de opkomst der arbeidersbeweging in dit boek staat in onverklaarbare tegenstelling tot de volkomen overbodige vermelding van Joden onder de Surinaamse plantagehouders. Een zeer bekend citaat uit het werk van Marx (ook de auteurs halen het aan) is: Het is niet het bewustzijn van de mensen dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn dat hun bewustzijn bepaalt.

De ervaring leert, dat in deze hypothese veel waars zit. Het zou de auteurs sieren als zij bij de voorbereiding van een eventuele volgende druk op basis van deze hypothese eens een kritisch zelfonderzoek zouden plegen.

Zoals het boek nu is, moet het verschijnen ervan worden betreurd. De auteurs hebben zich, als burgerlijke intellectuelen behorend tot en functionerend in de bovenbouw te weinig gerealiseerd dat ook hun bewustzijn door hun maatschappelijk zijn wordt bepaald. Wie zich werkelijk verbonden voelt met het gewone volk, met de arbeidersklasse, zet het geen slecht gebakken stenen voor als brood.

Jan Erdtsieck

Noot van de redactie.

De boekbesprekingen van Erdtsieck en Liagre Böhl zijn oorspr. elders gepubliceerd.

Om technische redenen was het niet meer mogelijk de laatste bespreking in 10 p. letter te zetten. Onze verontschuldiging voor deze fout.

MEDEDELINGEN

○ SOCIALISTISCH ONDERWIJS FRONT

Van het Soc.Onderwijs Front ontving de redactie een exemplaar van de ANTI CITOKRANT (nr. 1, april 1975, prijs f 0,25). Het is een uitgave van de Actiegroep CITO van het SOF (Veldstraat 55, Nijmegen, tel. 080-560009).

De krant gaat in op de nadelen van de meerkeuze toets in het algemeen en wijst met name op de nadelen die deze methode van toetsen heeft voor vakken als aardrijkskunde, geschiedenis en biologie. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de invloed van de organisatie CITO te Arnhem.

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

De faculteit der Sociale Wetenschappen te Rotterdam organiseert wederom een aantal cursussen in het kader van postacademisch onderwijs.

In de maanden oktober, november en december 1975 komen de volgende thema's aan de orde:

- Kolonisatie en dekolonisatie: continuïteit en diskontinuiteit van maatschappelijk beleid en bestel.
- Multinationale ondernemingen
- Staatsrechtelijke en grondwettelijke ontwikkelingen in Nederland
- Organisatie-ontwikkeling.

Elk van deze cursussen omvat zes bijeenkomsten op vrijdagen — eens per veertien dagen — van vier tot negen uur.

Docenten zijn leden van het wetenschappelijk corps van de faculteit.

Deelneming staat open voor degenen die in hun werk met de genoemde thema's bezig zijn. De wijze van behandeling van de problematiek maakt een voltooide academisch opleiding gewenst.

Na 1 april 1975 is een brochure beschikbaar; aan te vragen bij de Sociale Fakulteit van de Erasmus Universiteit, Postbus 1738, Rotterdam.

○ NEDERLANDS HISTORISCH GENOOTSCHAP

Het Nederlands Historisch Genootschap houdt op vrijdag 24 oktober 1975 een algemene ledenvergadering en daarbij aansluitend een congres op vrijdagavond en zaterdag. Prof. dr. Hans R. Guggisberg spreekt 's morgens over *Godsdienstvrijheid en Godsdiensteenheden. Wijzigingen van de argumenten voor kerkelijk pluralisme en religieuze tolerantie in de zestiende en zeventiende eeuw*. De middagvoordracht van prof.dr. M.A.P. Meilink-Roelofs over *Zeventiende-eeuwse Westeuropese expansie, een vergelijking van organisatie en structuur* is tevens de inleiding op het congres dat als thema heeft: *Aspecten van de Westeuropese expansie overzee in de zeventiende en achttiende eeuw*. Sprekers zijn (in deze volgorde): drs. F. Gastra, *De Verenigde Oostindische Compagnie in de zeventiende en achttiende eeuw. De groei van een bedrijf: Geld tegen goederen, balans in evenwicht?*; dr. J.R. Bruijn, *De Verenigde Oostindische Compagnie in de zeventiende en achttiende eeuw. De groei van een bedrijf: Een toenemende migratie?*; dr. E. Stols, *Firma of compagnie in de Zuidnederlandse overzeese handel in de achttiende eeuw*; dr. P.C. Emmer, *Suriname en Afrika. Opvatting over het begrip wingewest in Nederland gedurende de jaren 1780-1840*; prof. dr. W.E. Minchinton, *International Trade and Economic Growth in Western Europe, 1660-1800*.

De algemene ledenvergadering wordt gehouden in het Beatrixgebouw van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht. Het congres begint vrijdagavond in De Horst (Kerk en Wereld) te Driebergen om 19.30 uur. De congreskosten bedragen f 42,50 (logies, ontbijt en lunch inbegrepen, prijswijziging voorbehouden). De leden van het Nederlands Historisch Genootschap zullen nader bericht ontvangen. Andere belangstellenden kunnen zich voorlopig aanmelden bij het secretariaat van het Nederlands Historisch Genootschap, Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. 030 - 714135.

○ FRANS HALSMUSEUM

HAARLEMS ZILVER een overzichtstentoonstelling van Haarlems zilver uit de 17de en 18de eeuw
16 augustus tot en met 12 oktober 1975

dagelijks: 10-17 uur

zon- en feestdagen 13-17 uur, t/m 6 september: zaterdagavond 20.30-22.30 uur.

In de nazomer wordt in het Frans Halsmuseum een overzichtstentoonstelling gehouden van werken van Haarlemse zilversmeden uit de 17de en 18de eeuw. Ongeveer 200 voorwerpen van veertig met naam bekende meesters en tweeëntwintig anoniem gebleven kunstenaars geven een representatief overzicht van de Haarlemse zilversmeedkunst.

Er zijn vier groepen op de expositie vertegenwoordigd.

Gelegenheidszilver is aanwezig in de vorm van gildebokalen en -bekers en begrafenisschilden. Van het *kerkelijk zilver* is een collectie bijeengebracht in bruikleen van kerkgenootschappen. Hieronder zijn een aantal voorwerpen die tot dusver niet eerder zijn geëxposeerd en waarvan voorheen niet bekend was dat ze tot de Haarlemse zilversmeedkunst behoorden. Daarnaast is er *gebruikszilver* zoals thee- en suikerbusjes, theepotten, zoutvaten, e.d., dat vooral aan het eind van de 17de eeuw in zwang kwam. Tenslotte wordt er *miniatuur zilver* getoond, speelgoed dat vooral dateert uit de 18de eeuw en veelal vervaardigd is door een anonieme meester die zijn werk merkte met een hert.

De catalogus, die is samengesteld door Mej. E. Zetteler, conservatrice voor kunstnijverheid van het Frans Halsmuseum bevat een inleiding en beschrijvingen en afbeeldingen van alle geëxposeerde voorwerpen.

○ "NEDERLANDERS IN JAPANESE KAMPEN"

Van 13 september tot en met 23 november 1975 zal in het Museum voor het Onderwijs te Den Haag een tentoonstelling te zien zijn van ruim 300 tekeningen en 140 voorwerpen, gemaakt door Nederlanders, die de periode 1942-1945 in Japanse kampen hebben doorgebracht.

Het gaat hierbij zowel om kampen van burgergeïnterneerden voor vrouwen, mannen en jongeren als om krijgsgevangenenkampen in het voormalig Nederlands-Indië en in andere door Japan bezette gebieden in Oost-Azië.

De tekeningen vormen een selectie uit ruim 2000 stuks, die door een 120-tal inzenders werden bijeengebracht. De meeste ervan zijn gemaakt in de kampen zelf tijdens de bezetting en in de eerste maanden na de wapenstilstand op 15 augustus 1945. De tekenaars waren in de meeste gevallen amateurs. Hun tekeningen geven een vaak ontroerend, soms schokkend beeld van de werkelijkheid van het kampleven. Anderen trachtten afstand te scheppen tot hun situatie door het leven in de kampen op humoristische, caricaturale manier te benaderen.

De voorwerpen, eveneens een selectie uit een groot aantal, laten een ander aspect zien van de activiteiten van de kampbewoners. Het zijn ten dele geïmproviseerde gebruiksvoorwerpen, samengesteld uit toevallig in het kamp aanwezige materialen. Daarnaast zijn er produkten die blijf geven van de behoefte in moeilijke omstandigheden creatief bezig te blijven. Kaarten, toelichtende teksten en vlak na de bevrijding gemaakte foto's vullen de tekeningen en voorwerpen aan.

Het initiatief tot de tentoonstelling is uitgegaan van de Heer P.M. Adriaanse, zelf oud kampbewoner. Hij heeft het omvangrijke materiaal in de loop van vele jaren opgespoord en bijeengebracht. De Stichting Cultuurgeschiedenis van de Nederlanders Overzee heeft de tentoonstelling onder haar auspiciën genomen.

De tentoonstelling zal ook te zien zijn in het Cultureel Centrum De Beyerd, Breda, 20 december 1975 – 15 februari 1976; Museum Het Prinsessehof, Leeuwarden, 28 februari – 21 april 1976; Gemeentemuseum, Arnhem, 8 mei – 13 juni 1976. De tentoonstelling was eerder opgesteld in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Op de tentoonstelling zal een geïllustreerde catalogus worden verkocht. Deze bevat behalve een lijst van geëxposeerde stukken een drietal historische inleidingen, een uitvoerige bibliografie en statistisch materiaal. Prijs f. 10,50.

De tentoonstelling wordt gehouden in het 2e gebouw van het Museum voor het Onderwijs Hemsterhuisstraat 154 te Den Haag.

Openingstijden:	werkdagen	10.00 – 16.00 uur
	zondag	13.30 – 16.00 uur

m.i.v. 1 oktober tot Pasen vrijdags: 19.30 – 22.00 uur.

Toegangsprijs: f. 0,25.

BOEKBESPREKINGEN

Noord Holland, uitgave van het Provinciaal Bestuur van Noord Holland, Haarlem 1975.

Het bureau voorlichting van de provincie Noord Holland heeft in een goed verzorgde brochure van 30 blz. op begrijpelijke wijze (eenvoudig taalgebruik en illustraties) uiteengezet wat het provincie bestuur voor taken heeft, hoe het deze taken vervult en welke rol de burger daarin speelt.

Punten als besluitvorming, zorg voor milieu, geestelijk en lichaaamlijk welzijn, wegen en waterstaat enz. komen aan de orde.

De brochure lijkt mij vooral afgestemd op leerlingen van LAVO, MAVO en onderbouw van de HAVO. Aanvragen kan men richten tot Bureau Voorlichting van de Prov.Noord Holland, afd. onderwijs, Dreef 3, Haarlem.

Historische Units, Uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel Antwerpen/Amsterdam

Deze uitgeverij heeft 24 deeltjes gepland in een serie die genoemd wordt Historische Units. Voor de Middeleeuwen, Nieuwe Tijd, 19e eeuw en 20e eeuw elk 6 'units'. Die gaan over de kunst; de godsdienst; intellectueel leven, wetenschap, techniek; economie en sociale verhoudingen; regeringsvormen; territoriale evolutie der staten, internationale betrekkingen. Het zijn deeltjes van 40 pagina's over onderwerpen als Het vorstelijk absolutisme, Kunst in de 19e eeuw, Crisissen en groei van de economie in de 20e eeuw. De inhoud bestaat uit teksten, overgenomen uit bronnen of geschiedenisboeken of kennelijk van de samenstellers zelf zijn. Aan het einde van elk deeltje is een kort historisch overzicht opgenomen.

Verder weet ik niet wat ik er van moet zeggen. Het zijn zeer willekeurig samengestelde boekjes. In het deeltje 'Het vorstelijk absolutisme' worden teksten per land gegroepeerd. Voor onze Republiek is dat dan een achttal regels van Descartes over zijn verblijf hier en een plaatje van het interieur van de Beurs van Amsterdam. Het verlicht despotisme wordt toegelicht (?) en verklaard (?) met een plaatje van Frederik de Grote en Voltaire (dat staat niet eens vermeld) en een pagina uit het politieke testament van deze koning. Nou en? vroeg ik me af. En het antwoord is dat er best wat leuke tekstjes in staan die af en toe ter illustratie bv. als anecdote in de klas verteld kunnen worden.

Joh.S.Wijne

Documentatiemappen geschiedenis & maatschappij.

Uitgave De Nederlandsche Boekhandel Antwerpen/Amsterdam

Het gaat hier om een vijftal van deze documentatiemappen over onderwerpen als De sociale strijd, Vaardig worden in geschiedenis, De technische revolutie, Kunst spiegels van een samenleving, Europa! ja, maar welk? Bij het lezen en bekijken van deze studiemappen moest ik denken aan de zesde stelling van de onlangs gepromoveerde dr. S.Y.A. Vellenga: 'Wanneer het geschiedenisonderwijs op de middelbare school goed gegeven wordt kan het vak maatschappijleer worden afgeschaft'. Een terechte stelling die even juist was geweest als ze gezegd had dat het vak maatschappijleer geen kans had gekregen als het vak geschiedenis goed was gegeven.

Deze documentatiemappen wekken de indruk dat ze gemaakte fouten alsnog willen verbeteren. Ik denk dat ze die fouten alleen maar vergroten. In de map over 'Europa' wordt niet gesproken over het Europa van Karel de Grote, de Europese dromen van een Abbé St.Pierre, Saint-Simon, De Rougemont, enz., enz. Het is een verzameling willekeurig gekozen tekstjes die uitermate goed passen in een toelichting op een in de jaren twintig in Duitsland verschenen serie over de geschiedenis van het 'Europäischen Staatensystems'.

Vaak ook worden de problemen te ruim gesteld. Een thema als De sociale strijd in 32 pagina's tekst en illustraties te willen behandelen getuigt toch wel van enige overmoed. Er staan heel veel kleine paragrafen in die elk vergezeld gaan van vragen die de naam van 'taken' hebben meegekregen.

Interessant is daarbij dat de ene vraag het antwoord is op een eerdere vraag. Zo luidt een vraag 'Naar welk wapen grepen de arbeiders?' terwijl de meteen daarop volgende vraag als volgt is: 'Wat was de reden voor die staking?' Ik kan er niet aan ontkomen dat het geheel een wat modische indruk op mij maakt. Zo van: geschiedenis moet iets te maken hebben met maatschappelijke problemen. En dan zijn er altijd wel wat teksten en plaatjes te vinden die daarin passen. Er komt wat eigen tekst bij als een

soort historisch overzicht, verder natuurlijk de verplichte 'taken' en klaar is Kees. Maar ik kan me niet voorstellen dat een gemiddelde leerling na het doorwerken van een dergelijke documentatiemap een inzicht gekregen heeft in de historische achtergrond van huidige maatschappelijke problemen. Daarvoor zit er te weinig systeem in, is het te anecdotisch, te fragmentarisch opgezet en zijn de 'taken' te weinig doordacht.

Joh.S.Wijne

F. King, Magie, de westerse overlevering. De Haan, Bussum 1974, prijs f. 17,90

Men kan de laatste jaren een opleving constateren van de belangstelling voor allerlei occulte zaken, met name onder intellectuelen. Vandaar ook de stortvloed van werken over magie die in Engeland over het publiek wordt losgelaten. De meeste van deze boeken bevatten voornamelijk flauwekul. Het onderhavige boek is daarvan een mooi voorbeeld.

De schrijver probeert een continuïteit te bewijzen in de westerse magie van de oudheid tot heden. Hij construeert een lijn vanaf de cultus van Hermes Trismegistus en de gnostische literatuur in het Romeinse rijk, via de neoplatonisten in de vijfde eeuw naar de Arabische astrologie in de dertiende eeuw. Een hoogtepunt van de middeleeuwse magie wordt gezocht in de grimoires (toverboeken) en het clavicula Salomonis. In de vijftiende eeuw zou een verzoening met het christendom volgen, die via de Rozenkruisers en na een inzinking door het rationalisme leidde tot een opbloei in de romantiek met figuren als Barret en Lévi. Allerlei negentiende-eeuwse bewegingen ontstaan dan, met als opvallendste de Orde van de Gouden Dageraad, waarvan de beruchte Aleister Crowley lid is geweest.

Er bestaat een trieste ervaringsregel dat goede schrijvers meestal maar weinig produceren. King heeft al veel geschreven. Uit de andere werkjes van zijn hand die mijn boekenplank ontsieren blijkt wel dat hij grote bewondering voor Crowley heeft: hij raakt niet over de man uitgepraat. We mogen hem rekenen tot de grote schare van gelovigen die in Engeland na de publiciteit rond deze figuur is ontstaan. Er bestaat in dat land een levendige activiteit van elkaar beconcurrerende groepen witte, zwarte en pimpelpaarse heksen en magiërs, die dansend over de heide in hun beddelakens een imposante aanblik bieden. Zij zoeken houvast in een continuïteit van oeroude rituelen, hetzij vanaf een primitief-germaanse vruchtbaarheidscultus zoals Margaret Murray betoogde, hetzij vanaf de Hermetica van King. Ze vergeten, dat er in de overlevering een scherpe breuk zit door de zestiende-eeuwse heksenvervolgingen en door de opkomst van de verlichting. Van de echte middeleeuwse bronnen is maar heel weinig over. De grimoires en aanverwante geschriften zijn vervalsingen uit de achttiende en negentiende eeuw. De hemelse en helse openbaringen en de wonderlijke vondsten van eeuwenoude geschriften die elkaar tegenspreken, betekenen eerder een breuk met de traditie dan een voortzetting ervan. Hoe het vóór de romantiek rond de heksenketel werkelijk toeging, is nog niet serieus bestudeerd. Slechts de heksenvervolging is een onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest.

De bewijzen die de schrijver aanhaalt voor zijn westerse overlevering zijn niet alleen onbetrouwbaar, ze zijn vaak ook nog van oosterse origine. Wat moeten yoga en tantra en arabische magie in een westerse traditie? Ook in prachtige kleurenillustraties wordt te pas en bij voorkeur te onpas van alles erbij gesleept: Beardsley, Egyptische dodenboeken en zelfs Jeroen Bosch. Dit boek is hoogstens een verward overzicht van wat er in de magie te koop is, maar wat men beter niet kan kopen.

D.A. Berents

S. Asscher, Diamant Wonderlijk kristal. Fibula — Van Dishoeck, Bussum 1975. 164 blz. prijs f. 37,50.

Het is een goed gedachte van Unieboek geweest om S. Asscher te vragen zijn grote kennis van de diamant en alle facetten daarvan als bewerking en handel in boekvorm samen te brengen.

Een historische inleiding leert ons iets over de komst van de diamant in Europa (uit Voor-Indië), de magische kracht die aan de steen werd toegekend en het ontstaan van het ambacht van de diamantbewerkers. Van oudsher speelden de Joden een rol in handel en bewerking van de diamant. Nieuwe diamantgebieden als Minas Gerais in Brazilië en in de tweede helft van de 19e eeuw de Kaap brachten grote voorraden en rijkdom aan handelaars en bewerkers (vgl. de zgn. Kaapse tijd), maar er rezen ook problemen als marktbederf en sociale spanningen binnen het bedrijf van de diamantbewerkers. Vrij uitvoerig gaat de schrijver in op de Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond met haar begaafde leiders Henri Polak en Jan van Zutphen.

Minder positief is Asscher over de leiding van de ANDB na de tweede wereldoorlog. Hij wijt de ondergang van de ANDB mede aan de voorzitter (was dat E. Kupers?) "wiens deskundigheid niet opwoog tegen diens grote agressiviteit".

De internationale diamanthandel, voor wat betreft winning en verkoop van ruwe diamant vrijwel geheel in handen van De Beers Company, blijkt een wereld op zich te zijn met eigen codes en gebruiken. Centra zijn nog steeds Londen, Antwerpen en Amsterdam, al komen nieuwe landen als Israël en India ook met bewerkte diamanten op de markt. Verder gaat de auteur nog in op de rol van banken als credietverleners voor de diamantairs en op de mogelijkheid van diamant als beleggings-object.

De hoofdmoot van het boek is gewijd aan de technische aspecten van de diamant, zoals waarde bepaling en bewerkingstechnieken (kloven en slijpen). Dit alles wordt met foto's en tekeningen geïllustreerd.

Tot slot zijn er een aantal biografietjes gewijd aan belangrijke figuren uit de wereld van de diamant (Cecil Rhodes, de Oppenheims, de familie Asscher, Jan van Zutphen e.a.) en de geschiedenis van enkele beroemde diamanten als de Cullinan en de Koh-i-noor.

Het is een interessante kennismaking met de wereld van de "steentjes", al moet me van het hart dat de prijs van het goed verzorgde boek (met een literatuurlijst en een register) wel verblindend is.

P. van Hees

August Lechner, De Zwerftochten van Odysseus.

Fibula-Van Dishoeck, Bussum 1974. 206 pag. prijs f. 12.50

Plato mag dan Homerus uit zijn ideale staat hebben willen verbannen, een verteller als August Lechner zou nog een kansje hebben als brave burger te worden toegelaten. Lechner heeft het beroemde epos van Odysseus' thuisvaart in proza en op wat andere wijze gearrangeerd naverteld; het is een spannend, onschuldig jongensboek geworden. De goden doen geen ondeugende dingen: Ares en Afrodite, gevangen onder het net van Hefaistos, komen niet in het verhaal voor. Dat is jammer, want ook het bijbehorende "onuitblusbaar lachen" van de homerische goden blijft ons zodoende onthouden. Het is voor mij een raadsel waarom de zanger van de Pheaken, Demodokos, dit topnummer niet op het sportterrein bij de Pheaken mag zingen van Lechner. De even openhartige als ongecompliceerde erotiek in het epos van Homerus heeft plaats gemaakt voor een maagdelijkheid die de Aeneïs van Vergilius kenmerkt. Ook de rol van de goden in de Odyssee-versie van Lechner doet sterk denken aan de wat bleke stoïsche goden van het latijnse epos. Dit komt door de "ab ovo" vertelling van Lechner: de avonturen worden recht toe recht aan weergegeven in chronologische volgorde.

Voor een eerste kennismaking voor brugklassers en leerlingen van de tweede en derde klas maakt deze compositie van de vertelling het verhaal van Odysseus stellig makkelijker toegankelijk. Het is bovendien spannend, stoer en veelal met goede sfeertekening geschreven. Odysseus leren wij uit vele mijmeringen van binnenuit kennen als vergoeding voor het feit dat niet Odysseus, maar Lechner de avonturen vertelt. Een enkele keer is de truc om de spanning erin te houden wat al te elementair b.v. p. 32 (één van Odysseus' metgezellen:) "wat een geluk om een vriendelijke vrouw te vinden in plaats van gruwelijke reuzen en ander gespuis" — daarop laat de alwetende verteller Lechner volgen: — Maar het was voor hen helemaal geen geluk, want de vrouw was de tovenares Circe etc. . .

De vertaling van Bob Tadema Sporry is helder, slechts een enkele zin vertoont wat merkwaardig nederlands p. 37 — maar de mannen spraken hem sussend toe en bekoelden zijn woede; p.134 — ik zal dat schip vernietigen en hun stad rondom met steile bergen omgeven, dan komt er een einde aan dat veilige geleide. —

De bekende epitheta zijn nagenoeg afwezig; ze zouden ook niet passen in Lechners verteltrant. Een enkele keer is de dageraad nog rozevingerig, en Poseidon wordt eenmaal de "aardebestormer" genoemd.

Omdat dit boek zich voor een eerste kennismaking met het verhaal van de Odyssee wel leent, is het jammer dat een inhoudsoverzicht van de hoofdstukken ontbreekt. De elf hoofdstukken hebben ook geen titel. Bovendien ontbreekt een toch wel onmisbaar lijstje van eigennamen en een korte verklaring van enkele griekse woorden zoals hecatombe. Als illustratie zijn 6 wat vage, nauwelijks functionele pentekeningen tussen de tekst gestrooid, en dat is toch wel erg jammer voor een Fibula uitgave.

Leerlingen van de hogere klassen moeten Lechners navertelling beslist terzijde leggen. Niet de vertellingen uit sprookjesland staan tenslotte centraal in Homerus'Odyssee maar de thuiskomst als algemeen thema. De gehele literaire structuur van het werk is hierop gericht. Daarom is een navertelling als van Onno Damsté (prisma nr. 705) ook veel beter voor een juist begrip van het geheel. Overzichten en toelichtingen zijn hierin bovendien wel in ruime mate aanwezig.

W. Streefkerk

Martialis, Epigrammen.

vertaling Frans van Dooren. Fibula-Van Dishoeck. Bussum 1975, prijs f. 10,90

Bij een vertaalwedstrijd uitgeschreven door het Nederlands Klassiek Verbond in 1973 behaalde Frans van Dooren de eerste prijs met zijn vertaling van Martialis'epigram VI 82. De nu uitgekomen bundel laat zien dat van Doorens virtuositeit zich bepaald niet tot een vertaling van dit epigram beperkt.

Het woord epigram is van oorsprong de aanduiding voor een korte tekst op een grafmonument, een wijgeschenk of kunstvoorwerp. Als zodanig leeft het voort tot ver na de oudheid.

Reeds bij de Grieken ontwikkelde het epigram zich van inscriptie tot punt dicht; bijtende spot en spitse humor voeren de boventoon. Martialis is de nooit geëvenaarde meester in dit genre.

Het begin van een epigram moet de aandacht trekken, tot een climax voeren, waarop een korte afsluitende pointe een verrassende draai aan het geheel geeft met een verbale of inhoudelijke paradox. Deze pointe bestaat bij Martialis soms slechts uit één woord. Een vertaling is daarom eigenlijk onmogelijk.

In de epigrammen van Martialis trekken alle denkbare typen uit het Rome van de eerste eeuw na Chr. aan ons voorbij. "Zijn belangstelling gaat vooral uit naar de mens in zijn abnormale — dat is van de norm afwijkende — gedragingen". Met name in sexualibus. Een nederlandse vertaling hiervan werd tot voor kort stuitend en te pornografisch geacht. De engelse Loeb editie levert de vertaling in het italiaans i.p.v. in het engels wanneer het naar angelsaksische smaak te grof wordt.

Frans van Dooren noemt zijn bundel "een verzameling vertalingen, bewerkingen, omzettingen, benaderingen van Martialis, uitgaande van de gedachte dat het belangrijker is als eindproduct een leesbaar nieuw gedicht te creëren dan de latijnse tekst op allerlei uiterlijke punten (zoals lengte, versmaat etc.) kost wat kost intact te laten."

Wat vormgeving betreft staat terecht de cabaret functie van de epigrammen centraal: het is hoor- geen leespoëzie. Martialis oogstte juist met zijn "recitatio": het voor het publiek voorlezen uit eigen werk, de grootste successen.

Deze bundel van Frans van Dooren is een creatieve prestatie van de eerste orde. Liefhebbers van dit toch wel heel moderne genre kan ik aanraden ook het Martialis nummer van het tijdschrift Hermeneus (45e jrg.nr.1) te lezen en de bundel "imitations" van Peter Porter. Peter Porter, *After Martial*. (Londen 1972) Oxf.Univ.Press.

W. Streefkerk

Julius B. Faber, Groot Amsterdam Boek. Unieboek 1975 Prijs in 1975 : f 19,75 daarna : f 29,50

Het Nederlands kent, geloof ik, geen equivalent voor de uitdrukking "coffeetable book". Toch is het een boek in dat genre dat Julius B. Farber, een (vermoedelijk) Amerikaans journalist, geproduceerd heeft: veel plaatjes en een niet erg diep gravende tekst. In dit geval over een groot aantal aspecten van Amsterdam in verleden en heden.

Alvorens iets over de tekst te zeggen een aantal opmerkingen over de uitvoering en de talloze illustraties. Het spreekt vanzelf dat, als afbeeldingen klein worden afgedrukt, er veel op één bladzijde gaan. Helaas heeft men van deze methode wat te veel gebruik gemaakt, zodat soms de indruk ontstaat dat men een postzegelboek onder ogen heeft. Lang niet alle afbeeldingen lenen zich voor sterke verkleining. Daarnaast zijn er ook mooie grote illustraties.

Uit het oogpunt van lay-out zijn plaatjes die van de ene naar de andere bladzijde overlopen wellicht mooi. Onvermijdelijk valt daarbij echter het middendeel van de afbeelding weg; het (te) ver openbuigen van het boek brengt gevaren met zich mee voor de geplakte rug.

Veel foto's spreken voor zich zelf, maar vooral bij het historisch materiaal zou men graag willen weten wat het origineel precies voorstelt, eventueel door wie het gemaakt is en waar het bewaard of tentoongesteld wordt. Van de achter in het boek opgenomen Verantwoording wordt men niets wijzer. We mogen bv. niet aannemen dat het schilderij van Albert Cuyp voorstellende een Hollands koopman in Batavia (p. 150) eigendom is van Unieboek; ze zullen wel het cliché ervan hebben. Daar de afbeeldingen niet genummerd zijn, is er bij veel plaatjes op één bladzijde al helemaal niet meer uit te komen. Ook de bijschriften bij de illustraties zijn geen grote steun, daar het vaak moeilijk is — zeker voor niet ingewijden — te begrijpen welk bijschrift op welke afbeelding slaat. Mijns inziens zijn dit ernstige tekortkomingen in een dergelijk boek.

Tenslotte dan de tekst. De grootste moeilijkheid bij de beoordeling daarvan is welke criteria men moet aanleggen. Onwillekeurig gaat men af op die dingen, waarvan men meent enig verstand te hebben.

Zeer juist formuleert burgemeester Samkalden in zijn Woord vooraf, dat "de schrijver . . . met gulle hand historische wetenswaardigheden vertelt". Inderdaad komen allerlei historische zaken aan bod, die echter op anecdotische, zeer vluchtige of sterk generaliserende manier behandeld worden.

Aardig zijn de "interviews" — aan het eind van een aantal hoofdstukken — met mensen die op de een of andere manier met het daarin behandelde onderwerp iets te maken hebben, van Roel van Duyn tot dr. A. Batenburg (voorzitter van de Nederlandse Bankiersvereniging). Uiteraard werkt dit procédé zeer verlevendigend, wat zeker in de laatste hoofdstukken, die naar mijn smaak nogal "opsommerig" zijn, wel nodig is.

Voor schoolgebruik is het boek ongeschikt, voor fervente Amsterdam-liefhebbers biedt het, dacht ik, weinig nieuws, voor mensen die dat willen worden, geeft het veel "wetenswaardigs"

T.J. Hoekstra

Rossem, C.C. van Bizarre kruisvaart. Kroniek van de tweede kruistocht (1147-1149) naar het Heilig land. Bussum, Fibula-van Dishoeck, 1975. Prijs f 12,90.

In de inleiding beweert de auteur van zichzelf geen vakman te zijn en "alleen maar" een verhaal te willen vertellen. Het lijkt erop dat hij zijn taak wat onderschat heeft. De stijl van dit boekje is al even opzettelijk als de proloog en de portrettering van de hoofdfiguren lijkt op die van een Asterix-verhaal zonder de plaatjes. Het hoofdstukje over Bernard van Clairvaux b.v. raakt kant noch wal ("Nogmaals, de mens telde niet voor Bernard.") evenmin als Anton van Duinkerken ooit een dissertatie over hem geschreven heeft. (p.7)

Met wat andere literatuur binnen handbereik kan men de schade wellicht nog beperkt houden.

A.H.M. van Schaik

Romein-Verschoor, Annie, Vaderland in de verte. Historische roman. Amsterdam, Querido, ⁵ 1975. Prijs f 39,—

Vries, Theun de, Anna Casparii of Het heimwee. Amsterdam, Querido, ³ 1975. Prijs f 32,50

Met de heruitgave van deze twee boeken zal Querido velen plezier hebben gedaan. Annie Romeins roman over het leven van Hugo de Groot werd in 1948 enthousiast ontvangen en beleefde in dat jaar drie drukken en ook Theun de Vries' meesterschap in het genre vond brede erkenning. (Stiefmoeder aarde, De vrijheid gaat in het rood gekleed.)

Het gaat over historische romans en hier doet zich de gelegenheid voor leerlingen kennis te laten maken met twee voortreffelijke specimina van het soort. Vooral Annie Romein bereikt een zeer hoog niveau. Als roman maakt het een wat "volgestopte" indruk, als biografie van De Groot is het volkomen overtuigend.

Theun de Vries hanteert het hem vertrouwde thema van de jonge vrouw die haar landelijke Friese omgeving verlaat, haar weg moet vinden in de grote stad en er daarbij niet in slaagt haar sympathie voor het opkomend socialisme vorm te geven, geïsoleerd als ze is door haar bourgeois afkomst. Wat overblijft is "het heimwee" uit de titel. Het verhaal komt traag op gang maar houdt de lezer daarna wel in spanning. Bij Annie Romein ligt het accent op het "historische", bij De Vries op "roman". Beide zijn in de schoolbibliotheek op hun plaats al is het maar als uitzonderingen op de eindeloze hoeveelheid flutverhalen die zich in dit genre voordoen.

A.H.M. van Schaik

Reimann, Viktor, dr. Joseph Goebbels, Meulenhoff Baarn 1974, 305 pag.

Dit boek munt uit door een geslaagde psychologische analyse van de geminachte, geniale en sluwe, doortrapte minister van propaganda in het derde rijk, die voor Hitler onmisbaar was en door zijn minderwaardigheidscomplex in diens macht was. Deze nieuwe benadering van de karakters met hun jaloezie, kleinburgerlijke, pochende en vleiende uitingen in het Hitler-gezin, beantwoordt de vraag waarom toch dit gezin zo nauw bij elkaar is gebleven. Haat en scherpe tegenstellingen zouden meer een strijd om de macht veronderstellen. Zo moet Speer enkele malen een verzoening tot stand brengen tussen Goebbels en Göring. Het moet ook, want de machtige Leider duldt geen strijd tussen zijn pionnen op het politieke schaakbord. De wijze waarop Goebbels met de media van pers en radio de gevoelens van het duitse volk wist te bespelen, wekte bij zijn medestanders naast afgunst ook bewondering. Het boek laat zich lezen als een boeiende roman, maar biedt ook genoeg studiemateriaal. De ingewikkelde relaties met de andere sexe bij Hitler, Goebbels e.a. worden kleurrijk beschreven. Joseph heeft moeite met "het systeem", de realisering van zijn plannen en campagnes. Onstuimig worden de successen gevierd, maar de keerzijde en misère laat opnieuw zien, dat ze allemaal wat missen en tekort schieten, wat in het samenzijn niet opvalt, maar wel als individuen. De zelfmoord is het einde van de schijn van grootheid. Stijl en uiterlijk van dit geschrift zijn goed.

dr. G.J. van de Poll.

Mosley, Leonard, De Rijksmaarschalk, een levensbeschrijving van Herman Göring, Manteau Den Haag 1974, 433 pag., prijs f 24,90

Is het juist, dat Göring op één na de belangrijkste man in Nazi-Duitsland was? Kopstukken als Bormann, Himmler hebben heel wat meer in de melk te brokkelen gehad. Maar, wat is belangrijk in het derde Rijk? Een groter bezwaar is, dat de schepper van de Luftwaffe veel te mooi beschreven wordt. Wél kan men zeggen, dat hij minder spectaculair in zijn particulier leven is geweest, grappen op hemzelf kon verdragen en ten aanzien van de Joden niet zozeer een sadistische houding heeft aangenomen. Maar, als hij dan de tweede man is geweest, waarom heeft hij pas geprotesteerd toen Hitler op het punt stond vergif in te nemen? De auteur beroept er zich op, dat hij Göring vaak ontmoette. Hoewel het levend contact veel voordelen kan hebben boven een bestudering van de bronnen, gaat het toch om de vraag welk uitgangspunt wordt gekozen en hoe wordt van de gegevens gebruik gemaakt.

Göring werd beschuldigd van het falen van zijn oorlogstuig. Hij probeerde de blunders van Hitler en de generaals (alle?) te neutraliseren. De biografie is sterk psychologisch gekleurd en ook de romantiek ontbreekt niet, zoals onze tijd blijkbaar nodig vindt. De gesprekken met de half-joodse peetvader, de tijdelijke idylle van het kasteelleven, dat de arts von Epenstein biedt, zijn enkele episoden uit het leven van Hermann, die onderhoudend worden verteld.

De vertaling is hier en daar wat hoekig, wat het lezen kan storen.

dr. G.J. van de Poll.

Zojuist is verschenen

Experimentele archeologie

John Coles, lector aan de Universiteit van Cambridge, Engeland
183 pag., ing. f 25,00. ISBN 90 01 19312 9

Een uitgave in drie delen: het deel '*Voedselproductie*' omvat zowel experimenten op het gebied van bosontginning, ploegen, zaaien, oogsten en het bewaren van de oogst als op het gebied van voedselbereiding en -gebruik.

Onder het hoofd '*Zware industrie*' behandelt de auteur de bouw en het vergaan van huizen en aarden versterkingen, het vervoer en het oprichten van grote stenen monumenten, en bovendien nog de schepen.

In het deel '*Lichte industrie*' bespreekt hij tenslotte de vaardigheid in het bewerken van steen, hout, been, huiden, metalen en aardewerk.

Deze uitgave voorziet in een ware behoefte: door het bijeen brengen van reeds uitgevoerd werk op velerlei gebied, wordt aangetoond dat de experimentele archeologie een belangrijke en belangwekkende manier is om het menselijk gedrag in het verleden te bestuderen.

Ook verkrijgbaar via de boekhandel.

H. D. Tjeenk Willink Groningen

3049-368

drs. T. M. Gilhuis

De wereld in een druppel

Modellen, vragen en opdrachten bij het onderwijs in de geschiedenis volgens de thematisch-exemplarische methode (v.w.o. / h.a.v.o. / m.a.v.o.)

Deze uitgave wil laten zien hoe het werken met bronnenmateriaal op boeiende wijze kan bijdragen tot de vernieuwing van het geschiedenisonderwijs.

leerlingenboek f 5,75

docentengids f 6,95

Al onze uitgaven zijn verkrijgbaar bij de boekhandel

Uitgeversmaatschappij

J. H. KOK

Kampen, Postbus 130

Telefoon 05202-3545, toestel 14

**IN KEESING'S REFLECTOR
SEPTEMBER:**

- + McCarthy en de Koude Oorlog (8 blz.)
- + Massacommunicatie, je wordt er niet wijzer van
- + Jan Haasbroek (VPRO) en Wibo v.d. Linde (TROS) over het maken van programma's
- + Tévé-recensenten Leo Derksen en Bert van der Veer over kritisch tévé-kijken
- + Redacteuren van een populaire en een kwaliteitskrant over het maken van een krant

**IN KEESING'S BLIKOPENER VAN
SEPTEMBER:**

- + De Derde Wereld na UNCTAD 3
- + Waar zitten de grondstoffen?
- + Kamerlid Waalkens tegen Kamerlid v.d. Hek over het ontwikkelingsbeleid van Minister Pronk
- + Europese bedrijven naar de Derde Wereld

en nog meer over de verhouding tussen de rijke en de arme landen.

**IN KEESING'S REFLECTOR OKTOBER: IN KEESING'S BLIKOPENER VAN
OKTOBER:**

- + Zienswijzen op de Koude Oorlog (16 blz.) met bijdragen van Dr. Ger van Roon, Mr. D.U. Stikker, Dr. W. Drees Sr., Marcus Bakker e.a.
- + School en maatschappij
leerlingen, leraren en inspecteurs over het schoolleven, hoe het is en hoe het zou moeten zijn.
- + Massacommunicatie, je wordt er niet wijzer van
- + Jan Haasbroek (VPRO) en Wibo v.d. Linde (TROS) over het maken van programma's
- + Redacteuren van een populaire en een kwaliteitskrant over het maken van een krant
- + Zuid-Amerika, historisch en sociaal-geografisch

Voor inlichtingen en proefnummer:

SYSTEMEN KEESING B.V.

Antwoordnummer 4 AMSTERDAM - 1007 Tel., 020 - 719 444

● Geschiedenis en Cultuur paperbacks

Boeiende verhalen, waarin dieper op de zaken wordt ingegaan.

90 228 ● Oudheid

3315 1	Bob Tadema Sporry	De pyramiden van Egypte, 2de dr.
3339 9	Dr. J. F. Borghouts	Egyptische sagen en verhalen
3330 5	Mary McGregor	De geschiedenis van Griekenland, 3de druk
3334 8		De geschiedenis van Rome, 4de druk
3318 6	Dr. Sophie Ramondt	Mythen en sagen van de Griekse wereld, 6de druk
3337 2	Auguste Lechner	Ilias, Strijd om Troje
3338 0		De zwerftochten van Odysseus
3336 4		Aeneas, de vader der Romeinen
3320 8	Jaap ter Haar en Dr. K. Sprey	Het Romeinse Keizerrijk, 3de druk

● Middeleeuwen

3324 0	Jaap ter Haar	De grote sagen van de donkere middeleeuwen, 5de druk
3327 5		Koning Arthur, 3de druk
3341 0	Auguste Lechner	De Roelandsage
3340 2		De vier Heemskinderen
3342 9		Parcival, de graalridder

● Nieuwe tijd

3317 8	Jaap ter Haar	De Franse Revolutie, 3de druk
3326 7		Napoleon, 3de druk

● Algemeen

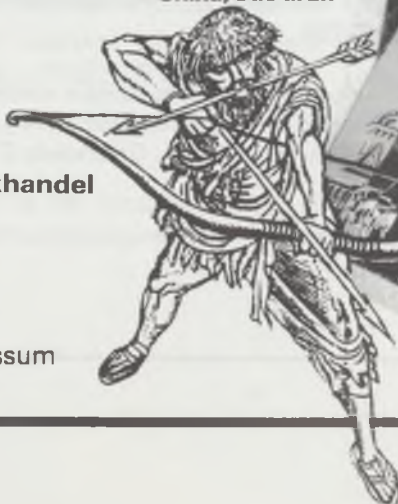
3321 6	Jaap ter Haar	De geschiedenis van Noord-Amerika, 3de druk
3325 9		De geschiedenis van Rusland, 3de druk
3332 1	Dr. J. Buitkamp	De geschiedenis van Israël, 3de druk
3328 3	M. B. Synge	Ontdekkingsreizen, 2de druk
3323 2	Bob Tadema Sporry	De geschiedenis van China, 3de druk

Prijs per deel f 12,50

Verkrijgbaar in de boekhandel

Fibula - van Dishoeck - Bussum

**STICHTING
GELDERSE
LEERGANGEN**

Voor haar lerarenopleiding te Nijmegen vraagt de Stichting op zo kort mogelijke termijn

een DOCENT(E) GESCHIEDENIS

Gedacht wordt aan een historicus met als specialisatie de buiten-europese geschiedenis, in het bijzonder de pre-koloniale en vroeg-koloniale geschiedenis van Azië. Kennis van de oudere Aziatische culturen wordt vereist. Belangstelling voor de problematiek van Afrika is gewenst.

Ook een cultureel-antropoloog of een niet-westerse socioloog, gespecialiseerd op genoemde gebieden, kan reflecteren.

Van deze in een volledige weektaak aan te stellen medewerker wordt verwacht dat hij/zij:

- onderwijservaring, bij voorkeur met projectwerk, heeft;
- in het bezit is van een eerstegraadsbevoegdheid;
- in staat en bereid is in samenwerking met collegae, ook van andere disciplines en studenten vorm te geven aan een opleiding tot leraar.

Salariëring volgens het rangenstelsel voor wetenschappelijke ambtenaren (maximaal f 4.992,— bruto per maand).

Inlichtingen voor deze functie kunnen worden ingewonnen bij de hoofddocent geschiedenis, de heer J. Hermans, telefoon instituut: 080 - 775233, toestel 51, telefoon privé: 08870 - 2766.

Zij die belangstelling hebben voor deze functie worden uitgenodigd binnen 10 dagen hun sollicitatie, vergezeld van een levensbeschrijving, te richten aan de directeur van de lerarenopleiding, de heer J. Classen, Graafseweg 274 te Nijmegen.

COMMISSIE MODERNISERING LEERPLAN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING

De Commissie Modernisering Leerplan Geschiedenis en Staatsinrichting (C.M.L.G.S.)

vraagt met ingang van 1 maart 1976 of zoveel eerder als mogelijk is als vaste medewerker(-ster):

e e n d i d a c t i c u s

die zich drie dagen in de week voor de commissie beschikbaar kan stellen.

Het zal tot de taak van deze medewerker(-ster) behoren:

- adviezen aan de commissie uit te brengen aangaande de leerplanontwikkeling in geschiedenis en staatsinrichting en de mogelijk van integratie van delen van de leerplannen voor geschiedenis en staatsinrichting en delen van leerplannen van andere vakken;
- een bijdrage te leveren aan de discussies daarover zowel in vergaderingen van het Dagelijks Bestuur als in die van de subcommissies en in plenaire bijeenkomsten van de C.M.L.G.S.

De honorering zal geschieden volgens de salarisregeling voor de landelijke pedagogische centra.

Inlichtingen kunnen gevraagd worden bij de secretaris van de commissie, telefoon 023-257602 (kantoor) of 023-261723 (huis).

Sollicitaties binnen tien dagen na het verschijnen van dit blad zenden aan: Secretariaat C.M.L.G.S., Bloemendaalseweg 190 A, Overveen.

COMMISSIES

DIDAKTIEKCOMMISSIE

DRS. J. BAALBERGEN, *voorzitter*, Sandbergstraat 8, Abcoude, tel. 02946-3207.
MEJ. D.H. VERHAGEN, *secretaresse*, Kanaalstraat 18, Groningen, tel. 050-125039
J.C. VRIELINK, *penningmeester*, H. Stevinstraat 11, Harderwijk, tel. 03410-15288, postrekening 1561752 t.n.v. de penningmeester Didaktiekcommissie V.G.N.
J.BROUWER, Elst (Gld).
P. DOVES, Zaandam.
L.G. DALHUISEN, Warmond
C.J. LEIJH, Den Haag
H. van der VEEN, Veendam.

COMMISSIE POSTACADEMIALE FORMING

F. JONKER, van Heemskerckstraat 74, Hoogezand, tel. 05980-4895, *voorzitter*
A.J. PLAS, Vooronder 44, Groningen, tel. 050-488326, *1e vice-voorzitter*
J. BOUWSMA, Brokmui 40, Dokkum, tel. 05190-3598, *2e vice-voorzitter*
F. JONKER, van Heemskerckstraat 74, Hoogezand, tel. 05980-4895, *1e secretaris*
H. ROEST, E.E.G.-laan 12, Coevorden, tel. 05240-2612, *2e secretaris*
L.W. LENSEN, Zuiderlaan 4, Hoogezand, tel. 05980-4101, *penningmeester*,
Gironummer van de Commissie: 527314 t.n.v. de penningmeester.
DR. J. SWART, Lindenlaan 40, Assen, tel. 05920-14591, portefeuilles.

AFDELINGEN

De organisatie van de postacademiale colleges in de diverse plaatsen is in handen van de besturen van de V.G.N.-afdelingen.

De adressen van de *afdelingssecretariaten* zijn:

<i>Alkmaar:</i>	Lindenlaan 12, Bergen N.H.	<i>Haarlem:</i>	Noorderdreef 160, Vennep.
<i>Arnhem:</i>	Kinkelenburglaan 2.	<i>Heerlen:</i>	Leenderkapelweg 27, Schaesberg.
<i>Amsterdam:</i>	Anton Mauvelaan 7, Nederhorst ten Berg.	<i>Hengelo:</i>	Th.de Keyserstraat 276, Enschede.
<i>Den Bosch:</i>	Philips de Tweedestr. 51.	<i>Leeuwarden:</i>	Gerard ter Borchstraat 19.
<i>Breda:</i>	St. Bavostr. 96. Rijsbergen.	<i>Maastricht:</i>	Veldspaatstraat 23.
<i>Eindhoven:</i>	Junolaan 16.	<i>Rotterdam:</i>	
<i>Goes:</i>	Spanjaardstr. 37, Middelburg.	<i>Utrecht:</i>	J.F. Kennedylaan 131, Woudenberg.
<i>Groningen:</i>	v. Heemskerkstraat 74, Hoogezand	<i>Venlo:</i>	Groenstraat 244.
<i>Den Haag:</i>	Lindenstraat 22, 's-Gravenzande.	<i>Zutphen:</i>	Gerstekamp 12, Warnsveld.
		<i>Zwolle:</i>	Stevinstraat 11, Harderwijk.

MAVOCOMMISSIE

P.G. RUYS, *voorzitter*, Zandkamp 140, Hoogland, tel. 03493-2128.
B. BERENSCHOT, *secretaris*, Binnenweg 64, Maarssen, tel. 03465-1326.
P. DOVES, Zaandam.
G. ERIKS, Schagen.
F. VISSER, Den Haag.

COMMISSIE PEDAGOGISCHE AKADEMIES (PEDAK)

DR. F.G.G. GOVERS, *voorzitter*, Elzenstraat 12, Uden (N.Br.), tel. 04132-64117.
P.W. BROUWER, *secretaris*, Esdoornlaan 1, Rotterdam-12, tel. 010-226431
DRS. D.J. NOORDAM, *penningmeester*, Jan Vethkade 50, Dordrecht, tel. 078-37781.
J.E. BROUWER, Gorssel.
BR. EMILIUS GORDIJN, 's-Gravenhage.
B. SCHLAMAN, Eindhoven.

Geschiedeniswerkplaats 1-3

met de drie onderwerpen voor het *experimentele centraal schriftelijk eindexamen* geschiedenis en staatsinrichting in 1976:

1 De Koude Oorlog	ISBN 90 01 06420 5	± f 6,00
2 Het Midden-Oosten	ISBN 90 01 06421 3	± f 6,00
3 Van Nederlands-Indië tot Indonesië	ISBN 90 01 06422 1	± f 6,00
Docentenhandleiding 1-3	ISBN 90 01 06423 X	± f 10,00

De verzameltitel *Geschiedeniswerkplaats* geeft het klimaat aan waarin de drie katernen zijn geschreven. De klas is in deze opvatting geen winkel waar de leraar kant en klare informatie aan de leerlingen doorgeeft. Het lokaal is eerder een timmermanswerkplaats waar de leerlingen onder leiding van de leraar oefenen in het op verschillende manieren *werken* met historisch *materiaal* en *gereedschap*.

Uitvoering

Drie katernen à 64 pagina's losbladig leerlingenmateriaal op multiformaat met ringbandperforatie. Gecombineerde docentenhandleiding voor de drie onderwerpen.

Bestemming

Behalve voor het experimentele centraal schriftelijk eindexamen kan het materiaal worden gebruikt bij de behandeling van de twintigste-eeuwse geschiedenis en van de bijzondere onderwerpen voor het huidige eindexamen. Het is bestemd voor de bovenbouw van mavo/havo en voor 4 vwo.

De leerling

Het leerlingenmateriaal bestaat uit:

- basisteksten
- begrippenlijst
- chronologie
- uitvoerige verwerking

Werkvorm

De werkvorm is flexibel:

- individueel
- klassikaal
- projectmatig
- via de opdrachten

In de gecombineerde docentenhandleiding worden de verschillende mogelijkheden om het materiaal te bewerken uiteengezet. Bovendien worden de vragen, opdrachten en toetsen uit het leerlingenmateriaal uitvoerig becommentarieerd. Ook wordt een uitgebalanceerde literatuuropgave gegeven.

- Belangstellende docenten kunnen uitvoerig *documentatiemateriaal* aanvragen.
- Van de leerlingkaternen zijn presentemplaren beschikbaar.
- De docentenhandleiding kan alleen worden gezonden voor rekening (evt. met recht van retour)
- U kunt zich wenden tot: Wolters-Noordhoff bv, Postbus 58, Groningen, of rechtstreeks bellen. Tel: 050-162313.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en de uitgever.

Bestellingen rechtstreeks bij de uitgever kunnen zonder berekening van leveringskosten alleen worden uitgevoerd op naam van een erkende onderwijsinstantie.

Wolters-Noordhoff

3071 242/31